BARLЬQ ELDERDjN PROLETARLARЬ, BIRIGIҢDER!

1-6.

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

1 - 6

IANVAR 1939

QAZAQ MEMLEKETTJK SAIASI ƏDEBIET BASPA Ь
ALMA-ATA QALASЬ

Barlьq elderdjn proletarlorь, ejrigjnder!

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

QAZAQЬSTAN K(в)P ORTALЬQ KOMITETJNJN ÇURNALЬ

AIЬNA 1 RET CЬQIADЬ

Redaksianьn adresj: Alma-Ata, Ykmet yij. QK(в)P Ortalьq Komitetj, вølme № 7. Telefon № 51—45

№ 2 **FEVRAL** **1939**

Гос. Пуб. библиотека

BK(в)P nьn barlьq ĭiьmdarьnьn esjne

BK(в)P Ortalьq Komitetj Plenumьnьn qaulьsь вoiьnca BK(в)P nьn kezektj XVIII siezjnjn acьluь 1939 çьlqь marttьn 10 na taqaiьndaldь.

XVIII siezdjn kyn tərtjвj:

1. Eseptj вaiandamalar: BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn eseptj вaiandamasь — вaiandamacь **Stalin** çoldas, Ortalьq Revizia Komissiasьnьn eseptj вaiandamasь — вaiandamacь **Vladimirski** çoldas, BK(в)P nьn Komintern Atqaru Komitetjndegj delegatsiasьnьn eseptj вaiandamasь — вaiandamacь **Manuilski** çoldas.

2. SSSR qalq caruacьlьqьn ørkendetudjn ycjncj вesçьldьq planь — вaiandamacь **Molotov** çoldas.

3. BK(в)P ustavьna øzgerjster engjzu — вaiandamacь Çdanov çoldas.

4. BK(в)P programmasьn øzgertu çønjnde komissia sailau.

5. Partianьn ortalьq organdarьn sailau.

Økjldjk normasь çana sailau tərtjвj:

1) Partianьn вjr mьn myцesjnen cecucj daustь вjr delegat;

2) Partia myceljgjne kandidat ekj mьn adamnan kenescj daustь вjr delegat.

3) Sailau oвlьstьq, ølkeljk partia konferensialarьnda çana ūlt kompartialarьnьn siezderjnde daustь çaвьq (çasьrьn) вeru çolьmen çyrgjzjiedj. Ukraina, Belorussia, Qazaqьstan, Øzвekstan partia ūiьmdarьnda siezge delegat oвlьstьq partia konferensialarьnda sailanadь.

4) Qьzьl Armianьn, Soqьs-Tenjz Flotьnьn, NKVD əsker вøljmderjnjn partia ūiьmdarьndaqь kommunister XVIII siezge delegattardь partianьn вasqa ūiьmdarьmen вjrjgjp, oвlьstьq, ølkeljk partia konferensialarьnda nemese ūlt kompartialarьnьn siezderjnde sailaidь.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn Sekretarь — I. STALIN

BK(в)P onsegjzjncj siezj

Partianьn kezektj XVIII siezjn caqьrudьn merzjmj çana onьn kyn tərtjвj turalь BK(в)P Ortalьq Komitetj Plenumьnьn kece «Pravda» da çarialanqan qaulьsь вjzdjn вykjl partiamьzdьn, barlьq sovet qalqьnьn өmjrjndegj ylken, daŋqtь oqiqanь вjldjredj.

BK(в)P nьn būdan būrьn bolqan XVII siezjnen вerj qarai вes çьl өttj. 1934 çьlqь ianvarda çinalqan XVII siez «partianьn өtken dəujr jcjndegj çūmьsьnьn qorьtьndьsьn cьqardь, caruacьlьq pen mədeniettjn barlьq taraularьnda sotsializmnjn cecucj tавьstarьn atap kөrsettj, partianьn sara çolьnьn barlьq çaqьnan вjrdei çeŋgendjgjn kөrsettj. Partianьn XVII siezj tarixqa «çeŋucjler siezj» bolьp kjrdj». («BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь»).

Өtken вes çьl sotsializmnjn būdan вьlai da, būrьnqьdan da zor tавьstarqa çetuj çolьnda Otanьmьzdaqь eŋвekcjlerdjn erljk kyresjnjn tuь astьnda өttj, ol kyres marksizmnjn-leninizmnjn saltanat qūruьna, вjzdjn qalqtь çer çyzjljk-tarixi tавьstarqa вastap alьp kelgen Lenin — Stalin partiasьnьn būrьn-soŋdь bolьp kөrmegen dəreçede saltanat qūruьna çetkjzdj. Bjzdjn cljmjzde sotsializmnjn ūlь yij salьndь, barlьq ezjlgenderge çarьq səule, maiak bolьp, вykjl dynie çyzjnjn aldьnda çarqьrap nūr tөgjp tūr! Talai-talai ūrpaqtar mūrat qьlqan sotsializm sovet qalqьnьn tūrmьsьna aralastь, çyzege asьrьldь, вjzdjn вykjl tūrmьsqa sjŋdj. SSSR damudьn çaŋa dəujrjne kjrdj. BK(в)P nьn XVIII siezjn Sovetter Soiuzь kommunizmge qarai вar pərmenmen alqa вasьp вara çatьp qarsь aladь!

XVII siezden вergj çьldardьn jcjnde orasan zor oqiqalar, вolcevikterdjn, — partiada вarlarьnьn da, çoqtarьnьn da, — daŋqtь jsterj, tamaca вatьrlьqtarь kөp boldь. Stalin çoldastьn tөŋjregjne tьqьz toptalьp, вjzdjn qalq Lenin çolьmen mьzqьmai, nьq alqa вasьp keledj. Lenin — Stalin partiasь, revolutsiacьl teoriamen qarulanqan partia, өz qatarьnьn вjrljgjmen kyctj, ūrьstarda cьŋdalqan, təçribege вai dana, kyreste çauçyrek partia qalqtь mьzqьmai, nьq alqa вastap keledj. Bolcevikter almaitьn qamal çoq, вolcevikter cegjnetjn вөget çoq.

Partianьn XVII siezj ekjncj вesçьldьqtьn вas kezjnde çinaldь. Ylken tarixi maŋьzь вar zor çūmьstardь çyrgjzu kerek boldь. Өndjrjs kəsjвjnjn barlьq taraularьn texnika çaqьnan tolьq qaita qarulandьru kerek boldь, өndjrjs kəsjвjnjn produksiasьn edəujr arttьru, aul caruacьlьqьn mexanizatsialau jsjn negjzjnde aiaqtau kerek boldь, eldjn otan qorqau quatьn kyceitu kerek boldь. Eŋвek өnjmdjljgjn ystjystjne arttьra вeru ycjn çaŋa texnikaqa sai oqьtьlьp-yiretjlgen kadrlar kerek boldь.

Stalindjk Ortalьq Komitettjn вascьlьqь arqasьnda вjzdjn partia вūl mjndetterdj oidaqьdai orьndap cьqtь. Ekjncj вesçьldьq plan, вjrjncj вesçьldьq plandai, tolьq orьndaldь. Өndjrjs kəsjвjnjn çalpь produksiasьnьn dəreçesj çөnjnde SSSR Evropada вjrjncj orьn, çer çyzjnde ekjncj orьn alьp otьr. Kəzjr SSSR zavodtarьnda өzjmjz çasai almaitьn macina çoq. Өndjrjs kəsjвjnjn вasqa taraularьnьn вarlьqьn qaita qūrudьn kjltj bolьp tавьla-

Инв. № 187521-39
Библиотека

tьn macina çasau өndjrjs kəsjвj çөnjnde вjz Evropada вjrjncj orьn, çer çyzjnde ekjncj orьn alьp otьrmьz. Elektr energiasь, coiьn өndjrjsj çөnjnde SSSR Evropada ekjncj orьnqa, çer çyzjnde ycjncj orьnqa cьqtь. Texnika-ekonomika çaqьnan aldьnqь qatarlь kapitalistjk memleketterdj quьp çetjp, вasьp ozu mjndetj oidaqьdai orьndaiuda çana orьndalatьnь səzsjz. Caruacьlьqtьn sotsialistjk formalarьnьn вykjl qalq doxodьndaqь salmaqь kəzjr 99,1 protsent, вykjl өndjrjs kəsjвjnjn çalpь produksiasьndaqь salmaqь—99,8 protsent, вykjl aul caruacьlьqьnьn çalpь produksiasьnda — 98,6 protsent çana вөlcektep satu tovar oвorotьnda — 100 protsent. Mjneki, вjzdjn tabьstarьmьzdьn mьzqьmaitьn negjzj osь вoladь, вjzdjn kyreste senjmjmjzdj kyceitetjn osь вoladь! Stalin çoldastьn qamqorlьqьnьn arqasьnda SSSR orasan quattь sotsialistjk derçava вolьp aldь, eljmjz qūrьc вolat qūrsandь, facist tөвetter вūqan keljp soqtьqar вolsa вьt-cьtь cьqadь.

Bjzdjn elde qana, sotsializm tabьstarьnьn negjzjnde qana, sotsializmnen kommunizmge kөcu ycjn çaqdai əzjrleitjn quattь staxanovtьq qozqalьs tua aldь. Staxanovtьq qozqalьs вjzdjn revolutsianьn qalqqa saiasi вostandьq вerjp qana qoimai, auqattь tūrmьs qūru ycjn materialdьq çaqdaidь da вergenjnjn aiqьn вelgjsj вoldь.

Aul caruacьlьqьnda da ylken өzgerjster вoldь. XVII siezdjn qarsanьnda MTS tar men sovxozdarda 204.000 traktor вar edj, kəzjr 500.000 nan astь! Ol kezde MTS tarda 11,5 mьn kombain вar edj, kəzjr 150 mьn kombain вar. 7 — 8 milliard pud astьq alu en taiaudaqь вjr-ekj çьldьn jcjnde orьndalatьn mjndet. Kulaktьn ezucjljgjmen вjrge derevnedegj kedeiljk pen qaiьrcьlьq məngj kelmeske kettj. Kolxozcь carualar auqattь tūrmьsqa qarai zor senjmmen kele çatьr, kolxozdar caruanьn en çaqьn kөretjn, өz jsj вolьp aldь. Kolxoz stroiьnьn çengendjgjnjn mьsalьnan marksizmnjn -leninizmnjn orasan ūlь өmjrljk kycjn kөruge boladь. Partia kollektivtendjrudjn Stalindjk planьn çenjspen çyzege asьrdь, өitkenj partia aldьnqь qatardaqь revolutsiacьl teoriaqa syiendj, partia вūrьnsondь вolьp kөrmegen вūl revolutsiacьl qaita qūrьlьsqa batьl kjrjstj, çenetjnjne kөzj çettj çana çenjp cьqtь da.

Soqqь вes çьldьn jcjnde sotsialistjk ekonomika orasan zor tabьstarqa çetjp otьrqanьnda, вjzdjn Otannьn arqь çaqьnda, kapitalizm elderjnde, өndjrjs kəsjвj men aul caruacьlьqь, вjr az uaqьt вolqan tьnьstan keijn, ekonomikalьq krizistjn qьspaqьna qaitadan tysude. Bjzde, sotsializm eljnde, өndjrjs kəsjвj men aul caruacьlьqь yzdjksjz, ūdaiь өsude, kapitalizm elderjnde өndjrjs kəsjвjnjn produksiasь men aul caruacьlьqьnьn produksiasь qūldьrauda — ekj sistemanьn çarьsьnьn qortьndьsь osьndai.

XVII siezden keijn өtken вes çьl sotsialistjk mədeniettjn, iskusstvonьn, qьlьmnьn būdan вьlai da gyldenujnjn dəujrj вoldь. SSSR en aldьnqь qatardaqь mədeniettjn elj вolьp aldь. Mьndaqan çana mektepter, çoqarь dəreçelj oqu orьndarь, teatrlar men klubtar salьndь, kjtaptar men gazetterdjn tiraçь būrьn-sondь вolьp kөrmegen dəreçede kөвeidj —mədeniettjn өrleuj ycjn, вjzdjn elde вolьp çatqan cьn mədeniet revolutsiasь ycjn вūl dəujrdjn sipattь çerj osь. Qьlьm Akademiasьnьn sailauь, вjzdjn elde вolьp çatqan ondaqan ərtyrlj qьlmi siezder, konferensialar, kongrester, sovet iskusstvosьndaqь adamdardьn cet elge saltanatpen вarьp qaituь çana tolьp çatqan вasqa faktьlar SSSR da mədeniettjn qandai çoqarь dəreçege kөterjlgenjn вykjl dynie çyzjne kөrsetedj. Osьnьn вarlьqь, kapitalizm elderjnde universitetter, teatrlar, mektepter çabьlьp çatqan kezde, al facizm elderjnde adam вalasьnьn tandaulь aqьl ielerjnjn cьqarmalarь otqa çaqьlьp çatqan kezde jsteljp otьr. Bjzde qьlьm, mədeniet, iskusstvo gyldenude,olarda —nadandьq, aiuandьq vandalizm.

Өtken dəujrdjn өte jrj oqiqasь, өtken çoldьn qortьndьsь — kyreste mьqtap çenjp alьnqan, qalqtьn igjljgj bolьp otьrqan tabьstar çazьlqan Stalindjk Konstitutsiasьnьn вykjl qalq talqьsьna salьnьp, qabьldanuь вoldь. Stalindjk Konstitutsia — sotsializm çenjsterjnjn altьn kjtaвj. Būl kjtapqa qalq eskj dy-

nienjn kycterjne qarsь arpalьsqan zor kyreste çetken өzjnjn ūlь pravolarьn çazdь.

«Sovetterdjn VIII siezj SSSR dьn çaŋa Konstitutsiasьnьn proektjn bjr auzdan maqūldap bekjttj.

Sonьmen, Sovetter elj çaŋa Konstitutsia aldь, sotsializmnjn çana çūmьscь-carua demokratiasь çeŋjsjnjn Konstitutsiasьn aldь.

Sonьmen, Konstitutsia SSSR damudьn çaŋa kezeŋjne kelgendjgjnjn, sotsialistjk qoqam qūrudь aiaqtau kezeŋjne çana «ərkjmnen qolьnan kelgenjnce, ərkjmge keregjnce» degen kommunistjk printsip qoqamdьq өmjrdjn basch negjzj bolatьn kommunistjk qoqamqa bjrte-bjrte өtu kezeŋjne kelgendjgjnjn bykjl çer çyzjljk-tarixi faktьn baiandь ettj» («BK(b)P tarixьnьn qьsqaca kursь»).

Qalqtar dostьqьna, ərbjr azamattьn memleket basqaru jsjne belsenjp qatьnasuьna negjzdelgen sovet memlekettjljgj Konstitutsia qabьldanqannan keijn būrьnqьdan da nьqaia tystj. Sovettjn memleket kemesj lenindjk-stalindjk baqьt boiьnca — kommunizmge qarai zor senjmmen tura tartьp keledj.

SSSR eŋbekcjlerjnjn arasьndaqь taptьq cek өcude, būrьnqь taptьq aiьrьqcalьq qūruda, çūmьscьlardьn, carualardьn, intelligentsianьn arasьnda ekonomikalьq çana saiasi qaicьlьqtar azaiьp, өcude; bykjl çer çyzjljk-tarixi maŋьzь bar osь fakt Stalindjk Konstitutsiada tolьq kөrsetjlgen. Osьnьn barlьqь qalqtьn morəldьq-saiasi bjrljgjnjn negjzjn saldь, qalqtьn būl bjrljgj SSSR Ūlь Sovetjnjn çana soiuzdьq, avtonomialьq respublikalardьn Ūlь Sovetterjnjn sailauь bolqan kynderde aiьrьqca kyctj boldь. Kommunister men partiada çoqtardьn blogь ūsьnqan kandidattarqa daus bere otьrьp, otanьmьzdьn azamattarь bolceviktjk partianьn saiasatьna, Stalinge, kommunizmge daus berdj.

Molotov çoldas Oktəbr revolutsiasьnьn çiьrma çьldьqьna arnalqan baiandamasьnda bьlai dedj: «Bjzdjn elde qalqtьn morəldьq-saiasi bjrljgjnjn js çyzjndegj çandь beinesj bar. Bjzde sotsializm çeŋjsterjnjn belgjsj bolьp otьrqan bjr esjm bar. Būl esjm, sonьmen qatar, sovet qalqьnьn morəldьq çana saiasi bjrljgjnjn belgjsj. Ol esjmnjn — Stalin ekenjn өzderjnjz bjlesjzder!».

Sovet qalqьnьn morəldьq-saiasi bjrljgj qalqtьn qas çaularьna — trotskicjl-buxarincjl cpiondar men kjsj өltjrucjlerge qarsь kyrestj eŋbekcjlerdjn partiamьzdь bjr auzdan qoldaqanьnan da meiljnce tolьq kөrjnedj.

Partianьn XVII siezjnde Stalin çoldas çaibaraqattьq çana dandaisu qaupjnen aldьn ala saqtandьrdь.

«...partianь əldilemei, qaita onьn qьraqьlьqьn meiljnce kyceitu kerek, — dedj ol, — partianь ūiqtatpai, qaita aibьndь jske daiar tūrqьzu kerek, partianь qūralsьzdandьrmai, qaita qūraldandьra beru kerek, partianь beiqamdьqqa salmai, qaita ekjncj besçьldьqtь orьndau ycjn mobilizatsialьq tyrde ūstau kerek».

Bjzdjn el kapitalistjk qorcauda ekenjn, çaulardь kyl talqanь cьqqan kontrrevolutsiacьl partialardьn, gruppalardьn, bjr ubs toptardьn qaldьqtarь qoldaitьnьn, ərqacan əzjr otьru kerek ekendjgjn Stalin çoldas talai ret atap aitqan bolatьn.

Ūmьtьlmas Sergei Mironovic Kirovtьn çau qolьnan qaza tapqanьnan keijn, odan soŋqь oqiqalardan keijn buxarinderdjn, rьikovtardьn, zinovievterdjn çana basqa facistjk çendetterdjn zūlьmdьq plandarь əckere boldь. Būl banda cet el razvedkalarьnьn bjzdjn elge çjberetjn aqьlь cpiondarьmen, terrorcьldarьmen, diversanttarьmen çana ziankesterjmen las, zūlьm bjr top bolьp, aralasьp kettj.

BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn 1937 çьlqь fevral-mart Plenumьnda sөilegen tarixi sөzjnde Stalin çoldas qalq çaularьnьn byldjru çūmьsьnьn ədjsterjn əckereledj çana saiasi beiqamdьqtь çoiu kerek dep bykjl partianь, bjzdjn barlьq qalqtь caqьrdь. Stalin çoldastьn sөzj çaularqa qarsь kyreste orasan ylken rөl atqardь. Būl sөz ərbjr kommunistjn kapitalistjk qorcau çaqdaiьn aiqьn tysjnujne qūral boldь. Partianьn bascьlьqь arqasьnda sovet qalqь talaitalai cpiondьq ūialardьn jnjne su qūidь, tasada tūrьp tap berjp qalqьmьzdь

əlekke salmaqcь bolqan, qalqtь kapitalizmnjң būqauьna qaita tysjrmekcj bolqan facistjk razvedkalardьң agenterjn əckereledj. Sovet qalqь aqgvardeis cьvьn-cjrkeilerdj aiaqьmen taptap tastadь! Trotskicjl-buxarincjl bandanьң qūrtьluь — partianьң ylken çeңjsj, soqьsta çeңgenge teң çeңjsj.

Aqgvardeister men interventterdj sovet çerjnen tyrjp cьqqannan keijngj ətken çьldardaqьdai, ətken bes çьl jcjnde de, bolcevikter partiasь SSSR qalqtarьna beibjt eңbektj qamtamasьz etjp otьrdь. Būl — əte qiьn qalqaralьq çaqdaida, imperialistjk ekjncj soqьstьң bastalьp otьrqan çaqdaiьnda sovettjң ūlь kemesjn barlьq kedergjler men bəgetter arqьlь bastap kele çatqan, kommunizmge qarai batьl bastap kele çatqan lenindjk-stalindjk Ortalьq Komitettjң danьcpandьq saiasatьnьң nətiçesj. Çapon əskerlerjnjң ətken çьlqь acqūsta bjzdj qaruьnьң kycjmen baiqap kərmek bolqanь çūrtqa məljm. Xasan kəljnjң qasьnda bolqan ūrьs kynderj çūrttьң bərjnjң esjnde, mūnda erçyrek Qьzьl Armia əzjnjң çanqiarlьqьn çana Stalin çoldastьң direktivasьn būlçьtpai orьndauqa ərqacan daiar ekenjn, sovet çerjnjң bjr syiemjn de eckjmge bermeitjnjn aita qalqandai kərsetjp əttj. Çapon əskerilerjnjң masqara bolьp çeңjlgenjne bykjl dynie çyzj kuə boldь. Bjzdjң cekaralarьmьzqa cabuьl çasamaqcь bolqan qandai çaudьң bolsa da kəretjnj osь!

Armiasь çana razvedkasь bar sovet memleketjnjң maңьzьn Stalin çoldas aiьrьqca atap kərsettj. Bjz SSSR dьң memlekettjk kycj men soqьs kycjn būdan bylai da nьqaita beremjz. Leninnjң yiretkenjn, Stalin çoldastьң yiretjp otьrqanьn bjz bjr minut ta bolsa esten cьqarmauqa tijstjmjz.

«Bjz əzjmjzge əcpendjljgjn acьq bjldjrjp otьrqan adamdardьң, taptardьң, ykmetterdjң qorcauьndamьz, — dedj Lenin. — Qandai bolsa da cabuьldan bjz ərqacan qьl ystjnde tūrqanьmьzdь ūmьtpau kerek».

«Ecbjr «kezdeisoq nərse» çana bjzdjң sьrtqь çaulardьң ecbjr fokustarь bjzge qamsьzda kiljgjp qalmauь ycjn, soqьs cabuьlьnьң qaurь bar tūrqanda, bjzdjң barlьq qalqьmьzdь mobilizatsia əzjrljgjnde ūstauьmьz kerek»... dep yiretedj Stalin çoldas.

Soңqь çьldardьң jcjnde partia bascьlьq orьndarqa on mьңdaqan, çyz mьңdaqan ças talanttь qьzmetkerlerdj çoqarьlattь. Būl — partianьң çyrgjzgen ylken saiasi çūmьsьnьң nətiçesj, būl—ystj-ystjne çaңa kycterdj kerek qьlьp otьrqan qūrьlьstьң kəlemjnjң belgjsj. «Tarixi qimьldьң qamtiьn kəlemjnjң ūlqaiuь tarixi qimьlcьl būqaranьң sanь ūlqaiuьna bailanьstь» (Marks). Çaңa kadrlardьң çoqarlatьluь — bjzdjң qalqьmьzdьң jcjnde talanttardьң tausьlmas kəzj bar ekenjnjң eң aiqьn belgjsj.

Partianьң sotsializm ornatu çolьndaqь kyresj marksistjk-lenindjk teorianь baiьttь,— būl teoria cьnaiь naqьz qьlьm bolqandьqtan praktikadan bəljnbeidj, eskjrjp ketken keibjr ereçelermen qorьtьndьlardьң ornьna tarixi çaңa çaqdailarqa səikes çaңa ereçeler men qorьtьndьlardь qoldanudan qorqpai, yzdjksjz damьp, çetjljp otьradь. Bolceviktjk partianьң kyres təçribesjn çinaqtap, qorьtatьn, çyzege asьrьp çatqan, sotsialistjk qūrьlьstьң praktikasьnda orьndalьp çatqan marksizmleninizmdj kərsetetjn «BK(b)P tarixь qьsqaca kursьnьң» çarьqqa cьquь partianьң ideialьq tūrmьsьndaqь ylken oqiqa boldь. Bjzdjң kadrlarьmьzdьң arasьnda markstjk-lenindjk qьlьmdь yirenuge çana būdan bylai da damьtuqa qarai ylken būrьlьs bastaldь, al ol kjtap eң aldьmen bjzdjң sovettjk intelligentsiaqa arnalqan. Revolutsiacьl teoria men revolutsiacьl praktika bjrjn-bjrj əzara baiьtьp otьradь. Bolcevizmge çetjlu kerek, bjzdjң kadrlardь ideologia çaqьnan cьңdau kerek — kommunizm çolьndaqь kyrestj būrьnqьdan da gərj oidaqьdai çyrgjzu ycjn bjzge kəzjr keregj osь.

Soңqь bes çьldьң keibjr qorьtьndьlarь osьnda. Bolceviktjk partianьң əzgece belgjsj sol — ol qolь çetkenge ecuaqьtta toqtamaidь, zamanь ətken, eskjrgen nərsenj aulaq tastaudan ecuaqьtta qorьqpaidь, qaita çaңa tabьstarqa qarai, çaңa çeңjsterge qarai ūmtьlьp, yzdjksjz alqa basa beredj. Partianьң XVIII siezjnjң kyn tərtjbj mūnь tolьq kərsetedj.

BK(в)P Ortalьq Komitetj Plenumьnьn qaulьsь boiьnca partianьn XVIII siezjnjn kyn tərtjвj mьnadai bolьp belgjlendj:

1. Eseptj baiandamalar: BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn eseptj baiandamasь — baiandamacь Stalin çoldas, Ortalьq Revizia Komissiasьnьn eseptj baiandamasь — baiandamacь Vladimirski çoldas, BK(в)P nьn Komintern Atqaru Komitetjndegj delegatsianьn eseptj baiandamasь—baiandamacь Manuilski çoldas.

2. SSSR qalq caruacьlьqьn ərkendetudjn ycjnej вesçьldьq planь — baiandamacь Molotov çoldas.

3. BK(в)P ustavьna өzgerjster engjzu — baiandamacь Çdanov çoldas.

4. BK(в)P programmasьn өzgertu çөnjnde komissia sailau.

5. Partianьn ortalьq organdarьn sailau.

Partianьn barlьq ūiьmdarьnda kəzjr Siezge daiьndьq вastaldь. Siezge daiьndьq kynderj өndjrjs kəsjвjnde, transportta, aul caruacьlьqьnda, caruacьlьq çana mədeniet qūrьlьsьnьn barlьq taraularьnda çaŋa өndjrjstjk tabьstarqa çetu çolьndaqь kyreske eŋвekcjlerdjn kycjn çūmьldьru kynderj boluqa tijs. Çūmьscьlardьn, kolxozcьlardьn, sovet intelligentsiasьnьn BK(в)P XVIII siezjn өndjrjstjk çaŋa вelsendjljkpen, çaŋa tabьstarmen — Siezdj silьqtarmen qarsь alatьnь kymənsjz. 1939 çьl — partianьn XVIII siezj çinalatьn çьl,—sotsializmnjn būdan вьlaiqь daŋqtь tabьstarьnьn çьlь boluqa tijs!

Bjzdjn partiamьz өzjnjn XVIII siezjne Stalindjk Ortalьq Komitettjn tөŋjregjne вerjk toptalqan, proletarlьq internatsionalizm printsipterjne вerjlgen kyctj çana tūtas kyijnde kele çatьr. Leninnjn — Stalinnjn tuь astьnda partia sotsializmnjn вykjl çer çyzjljk-tarixi çeŋjsterjne çettj. Leninnjn — Stalinnjn tuь astьnda partia вjzdjn qalqtь, kommunizmnjn tolьq saltanatьna qarai, alqa вastaidь!

(«Pravda»nьn 1939 çьlqь ianvardьn 28 degj вas maqalasь).

Lenin çana Stalin Qьzьl Armia çana Sotsialistjk Otandь qorqau çaiьnda

V. I. LENIN

Çeŋjmpaz revolutsianьŋ qandaiьnьŋ bolsьn bjrjncj өsietj: «eskj armianь qiratu çana onь taratьp çjberu, sөitjp onьŋ ornьna çaŋa armia qūru» dep Marks pen Engels talai ret aitqan edj. (XXIII t., 378 — 379 better).

«Өzjn-өzj qorqai alatьn revolutsia qana oidaqьdai revolutsia bolmaq (XXIII t., 236 bet).

«...Ne ycjn soqьsatьnьn bjletjn armia—qūraldь kyc-dyniede bjrjncj ret qūrьlьp otьr, sөitjp kapitalisterdjŋ ystjnen өktemdjgjn çyrgjzjp otьrqan Өkmet Sovettjk Sotsialistjk respublikanь qorqaitьnьn aiqьn bjletjn, bykjl dynie çyzjndjk proletarlьq sotsialistjk revolutsianь qorqaitьnьn aiqьn bjletjn çūmьscьlar men carualardьŋ armiasь dyniede tūŋqьc ret qūrьlьp otьr». (XXIV t., 176 bet).

Qьzьl armiets çoldastar! Berjk bolьŋьzdar, ьntьmaqtь bolьŋьzdar. Çauqa qarsь batьl ūmtьlьŋьzdar. Çeŋjs sjzderdjkj boladь. Reseide tas-talqanь cьqqan, pomeccikter men kapitalisterdjŋ өkmetj bykjl dynie çyzjnde de çeŋjledj» (XXIV t., 198 bet).

«Qьzьl Armia būrьn bolьp kөrmegen qataŋ tәrtjptj distsiplinanь ornattь, būl tәrtjp taiaqtьŋ kycjmen emes, çūmьscьlar men carualardьŋ өzderjnjŋ danalьlьqь, çan-tәnjmen berjlgendjgj, osь çolqa çanьn qьiqandьqь negjzjnde ornadь». (XXIV t., 202 bet).

«Resei respublikasьn tūncьqtьrmaq bolьp oqan bykjl dynie çyzjnjŋ imperialisterj çabьldь, al bjz tarixta tūnqьc ret өzjnjŋ ne ycjn kyresetjnjn bjletjn, ne ycjn çanьn qūrban etetjnjn bjletjn, sanь anaqūrlьm kөp çaularqa oidaqьdai qarsьlasьp otьrqan armia çasauqa kjrjstjk; bjzdjŋ sol armiamьz qarsьlasqan saiьn ai sanap dynie çyzjljk revolutsianь būqan deijn kөz kөrjp, qūlaq estjmegen kөlemde çaqьndatuda». (XXIV t., 62 bet).

«... Anaqūrlьm kyctj çaudь bjzdjŋ çeŋujmjzge saiьp kelgende ne sebep boldь dep өzjmjzge өzjmjz sūraq qoisaq, bjz būqan bьlai çauap berer edjk: çūmьscьlar men eŋbekcj carualar barlьq eksploatatorlarqa qarsь odaq çasai otьrьp Qьzьl Armianь ūiьmdastьruda proletarlьq bascьlьqtь tьŋqьlьqtь çana berjk etjp oidaqьdai çyzege asьrqandьqьmьz sebep boldь. Būl neljkten osьlai boldь? Qalьŋ kөp carualar būqarasь būqan bar ьqьlasьmen qalaica bardь? Barqan sebebj, qalьŋ kөpcjljgj partiada çoq bolqanьmen Sovet өkmetjne syienbeijnce qūldьqtan qūtьla almaitьndьqьna olardьŋ kөzderj çettj. Olar mūnь kjtaptan oqьp emes, propagandadan emes, өzderjnjŋ tәçribesj arqьlь ūqьndь». (XXVI t., 32 bet).

«Osь kynnjŋ өzjnde-aq imperializmge bergen soqqьmьzqa aldanьp qalmai, өzjmjzdjŋ Qьzьl Armiamьzdьŋ çauьngerljk quatьn qalai da bolsa saqtap qaluьmьz kerek, onьŋ aibьndьlьqьn ky-

ceite tysujmjz kerek», (XXVI t., 25-26 bet).

«Osь kyngj xaldjң tūraqsьz ekendjgjn bjlu, osь çaqdaidьң airьqca belgjlerjn eskere otьrьp, būl çaqdaidьң erekceljkterjne өzjmjzdjң taktikamьzdь qoldana otьrьp oilamaqan çerden qūraldь kyrestjң taqьda qaitadan qaçet bolьp qalatьnьn minut saiьn esjmjzde saqtai otьrьp, osь tьnьstь paidalanuьmьz kerek ekendjgjn bjlu bjz ycjn maңьzdь nərse. Qьzьl Armianь ūiьmdastьru, onь kyceitu, būrьnqьca bjzdjң mjndetjmjz bolьp qala bermek... Kəzjrgj qalqaralьq çaqdaida, qalqaralьq burçuazia çaңa çorьqtь, cabuьldь qaita çasauqa talpьnuь mymkjn bolьp otьrqan kezde, bjz Qьzьl Armianь kyceituden basqa çolqa tyse almaimьz», (XXVI t., 451 bet).

«... Beibjt qūrьlьsьmьzdь qolqa alqandьqtan bjz osь qūrьlьstь toqtausьz jlgerj çyrgjze beruge barlьq kycjmjzdj salamьz. Çoldastar, solai da bolqanmen saq bolьңьzdar, eljmjzdjң, Qьzьl Armiamьzdьң otan qorqau kycjn kөzdjң qaracьqьndai saqtaңьzdar...». (XXVII t., 120 bet).

«Ylken soqьsqa kyc salьp daiarlanu ycjn bet aldь çūlqьnu, çar salu, aibьndь ūran tastau kerek emes, orasan zor kөlemdegj meiljnce ūzaq, meiljnce qaçьrlь, meiljnce tianaqtь çana meiljnce distsiplinalь çūmьs kerek», (XXX t., 120 bet).

«Bjz endj osьdan bьlai, 1917 çьldьң 7 noiabrjnen (25 oktəbrden) bastap, otan qorqau çolьndamьz, bjz osь kynnen bastap otanьmьzdь qorqau çolьndamьz...

Bjraq, naq osь aitqan otan qorqaudьң çolьnda bolqandьqьmьzdan eljmjzdjң otan qorqau kycjne çana çauьngerljk kycjne meiljnce nazar audarudь talap etemjz», (XXII t., 291 bet).

«Bjz Sotsialistjk Otannьң qorqaucьsьmьz». (XXII t., 14 bet).

«Kjmde-kjm Qьzьl Armiaqa çan-tənjmen bytjndei berjle kөmektespese, Qьzьl Armianьң jcjndegj tərtjptj, distsiplinanь barlьq kycjn salьp quattamasa ol adam predatel, satьlqьc bolmaq». (XXIV t., 432 bet).

Qьzьl Armianьң yc өzgeceljgj turalь

I. V. STALIN

(Məskeu Sovetjnjң Qьzьl Armianьң on çьldьqьna arnalqan qəŕmettj məçjljsjnde sөilengen sөz)

Çoldastar, partiamьzdьң Ortalьq Komitetjnjң atьnan Qьzьl Armiamьzdьң çauьngerlerjn, Qьzьl flotьmьzdьң çauьngerlerjn, Qьzьl aviatsiamьzdьң çauьngerlerjn, doprizьivnikterjmjzdj, SSSR dьң qūraldь çūmьscьlarьn qūtьqtauqa rūqsat etjңjzder.

Partia çūmьscьlar men carualardьң kөmegj arqasьnda bykjl çer çyzjndegj, orasan jrj soqьstarda çūmьscьlar men carualardьң bostandьqьn qorqaqan çana qorqap, aman saqtap qalqan tūңqьc Qьzьl Armianь ūiьmdastьra alqanьn maqtan etedj.

Qьzьl Armianьң bjzdjң eljmjzdjң çūmьscь tabь men carualarьnьң jckj çana sьrtqь çaularьna qarsь asa qattь soqьstardьң aur çьldarьnan abroimen өte alqandьqьn, çūmьscь tabьnьң barlьq çaularьn yreilendjrjp, barlьq ezjlgender men qūldanьlqandardьң quanьcь ycjn onьң orasan zor aibьndь revolutsiacьl kyc bolьp qalьptasqanьn partia maqtan etedj.

Qьzьl Armianьң çūmьscьlar men carualardь pomeccikter men kapitalisterdjң ezujnen qūtqarudьң ūzaq çoldarьnan өtjp, aqьrьnda, өzjnjn dynie-

ge kelujnjn on çьldьq iuвileijn merekeleuge pravo alьp otьrqanьn partia maqtan etedj.

Çoldastar, вjzdjn Qьzьl Armianьn kycj nede? Onьn kycjnjn qainar вūlaqь qaida? Bjzdjn Qьzьl Armianь qacan da bolsa çer çyzjnde өmjr syrgen armialardьn вərjnen de çana qandaiьnan bolsa da typ negjzj men вasqaca etjp otьrqan өzgeceljkter qandai? Bjzdjn Qьzьl Armianьn kycjnjn çana aiвarlь quatьnьn qainar вūlaqь bolqan өzgeceljkterj nede?

Bjzdjn Qьzьl Armianьn вjrjncj çana negjzgj өzgeceljgj sol-ol azat bolqan çūmьscьlar men carualardьn armiasь, ol Oktəвr revolutsiasьnьn armiasь, proletariat diktaturasьnьn armiasь. Osь kynge deijn өmjr syrjp kelgen armialardьn вərj de, olardьn sostavь qandai bolqanьmen de, kapitaldьn өkmet вiljgjn вaiandь etudjn armiasь bolьp taвьladь. Olar kapitaldьn ystemdjk qūruьnьn armiasь boldь çana bolьp ta otьr. Barlьq elderdjn вurçualarь armianь saiasi вeitarap dep өtjrjk aitadь. Būl dūrьs emes. Burçuazialьq memleketterde armia saiasi pravolardan maqrūm, ol saiasi maidannan aulaq qaldьrьlulь, вūl ras. Bjraq onь saiasi çaqьnan вeitarap dep tjptj de aituqa bolmaidь. Qaita kerjsjnce, qacanda вolsa, qaida вolsa da, вarlьq kapitalistjk elderde armia çūmьscьlardь çanьctaudьn qūralь bolьp, saiasi kyreske tartьlьp otьrdь çana tartьlьp ta otьr. Olarda armia çūmьscьlardь çanьctap otьrqanь, olarda armia gospodalardьn tjregj bolьp otьrqanь beker me? Ol armialardai emes, вjzdjn Qьzьl Armianьn aiьrma өzgeceljgj sol — ol çūmьscьlar men carualardьn өkmet вiljgjn вaiandь etudjn qūralь, proletariat diktaturasьn вaiandь etudjn qūralь, çūmьscьlar men carualardь pomeccikter men kapitalisterdjn ezujnen azat etudjn qūralь. Bjzdjn armiamьz eqвekcjlerdj azat etu armiasь.

Būrьnqь uaqьtta, qalq armiadan qorqucь edj, osь kynde de kapitalistjk elderde qalq armiadan əlj qorqa вerude, qalq pen armianьn arasьnda armianь qalqtan açьratьp tūrqan вөget вar, sjzder вūqan nazar saldьnьzdar ma, çoldastar? Al вjzde ce? Bjzde, kerjsjnce, qalq pen armia tūtas вjr вytjn, tūtas вjr semia. Bykjl çer çyzjnde ec qaida, вjzdegjdei qalqtьn armiaqa syijspencjljgj çana qamqorlьq qatьnasь çoq. Bjzde qalq armianь syiedj, onь qūrmtteidj, onьn qamьn oilap otьradь. Nege? Өitkenj çūmьscьlar men carualar вykjl çer çyzjnde tūnqьc ret gospodalarqa emes, вūrьnqь qūldarqa, kəzjrgj azat etjlgen cūmьscьlar men carualarqa qьzmet etetjn өz armiasьn qūrdь.

Bjzdjn Qьzьl Armianьn kycjnjn qainar вūlaqь mjne osьnda.

Qalqtьn өz armiasьna syijspencjljgj degennjn maqnasь ne? Mūnьn maqnasь sol — mūndai armianьn orasan mьqtь tьilь boladь, mūndai armia çeqjlmeitjn armia boladь. Mьqtь tьilь çoq armia qandai armia? Tyk emes, mьqtь tьilь bolmaqan, tьil tarapьnan, eqвekcj qalqtьn tarapьnan qoldau çana tjleulestjk bolmaqan naqьz ylken armialar da, naqьz mьqtь qūraldanqan armialar da qūlap, kyl-talqan bolqan. Bjzdjn armiamьz çūmьscьlar men carualar tarapьnan tjleulestjk çana qoldau alьp otьrqan вykjl çer çyzjndegj вjr qana armia. Onьn kycj, onьn вerjktjgj mjne osьnda.

Bjzdjn Qьzьl Armianьn çer çyzjnde өmjr syrgen çana өmjr syrjp otьrqan armialardan aiьrmasь, eq aldьmen, mjne osьnda.

Partianьn tjleitjnj, onьn mjndetj sol— Qьzьl Armianьn osь өzgeceljgj, onьn çūmьscьlarmen çana carualarmen osь çaqьndьqь, osь tuьsqandьq вailanьsь вjzdjn Qьzьl Armiada tolьq saqtalьp, вaiandь etjluj kerek.

Bjzdjn Qьzьl Armianьn ekjncj өzgeceljgj sol — ol, вjzdjn armia, eljmjzdegj qalqtardьn arasьndaqь tuьsqandьqtьn armiasь, вjzdjn eljmjzdegj qalqtardьn вostandьqьn, təuelsjzdjgjn qorqaudьn armiasь. Būrьnqь uaqьtta өdette armialar covinizm ruxьnda, вasьp alu rūxьnda, өzge qalqtardь вaqьndьru kerektjgj rūxьnda tərвielenucj edj. Eskj tiptegj armialar, kapitalistjk armialar sonьmen вjrge kolonialdьq armialar bolqandьqьnьn mənjsj de cьnьnda osьdan. Būrьnqь armialardьn negjzgj əlsjzdjgjnjn вjrj osь edj. Bjzdjn armiamьz kolonialdьq armialardan вytjndei вasqaca. Onьn вar-

lьq typ asьlь, onьŋ barlьq qūrьlьsь bjzdjŋ eljmjzdegj qalqtardьŋ arasьndaqь dostьqtьŋ tyijnjn nьqaituqa, ezjlgen qalqtardь azat etu ideiasьna, Sovetter Soiuzьnьŋ sostavьna engen sotsialistjk respublikalardьŋ bostandьqьn çana təuelsjzdjgjn qorqau ideiasьna negjzdelgen.

Bjzdjŋ Qьzьl Armianьŋ kycjnjŋ çana aibarlь quatьnьŋ ekjncj çana negjzgj istocnigj osьnda. Bjzdjŋ Armianьŋ qiьn-qьstau minut tuqanda bjzdjŋ ūlan baitaq eljmjzdegj barlьq ūlttardьŋ qandaiьnьŋ bolsa da milliondaqan būqarasьnda orasan zor syieu tabatьndьqьnьŋ kepjlj osь.

Partianьŋ tjleitjnj, onьŋ mjndetj sol — osь өzgeceljk te sondai-aq bjzdjŋ Qьzьl Armiada tolьq saqtalьp, baiandь etjluj kerek.

Aqьrьnda, Qьzьl Armianьŋ ycjncj өzgeceljgj. Būl өzgeceljk bjzdjŋ Qьzьl Armianьŋ bykjl tūla boiьndaqь internatsionalizm ruxьnda, internatsionalizm sezjmderjnde. Kapitalistjk elderdegj armialar әdette basqa qalqtarqa өcpendjljk ruxьnda, basqa memleketterge өcpendjljk ruxьnda, basqa elderdjŋ çūmьscьlarь men carualarьna өcpendjljk ruxьnda tərbielenedj. Nege būlai etjledj? Memleketter arasьnda, derçavalar arasьnda, elderdjŋ arasьnda soqьs cьqa qalsa, armianь aidauqa kөŋgjc aiuanqa ainaldьru ycjn osьlai etjledj. Barlьq kapitalistjk armialardьŋ әlsjzdjgjnjŋ istocnigj mjne osьnda. Bjzdjŋ armiamьz mylde basqa negjzge qūrьlqan. Qьzьl Armianьŋ kycj sonda, çoldastar — ol өzjnjŋ dyniege kelgen kyniinen bastap internatsionalizm ruxьnda, өzge qalqtardь silau ruxьnda, barlьq elderdegj çūmьscьlardь syiu çana silau ruxьnda, elderdjŋ arasьnda bei bjtcjljktj çaqtap, ornьqtьru ruxьnda tərbielenude. Dəl sondьqtan da, bjzdjŋ armiamьz internatsionalizm ruxьnda, barlьq elderdegj çūmьscьlardьŋ myddelerjnjŋ bjrljgj ruxьnda tərbielenetjndjkten, dəl sonьŋ ycjn de, ol, bjzdjŋ armiamьz, çer çyzjljk revolutsianьŋ armiasь, barlьq elderdjŋ çūmьscьlarьnьŋ armiasь bolьp tabьladь. Būl çaqdai bjzdjŋ armiamьzdьŋ kycjnjŋ çana aibarlь quatьnьŋ istocnigj ekendjgjn, eger bjzdjŋ eljmjzge cabuьl çasauqa təuekel ete qalsa, barlьq elderdjŋ burçuasь būl turalь qanca da bolsa bjr bjler, өitkenj sol uaqьtta olar bjzdjŋ internatsionalizm ruxьnda tərbielengen Qьzьl Armianьŋ Canxaidan Niu-Iorkke deijn, Londonnan Kalkuttaqa deijn, bykjl çer çyzjnjŋ barlьq bөlekterjnde de sansьz kөp dostarь men soiuznikterj bar ekendjgjn kөretjn boladь.

Mjne, çoldastar, bjzdjŋ armiamьzdьŋ tūla boiьndaqь ruxь bolqan, onьŋ kycjnjŋ çana aibarlь quatьnьŋ istocnigj tudьrqan ycjncj өzgeceljk osь.

Partianьŋ tjleitjnj, onьŋ mjndetj sol — osь өzgeceljk te sondai-aq bjzdjŋ armiamьzda tolьq saqtalьp, baiandь etjluj kerek.

Bjzdjŋ armiamьzdьŋ өzjnjŋ qalai qarai bet alьp otьrqanьn bjletjndjgj, onьŋ өlj keude soldattardan emes, qalai qarai bet alatьnьn çana ne ycjn soqьsatьnьn tysjnetjn sanalь adamdardan qūralqandьqь osь yc өzgeceljktjŋ arqasь.

Al, ne ycjn kyresjp çatqanьn bjletjn armia çeŋjlmes bolar, çoldastar.

Mjne sonьŋ ycjn de bjzdjŋ Qьzьl Armia çer çyzjndegj armialardьŋ eŋ taŋdaulьsь boluqa barlьq dəlelj bar.

Çasasьn bjzdjŋ Qьzьl Armiamьz!
Onьŋ çauьngerlerj çasasьn!
Onьŋ bascьlarь çasasьn!
Qьzьl Armianь tuqьzqan, oqan çeŋjs әpergen, onьŋ daŋqьn kөtergen proletariat diktaturasь çasasьn! **(Ūzaq qol capalaqtau).**

Əskerljk ant вeru tərtjвj turalь

SSSR Иlь Sovetj Prezidiumьnьn ukazь

Əskerljk ant вeru tərtjвj turalь tөmendegj ereçe вekjtjlsjn:

1. Ərвjr əsker qьzmetcjsj Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn, Çūmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьn, cekara kyzetjndegj əskerlerdjŋ qatarьna kjrgende əskerljk ant вeredj.

2. Ərвjr əsker qьzmetcjsj əskerljk anttь çeke-çeke вerjp, өzj qol qoiьp вekjtedj.

3. Əskerljk anttь mьnalar вeredj:

a) ças qьzьləskerler men qьzьl flotcьlar — Jckj sluçва ustavьn, əskerljk distsiplina turalь ustavtь çana əskerljk anttьŋ maŋьzьn çeke-çeke yirenjp, əвden ūqqannan keijn, əsker вөljmjne kelgenjne eŋ ərj ketkende ekj ai tolqansoŋ ant вeredj;

в) əskeri uciliccelerdegj kursanttardьŋ, soqьs akademialarьndaqь oqucьlardьŋ вūrьn ant вermegenderj,— sol uaqьt tolqan soŋ ant вeredj.

4) Ças qьzьləskerler men qьzьl flotcьlar, sonьmen qatar, əskeri ucilicceler men mektepterdegj kursanttar, akademialardaqь oqucьlar polk (əsker вөljmj) komandirj men soqьs komissarьnьŋ, вasqarma, вөljm, mekeme вastьqь men komissarlarьnьŋ вascьlьqьmen ant вeredj.

5. Əskerljk ant вeru uaqtь sol əsker вөljmjnde вerjlgen вūirьqta çarialanadь. Būqan deijn əsker вөljmcelerjnde əskerljk anttьŋ maŋьzь, Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzь Konstitutsiasьnьŋ 132, 133-statialarьnьŋ maŋьzь turalь, ant вeretjnderdjŋ arasьnda tysjnjk çūmьsь çyrgjzjledj.

6. Belgjlengen uaqьtta polk (əsker вөljmj) tuьn ūstap orkestrjn alьp, karaul qьzmetjnjŋ formasьn kijp qatar tjzedj. Ant вerucjler aldьŋqь qatarda вoladь. Polktьŋ (əsker вөljmjnjŋ) komandirj qьsqaca sөzjnde ças qьzьləskerlerge əskerljk anttьŋ maŋьzьn tysjndjredj, өz Qalqьna, Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьnьŋ Ykmetjne вerjldjm dep ant вergen əsker qьzmetcjlerjne çykteletjn qūrmettj, çauaptь mjndetterdj tysjndjredj, sonьmen qatar SSSR Konstitutsiasьnьŋ 132, 133-statialarьnьŋ maŋьzьn tysjndjredj.

Osь tysjnjk sөzjnen keijn polktьŋ (əsker вөljmjnjŋ) komandirj polkqa (əsker вөljmjne) **«Erkjn»** dep komanda вeredj çana ças qьzьləskerlerdjŋ əskerljk ant вerujne kjrjsu kerek dep вөljmce komandirlerjne вūirьq вeredj.

Rotalardьŋ (вatareilardьŋ, komandalardьŋ, вөljmcelerdjŋ) komandirlerj өz вөljmcesjndegj ant вeretjn qьzьləskerlerdjŋ вərjn вelgjlj orьnqa çinaidь. Ərвjr əsker qьzmetcjsj kezekpe-kezek əskerljk anttь daustap oqidь, osьdansoŋ ədeilep çasalqan tjzjmde өz familiasьnьŋ tūsьndaqь grafaqa өzj qol qoiadь.

ESKERTU: 1. Əskerljk ant вeretjn adamdarqa çasalatьn tjzjmderdjŋ вlanktarь SSSR Otan qorqau Qalq Komissariatьnьŋ, SSSR Soqьs-Teŋjz Flotь Qalq Komissariatьnьŋ вelgjlengen ylgjsj вoiьnca kyn вūrьn əzjrlenedj, вlanktьŋ вjrjncj вetjnde əskerljk anttьŋ tekstj вoladь.

2. Kyn suьq вolsa, kyn çauьp

tūrsa ant вeru jsjn yi jcjnde ətkjzuge вoladь.

Əskerljk ant вergenderdjn çekeçeke qoi qoiqan tjzmderjnjn вərjn rotalardьn (вatareialardьn, eskadrondardьn, komandalardьn, вəljmcelerdjn) komandirlerj polktьn (əsker вəljmjnjn) komandirlerjne tapsьradь. Polk (əsker вəljmj) tuьn çaiьp taqь da qatar tjzedj. Polktьn (əsker вəljmjnjn) komandirj men komissarь ças qьzьl əskerlerdjn əskerljk ant вergendjgjn qūttьqtaidь, al вykjl polktьn (əsker вəljmjnjn) toiьq pravoiь çana çauьngerlermen toiьqtьrьlqanьn qūttьqtaidь. Polk (əsker вəljmj) saltanattь marcpen ətkjzjledj.

Qaisьвjr sebeptermen вūl kynj əskerljk ant вermegen əsker qьzmetcjlerjnjn вərj kelesj kynj polktьn (əskerljk вəljmjnjn) ctaвьnda polktьn (əsker вəljmjnjn) komandirlerj men komissarьnьn вascьlьqьmen ezj çeke ant вeredj.

Ant вergenderdjn tjzjmderj polktьn (əsker вəljmjnjn) ctaвьnda nəmjrlenuj, tjgulj, surguc pecat вasuiь kyijnde arnauiь airьqca papkada saqtaladь. Əsker qьzmetcjlerjnjn əskerljk вiletjne (qьzmet tjzjmjne) polktьn (əsker вəljmjnjn) ctaвь: «Əskerljk ant вerdj (kynj, aiь, çьiь)» dep вelgj soqjadь.

7. Əskerljk ant вerjlgen kyn sol əsker вəljmj ycjn çūmьs jstemeitjn kyn вoiьp sanaladь çana meiram kynj retjnde ətkjzjledj.

8. Əsker вəljmderjne tjrkelgen əsker qьzmetjn atqaruqa mjndettjlerdjn əskerljk ant вermgenderj əsker вəljmjne kelgennen keijn en kecjkkende вes kyn ətkennensoп, yirenu çiьndarьnьn kezjnde ant вeredj.

9. Çappai ne tam-tūmdap moвilizatsia çarialanqanda, вeiвjt uaqьtta əskerljk ant вermegen, əsker qьzmetjn atqaruqa mjndettj zapastaqь adamdar əsker вəljmjne kelgennen keijn ant вeredj.

ESKERTU: Osь ereçenj uaqtьnda, вūlçьtpai orьndau, polktьn (əsker вəljmjnjn) вarlьq əsker qьzmetcjlerjnjn ant вerujn esepke alu, sonьmen qatar, ant вergendjk turalь tjzjmderdj saqtau polktjn (əsker вəljmjnjn) komandirj men komissarьnьn çauapkercjljgjne çykteledj.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Predsedatelj — M. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьn 3.

Çймьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn əskerljk antьnьn tekstj turalь

SSSR Йlь Sovetj Prezidiumьnьn ukazь

Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьnьn Konstitutsiasьna səikes Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasь ycjn əskerljk anttьn mьna tekstj вekjtjlsjn:

«Men, Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьnьn azamatь, Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn qatarьna kjre otьrьp, adal, çyrektj, distsiplinalь, qьraqь çauьnger вolamьn, əskerljk, memlekettjk qūpianь вerjk saqtaimьn, əskerljk ustavtardьn вərjn, komandirlerdjn, komissarlardьn, вastьqtardьn вūirьqtarьn ekj qьimai orьndaimьn dep ant вerjp, saltanatpen sert etemjn.

Men soqьs ənerjn adal nietpen yirenuge, soqьs mylkj men qalq mylkjn вarьnca qorqauqa çana əz Qalqьma, əzjmnjn Sovettjk Otanьma, Çu-

mьscь Carua Ykmetjne өmjrjmnjң aqьrqь tьnьsьna deijn вerjljp, ainьmauqa sert etemjn.

Men Çūmьscь Carua Ykmetjnjң вūirьqь вoiьnca өzjmnjn Otanьm — Sovettjk Sotsialjstjk Respuвlikalar Soiuzьn qorqauqa attanuqa əzjrmjn çana, Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьң çauьngerj вolqandьqtan, Otandь erljkpen, ceвerljkpen, laiьqtь rette, aвroimen qorqaimьn, çaudь tolьq çeңjp cьqu ycjn өzjmnjn qasьq qanьmdь, өmjrjmdj de aiamaimьn dep sert etemjn.

Eger aram peijlmen osь saltanattь antьmdь вūzatьn вolsam, men sovet zaңьnьң aur çazasьna ūcьraiьn, çalpь eңвekcjlerge çek kөrjnjctj вolьp, çeksūrьn atanaiьn.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Predsedatelj — M. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьң 3.

Çйmьscь Carua Soqьs-teңjz Flotьnьң əskerljk antьnьң tekstj turalь

SSSR Йlь Sovetj Prezidiumьnьң ukazь

Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьnьң Konstitutsiasьna səikes, Çūmьscь Carua Soqьs-Teңjz Flotь ycjn əskerljk anttьң mьna tekstj вekjtjlsjn:

«Men, Sobettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьnьң azamatь, Çūmьscь Carua Soqьs-Teңjz Flotьnьң qatarьna kjre otьrьp, adal, çyrektj, distsiplinalь, qьraqь çauьnger вolamьn, əskerljk çana memlekettjk qūpianь вerjk saqtaimьn, əskerljk ustavtardьң вərjn komandirlerdjң, komissarlardьң, bastьqtardьң вūirьqtarьn ekj qьlmai orьndaimьn dep ant вerjp, saltanatpen sert etemjn.

Men soqьs өnerjn adal nietpen yirenuge, soqьs mylkj men qalq mylkjn вarьnca qorqauqa, өz Qalqьma, өzjmnjң Sovettjk Otanьma, Çūmьscь Carua Ykmetjne өmjrjmnjң aqьrqь tьnьsьna deijn вerjljp, ainьmauqa sert etemjn

Men Çūmьscь Carua Ykmetjnjң вūirьqь вoiьnca өzjmnjn Otanьm — Sovettjk Sotsialistjk Respuвlikalar Soiuzьn qorqauqa attanuqa ər qacan əzjrmjn çana, Çūmьscь Carua Soqьs-Teңjz Flotьnьң çauьngerj вolqandьqtan, Otandь erljkpen, ceвerljkpen, laiьqtь rette, aвьroimen qorqaimьn, çaudь tolьq çeңjp cьqu ycjn өzjmnjn qasьq qanьmdь, өmjrjmdj de aiamaimьn dep sert etemjn.

Eger aram peijlmen osь saltanattь antьmdь вūzatьn вolsam, men sovet zaңьnьң aur çazasьna ūcьraiьn, çalpь eңвekcjlerge çek kөrjnjctj вolьp, çeksūrьn atanaiьn».

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Predsedatelj — M. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьң Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьң 3

Çĭmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn, Çĭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьn çana cekara kyzetjndegj əskerdjŋ bөljmderjnde, mekemelerjnde, çĭmьs orьndarьnda өz erkjmen çaldanьp çĭmьs jstep çyrgeŋ adamdardьŋ saltanattь, serttj mjndettemelerjnjŋ tekstj turalь

SSSR Йlь Sovetj Prezidiumьnьŋ ukazь

Sovettjk Sotsialistjk Respublikalar Soiuzьnьŋ Konstitutsiasьna səikes, Çŭmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьŋ, Çŭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьŋ çana cekara kyzetjndegj əskerdjŋ bөljmderjnde, mekemelerjnde, çŭmьs orьndarьnda өz erkjmen çaldanьp çŭmьs jstep çyrgen adamdardьŋ saltanattь, serttj mjndettemelerjnjŋ mьna tekstj bekjtjlsjn:

«Men, Sovettjk Sotsialistjk Respublikalar Soiuzьnьŋ azamatь, Çŭmьscь Carua Qьzьl Armiasьna (Çŭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьna, cekara kyzetjndegj əskerge) өz erkjmmen çaldanьp çŭmьsqa kjre otьrьp, əskerljk çana memlekettjk qŭpianь berjk saqtaimьn, zaŋ men, əskeri biljk orьndarьnьŋ bŭirьqь men belgjlengen tərtjptjŋ bərjn orьndaimьn, maqan çyktelgen mjndetterdjŋ bərjn ar-ŭiatpen, adal nietpen orьndaimьn dep saltanattь, serttj mjndetteme alamьn. Menjŋ tjkelei bastьqtarьmnьŋ bŭirьqtь orьndaimьn dep mjndetteme alamьn. Men, maqan tapsьrqan jstj ar-ŭiatpen yzdjksjz yirenjp, Çŭmьscь Carua Qьzьl Armiasьn (Çŭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьn, cekara kyzetjndegj əskerlerdj) damьtu çana nьqaitu myddesjn kөzdep çetjldjremjn dep mjndetteme alamьn. Men əsker mylkj men qalq mylkjn barьnca qorqaimьn, өz Qalqьma, өzjmnjŋ Sovettjk Otanьma, Çŭmьscь Carua Ykmetjne aqьrьna deijn berjljp, ainьmaimьn dep mjndetteme alamьn.

Өzjmnjŋ osь saltanattь, serttj mjndettemendj bŭzqanьm ycjn men sovet zaŋьnьŋ aur çazasьn tartuqa, barlьq eŋbekcjlerge çek kөrjnjctj boluqa laiьqtьmьn».

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьŋ Predsedatelj — M. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьŋ Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьn 3.

Çĭmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьŋ, Çĭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьŋ çana cekara kyzetjndegj əskerdjŋ bөljmderjnde, mekemelerjnde, çĭmьs orьndarьnda өz erkjmen çaldanьp çĭmьs jstep çyrgen adamdardьŋ saltanattь, serttj mjndettemeler aluьnьŋ tərtjbj turalь

SSSR Йlь Sovetj Prezidiumьnьŋ ukazь

Çŭmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьŋ, Çŭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьŋ çana cekara kyzetjndegj əskerdjŋ bөljmderjnde, mekemelerjnde, çŭmьs orьndarьnda өz erkjmen çaldanьp çŭmьs jstep çyrgen adamdardьŋ saltanattь, serttj mjndetteme aluь turalь tөmendegj ereçe bekjtjlsjn:

«1. Çŭmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьŋ, Çŭmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnьŋ çana cekara kyzetjndegj əskerdjŋ bөljmjndegj, mekemelerjn-

degj, çūmьs orьndarьndaqь ctattь qьzmetke kjrgen azamattardьn bərj, Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnda, Çūmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьnda, cekara kyzetjndegj əskerde būrьn çūmьs jstegen-jstemegenjne qaramastan, saltanattь, serttj mjndetteme aladь.

2. Saltanattь, serttj mjndetteme aludьn uaqtьn bөljmnjn, mekemenjn, çūmьs ornьnьn komandirj (bastьqь) men komissarь өz erkjmen çaldanьp kjrgen qьzmetkerdjn kjrgenjne berj degende bjr ai, ərj degende ekj ai өtkennensoŋ belgjleidj.

Bөljmnjn, mekemenjn, çūmьs ornьnьn komandirj (bastьqь) men komissarь ctattь qьzmetke өz erkjmen çaldanьp kjrgen qьzmetkerlerdjn bərjn caqьrьp alьp, daustap oqu ycjn saltanattь, serttj mjndettemenjn tekstjn olardьn ərqaisьsьna kezekpe-kezek tapsьradь. Būdansoŋ mjndetteme alucь ədeilep çasalqan tjzjmde өz familiasьnьn tūsьndaqь grafaqa өzj qol qoiadь.

ESKERTU: Saltanattь, serttj mjndetteme alatьn adamdarqa çasalatьn tjzjmderdjn blanktarь SSSR Otan qorqau Qalq Komissariatь men SSSR Soqьs-Teŋjz Flotьnьn Qalq Komissariatь belgjlegen ylgj boiьnca kyn būrьn əzjrlenedj, blanktьn bjrjncj betjnde saltanattь, serttj mjndettemenjn tekstj boladь.

Saltanattь, serttj mjndetteme alqandardьn tjzjmderj sol bөljmnjn, mekemenjn, çūmьs ornьnьn ctabьnda (keŋsesjnde) arnaulь nөmjrlenulj, tjgulj, surguc pecat basulь kyijnde airьqca papkada saqtaladь. Mjndetteme alqan adamnьn eŋbek kniçkasьna bөljm, mekeme, çūmьs ornь: «Pəlen çьlqь aidьn, pəlen kynj serttj mjndetteme aldь» dep belgj soqadь.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Predsedatelj — M. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьn 3.

Çўmьscь Carua Qьzьl Armiasьna, Çўmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьna çana cekara kyzetjndegj əskerge ant bergjzu turalь

SSSR Ўlь Sovetj Prezidiumьnьn ukazь

Bykjl Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьna, Çūmьscь Carua Soqьs-Teŋjz Flotьna çana cekara kyzetjndegj əskerge Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasьnьn 21 çьldьqь kynj — 1939 çьlqь fevraldьn 23 nde ant bergjzjlsjn.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Predsedatelj — M. I. KALININ.

SSSR Ūlь Sovetj Prezidiumьnьn Sekretarь — A. GORKIN.

Məskeu, Kreml.
1939 çьl, ianvardьn 3.

torlar: Avstria, Cexoslovakia çana Xasan kөlj maŋьndaqь oqiqa, taqь tolьp çatqan, tolьp çatqan вasqa oqiqalar qosьldь. Mūnьŋ вərj de qanjcer facizm men onьŋ kөmekcjlerjnjŋ вykjl dynienj cielenjstjruge tьrьsqan jsjnjŋ sabaqь вolьp otьr.

Ispania men Qьtaidьŋ erçyrek çana ūlь qalqtarь cabuьldьŋ вjrjncj qūrвandarь вoldь, olar çaŋa, dynie çyzjndjk ekjncj soqьstьŋ qandь kөrjnjsjnde вjrjncj вolьp өrtenjp çatьr, olar өzderjnjŋ təuelsjzdjgjn çana ūlttьq arьn qorqauda dynie çyzjne naqьz erljktjŋ, batьldьqtьŋ ylgjsj вolьp otьr. Bjz daŋqtь ispan çana qьtai qalqtarьna tuьsqandьq, çalьndь səlemjmjzdj çoldaimьz! **(Qol capalaqtau).**

Evropada keijngj ailarda вolqan oqiqalar, onda «вūl dynicnjŋ kyctjsj» dep əlj de вolsa sanalьp otьrqandardьŋ kөвjn çygensjzdjktjŋ, esten adasucьlьqtьŋ, aiuandьqtьŋ, zūlьmdьqtьŋ, soncalьqtь ylgjsj etjp cьqardь, sondьqtan da çygensjz ketken facizm kəzjr dynie çyzjljk qьrqьndь əlemnjŋ kөzjnce tal tyste acьq çyrgjzjp çatьr.

«Bjz dynienj soqьstan qorqap qaldьq» — dep maqtanadь вjreuler; «вjz өzjmjzdjŋ myddemjzdj вykjl dynie çyzjndegj вeiвjtcjljk myddesjne qūrвan etjp otьrmьz» dep zarlaidь endj вjreulerj. Al mūnьŋ вərjde çalqan, eŋвekcj вūqaranь aldau, adal adamdardь adastьru вoladь. Cexoslovakianь вeiвjtcjljk ycjn emes, qaita soqьs myddesj ycjn talauqa saldь. Aвissinia men Avstrianьŋ qūrьqanь da вeiвjtcjljk ycjn вe? Çoq, gospodinder, sjzder өzderjŋjzdjŋ torlarьŋьzqa oraldьŋьzdar.

Dynie çyzjndjk soqьs osь kynnjŋ өzjnde-aq çalьndauda. Ol qandai memlekettj вolsьn, qandai qalqtь вolsьn qai uaqьtta вolsa da qamtьp ketuj mymkjn. Bjz əzjr tūruqa tijstjmjz. Bjz, çoldastar tyijljp tənjp tūrqan oqiqalardьŋ qūcaqьna qamsьzda kiljge almaimьz çana kiljkвeimjz de.

«...Bjzdjŋ Qьzьl Armianь, Qьzьl Flottь, Qьzьl aviatsianь, Osoaviaximdj meiljnce kyceitjp, nьqaitu kerek. Ec вjr «kezdeisoq nərse» çana вjzdjŋ sьrtqь çaulardьŋ ecвjr fokustarь вjzge qamsьzda kiljgjp qalmauь ycjn, soqьs cabuьlьnьŋ qaupj вar tūrqanda, вjzdjŋ вarlьq qalqьmьzdь mobilizatsia əzjrljgjnde ūstauьmьz kerek...» degen Stalin çoldastьŋ eskertujn — вūl stalindjk eskertudj вjz tolьq вascьlьqqa alьp, js çyzjne asьrudamьz.

Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasь, Soqьs-Teŋjz Flotь, Osoaviaxim çana вasqa da el qorqau ūiьmdarьnьŋ вərj qai uaqьtta вolsa da çauqa tolьq soqqь вeruge çana soqqьqa qirata soqqьmen çauap вeruge tolьq əzjr tūrudьŋ barlьq carasьn jsteude.

Sovetter Soiuzь kapitalistjk dynienjŋ kөzjne cьqqan syiel ekenjn вjz вjlemjz. Bjzge qarsь dynie çyzjndjk facizmnjŋ qьlьcь men qьlqimasь qairaluda ekenjn de вjz вjlemjz. Bjraq вjzder qorqaqtar emespjz. Bjz өzjmjzdjŋ el qorqau çūmьsьmьzdь kyceite вeru çөnjndegj, өzjmjzdjŋ qūraldь kycjmjzdjŋ çauьngerljgjn çetjldjre вeru çөnjndegj çūmьsьmьzdь erkjn çana qaçьmas qairatpen çyrgjzudemjz. Çūmьscь Carua Qьzьl Armiasь çana Soqьs-Teŋjz Flotь, çauьngerler, komandirler, komissarlar çana saiasi qьzmetcjler tegjs kəzjrgj вastan kecjrjp otьrqan momentjmjzdj aiqьn tysjnedj çana, tьnвastan, өzderjnjŋ çauьngerljk qaruьn вūrьnqьdan da çetjle вūrьnqьdan da çaqsь meŋgeruge ūmtьluda, marksizm-leninizm negjzderjne, eskj dyniemen kyreste, sotsializm çolьndaqь tartьstarda teŋdesj çoq çana вūl asa aiвarlь qarudьŋ negjzderjne вūrьnqьdan da tereŋjrek çana вerjgjrek çetjluge ūmьtьluda.

Sovetter Soiuzьnьŋ qūraldь kycj qacan da вolsa tolьq əzjrljkte.

Bjzdjŋ Ūlь sovet qalqь çasasьn!

Bykjl dynie çyzjnjŋ çūmьscь tавь çasasьn!

Bjzdjŋ Çūmьscь Carua Qьzьl Armiamьz çasasьn!

Leninnjŋ — Stalinnjŋ Ūlь partiasь çasasьn!

Bjzdjŋ **Stalin** çasasьn! **(Du qol capalaqtau, «ura» laqan ūrandar).**

Qьzьl Armianьn erçyrektjk çolь

(Tarixi spravka)

1905-1907 çьldardaqь revolutsia kezjnde bolcevikter qurqan çauьngerljk çumьsker druçinasь Qьzьl Armianьn alqacqь ylgjsj, proletarlьq revolutsianьn quraldь kycjnjn bastamasь boldь.

Bjrjncj revolutsianьn kezjnde-aq bolcevikterdjn arasьnan cьqqan talanttj əskeri ũiьmdastьrucьlar kөzge tyse bastadь: lugan çumьskerlerjnjn çauьngerljk druçinalarьn quraqan, qarulandьrqan çana yiretken lugan slesarь Klim Vorocilov; Ivanovo-Voznesenski toqьmacьlarьnьn çauьngerljk çumьsьna bascьlьq etken Mixail Vasilievic Frunze; Petrogradtaqь çauьngerljk druçinalardь qarulandьru çөnjnde asa zor çumьs çyrgjzgen Valerian Vladimirovic Kuibьicev.

1917 çьlь Çumьsker oxranь, çumьsker gvardiasь, Qьzьl gvardia çauьngerljk çumьscь druçinasь dep atalqan aibьndь otrədtar qurьldь. Yiel kynderjnen keijn çumьskerlerdjn quraldь otrədtarь çumьstь çasьrьn tyrde jsteitjn çaqdaida boldь, bjraq Kornilov kөterjljsjnjn kyl-talqanь cьqarьlqannan keijn, olardьn tez өsuj ycjn çaqdailar tudь, çumьskerlerdjn qarulь otrədterjn qurumen bjrge bolcevikter frontta çana tьilda əskeri bөljmderdj revolutsialandьrьp, soldattardьn arasьnda da asa zor ũiьmdastьru-ygjt çumьsьn çyrgjzdj.

Sotsialistjk revolutsianьn çauьngerljk tyrde qurьluьnьn negjzj bolqan qьzьl gvardialьq otrədtar men revolutsiacьl soldattardьn osь quraldь kycterj oktəbr kynderjnde burçuazianьn da daqьdьrьn cectj.

Proletariat diktaturasь ornaqannan keijn Qьzьl gvardia otrədtarь men revolutsiacьl soldattar kontrrevolutsianьn soqqьsьna kez boldь. Olar Petrogradtaqь iunkerler kөterjljsjn tastalqan ettj, Kerenskidjn çana Krasnovtьn bandalarьn qirattь, kontrrevolutsiacьl Ataman Dutovtь Orьnbordan quьp cьqtь, Dondь kontrrevolutsiacьl general Kaledinnьn bandasьnan tazarttь.

Jckj kontrrevolutsiamen çyrgjzjlgen osь kyreste Qьzьl gvardiaqa kөmekke carualardan ũiьmdasqn Qьzьl partizandardьn otrədtarь cьqtь.

1918 çьlь german imperialisterj bjzdjn otanьmьzdjn çerjne cabuьl çasadь. Olardьn bũl jsjne өzderjnjn ekj çyzdjljk saiasatьmen bjzdjn eljmjzdj german imperializmjmen çaŋa soqьsqa tartuqa tьrьsqan, predatel Trotski çana buxarin-petakov bandasь çərdemdestj. Nemjs interventterj men aqgvardia bandalarьnьn alasũrqan qьsbaqьna əser etu ycjn ortalьq, baibrqь armia qũru qaçettj boldь. 1918 çьlь ianvardьn 28 de Lenin Çumьscь-Carua Qьzьl Armiasьn qũru turalь tarixi dekretke qol qoidь.

1918 çьldьn apreljnde Qьzьl Armianьn qũrьlьsь turalь (volьstьq, yiezdjk, gubernalьq okruktjk soqьs komissariattarьn qũru turalь, soqьs jsjn enbekcjlerdjn mjndettj tyrde yirenulerj turalь, komandir sostavьnьn sailaumen daiьndalatьndьqьn өzgertu t. b. turalь) bjrnece dekretter berjledj. 1918 çьldьn mai aiьna deijn Qьzьl Armianьn sanь 300 mьn adamnan astam bolьp kөbeidj.

Bũl uaqьtta Qьzьl Armia erjktj tyrde qũrьldь. Bjraq eljmjzdegj sьrtqь çana jckj çaqdaidьn qiьndaluьmen bailanьstь, tũs-tũstan qaptaqan çaudь qi-

ratu ycjn bjzge өte ylken armia kerek boldь. 1918 çьlь yielde caqьrьlqan sovetterdjң Bykjlreseiljk siezj çūmьskerler men eңbekcj carualardьң bjrnece çastaqьlarьna mobilizatsia çūmьsь çyrgjzjlsjn dep qaulь ettj. Əsker qьzmetjnde bolu barlьq eңbekcjler ycjn mjndettj etjldj. Endj aqgvardianьң bandalarь men cet el basqьncьlarьnan sovet çerjn çūmьskerler men carualardьң tūraqtь armiasь, çeңjmpaz sotsialistjk revolutsianьң armiasь qorqai bastadь.

* *
*

1918 çьldьң kөktemj men çazьnda eljmjz asa qiьn çaqdaida boldь. Ukrainada nemjs okkupanttarь qoçalьq ettj. Qiьrcьqьsqa 5 aprelde imperialistjk Çaponia өzjnjң armiasьn tөktj. Anglianьң direktivasь boiьnca Cexoslovakia korpusь mai aiьnda Povolçiaqa, Oralqa, Sibirge caвuьl çasadь, būlardь mencevikter men es-erler qoldadь. Dəl sol kezde Antanda armiasь Murmanskidj basьp aldь. Anglia Zakavkaziada çana Orta aziada interventsianь js çyzjne asьruqa kjrjstj. Onьң agentterj: kontrrevolutsiacьl razvedcikter, cpiondar, diversanttar mencevikter men eserlerdjң kөmegjmen, sovetter eljn jcjnen bөljp tastauqa tьrьstь. Anglia men Fransianьң kontrrevolutsiacьl razvedkalarьnьң kөmegjmen Iaroslavlde, Rьibinskide aqgvardialar bastaqan əskeri meteç, Məskeude «solcьl» es-erlerdjң kontrrevolutsiacьl meteçj kөterjldj. Trotski, вuxarin-petakov bandasь өzderjnjң kontrrevolutsiacьl maqsatь ycjn eljmjzdegj bolqan osь qiьncьlьq çaqdailardь paidalanuqa tьrьsьp baqtь.

Qьzьl Armaia bolcevik partiasьnьң basсьlьqьmen 1918 çьldьң kyzjnde eljmjzdj nemjs akkupanttarьnan tazarttь. Stalin çoldastьң tjkelei basсьlьqь arqasьnda asa maңьzdь əskeri-strategialьq çana azьq-tyljktjk tyijn bolqan qьzьl Saritsьin er-çyrektjkpen taвan aumai tūrdь, kontrrevolutsianьң plandarьn вьt-сьt ettj, eljmjzdj astьqpen qamtamasьz ettj; oңtystjklegj aqgvardianьң qaptaqan polktarьn qirattь; çana Kolcakka batьl tyrde caвuьl çasaumen 1919 çьldьң basьnda сьqьs frontta вūrьnqь xaldj ornattь.

* *
*

Bjraq 1919 çьldьң kyzjnde Antanta orьs kontrrevolutsiasьnьң kycjmen Sovettjk Reseige qarsь өzjnjң вjrjncj çorьqьn ūiьmdastьrdь.

«1919 çьldьң kөktemjnde Sovettjk Reseige qarsь Kolcaktьң-Denikinnjң, Iudenictjң вjrjkken çorьqь ūiqarьlqan edj. Negjzgj soqqьnь Kolcak вeruge tijstj boldь, Məskeuge сьqьs çaqьnan cавuьl çasau ycjn Denikin onьmen Saratovta qosьlmaq boldь, Iudenicke Petrogradqa qosьmca soqqь вeru jsj tapsьrьldь» (Stalin).

Sovet respuвlikasь ot qorcauьnda qaldь, barlьq çaqьnan çau qorcalqan вykjl eljmjz soqьs lagerjne ainaldь.

Lenin — Stalin partiasь eljmjzdj qorqauqa barlьq kycterdj çūmsadь. Ol, frontьң soqьs өte kyctj bolьp çatqan ucaskalarьna, asa qauьptь ucaskalarьna өzjnjң mycelerjn çjвeredj. Qьzьl Armianь nьqaitu ycjn сьqьs frontqa kөmekke 10 mьң kommunister çjвerjldj, komsomol өzderjnjң mycelerj arasьnda mobilizatsia çūmьsьn çyrgjzedj, profsoiuz 30 mьң adam çjвerdj. Qьzьl Armia qatarьndaqь kommunisterdjң sanь 1919 çьldьң oktəвrjnde 120 mьңnan astamqa çettj. «Barlьqьң kolcakqa» qarsь сьqьңdar mjne partianьң sondaqь ūranь osь boldь, вūl ūran barlьq eңbekcjlerdj qamtьdь.

1919 çьldьң martьnda bolqan partianьң VIII siezj otan qorqau jsjn nьqaitu çana interventter men aqgvardia kontrrevolutsiasьnьң tolьq qirauьna daiьndьq çasau ūranьmen өttj. Qьzьl Armia qūrьlьsь turalь məsele siezde eң вjrjncj ret qaraldь. Ortalьq вaiьrqь armia qūruqa qarsь kyresken predatel Вuxarindj, Petakovtь çana olardьң qūiьrcьqtarьn Lenin men Stalin tas-talqan ettj. Partianьң armiaqa вascьlьq etujn çoimaqcь bolqan Trotskidjң predateldjk әreketterjn Lenin men Stalin talqan etjp, qausattь.

Partianьң siezj, Qьzьl Armia proletariat diktaturasьnьң qūralь bolqandьqtan, onьң acьq, taptьq xarakterj boluqa tijstj, Qьzьl Armia sovet memleketjnjң ortalьq вaiьrqь armiasь

retjnde qūraluqa tijstj dep kөrsettj. Siez әskeri mamandardь tartuдьn qaçettjljgjn maqūldadь çana soqьs komissarlarьnьn çūmьs tyrjn taqь anьqtadь.

Antantanьn qoiqan bastь adamь—Kolcaktь çoiu ycjn partia cьqьs frontqa, Kuibьicev pen bjrge Qьzьl Armianь çauqa qarsь cabuьlqa bastap alьp barqan, sьnalqan bolcevik M. V. Frunzenj çjberdj. Cьqьs Fronttaqь soqьsta өzjnjn erçyrektjgjmen airьqca kөzge tysken legendarlь Capaev boldь. Bjzdjn Qьzьl Armia Stalin çoldastьn çasaqan planьmen bascьlьq etjp, Oraldaqь Kolcaktj qiratьp onь cьqьsqa, Sibirdegj Irkutke deijn quьp, sol çerde ol plenge alьnьp, atьldь. Kolcakka qarsь cabuьl çasaudь toqtatpaqcь bolqan çana qorqanu әdjsjne kөcu kerek degen Trotskidjn predateldjk planьn partia acьqtan-acьq çeңjluge soqtьratьn çaramsьz plan dep jske asьrmai tastadь.

Predatel Zinovievtjn yreilenjp jstegen qьlmьsьmen odan әrj qiьndalqan Petrogradtaqь aur xaldj çoiu jsjn partianьn Ortalьq Komitetj Leninnjn ūsьnьsь boiьnca Stalin çoldasqa tapsьrdь.

Stalin çoldas Petrogradqa keldj. 1918 çьlь Saritsьindj qorqaqandaqьdai, ol būrьn bolьp kөrmegen erçyrektjktjn, revolutsialьq initsiativanьn, qairattьlьqtьn keremetjn kөrsettj. Ol «Krasnaia gorka», «Seraia locad» porttarьndaqь kөterjljstj tez çoiadь, astanadaqь aqgvardialьq, diversialьq-cpiondьq ūialardь çoiadь, fronttьn būrьnqь xalj tez arada qaita ornatьladь, Iudenic qiratьladь.

Qьzьl Armia kyreste nьqaiьp, cьnьqьp, өstj. Antantanьn bjrjncj çorьqь osьndai çeңjmpazdьqpen toitarьldь.

Sovet respublikasьna Antantanьn bjrjncj çorьqьn qiratqannan keijn kycjn çijp aluqa ylgermei-aq, oqan Antantanьn qūraldь kycjmen qaitadan kezdesuge tura keldj.

«Antantanьn ekjncj çorьqь — deidj Stalin çoldas.—1919 çьldьn kyzjnde çyrgjzjldj. Būl bjrjkken çorьq boldь, өitkenj ol Denikinnjn, Polcanьn, Iudenictjn (Kolcak esepten cьqarьlьp tastaqan) bjrlese otьrьp cabuьl çasauьn eskertken edj, çorьqtьn aur salmaqь būl çolь Cьqьsta, Denikin audanьnda boldь».

Sovet respublikasь qaitadan ot qorcauьnda boldь. Antantanьn çaldamalьlarь sovet respublikasьn sьrtьnan qьsьp, jcten byldjruge tьrьstь. Antantanьn qoiqan adamdarьnьn bastьsь—Denikin Oraldь basьp alьp, Moskeuge qauьp tuqьza otьrьp, Tulaqa qarai bet aldь. Iudenic Petrogradqa qaitadan qauьp tuqьzdь. Es-erler men mencevikter 1919 çьlь 25 sentәbrde Moskeu partia komitetjnjn yijne bombь tastadь. Eljmjzge qaitadan qiьn qьstau, kynder tudь.

Partianьn Ortalьq Komitetj Lenin men Stalinnjn bastauьmen bykjl eljmjzdj Denikinge qarsь kyreske cьqardь. 20 mьңnan astam kommunister, komsomoldьn Bykjlreseiljk mobilizatsiasь boiьnca 10 mьn komsomol, 30 mьn profsoiuz mycelerj Onтystjk frontqa çjberjldj. 1919 çьldьn oktәbrjnde front pen tьilda partialьq çetjljk çarialandь. Mьndaqan çūmьscьlar men kedei carualar partiaqa kjrjp, Denikinge qarsь frontqa attandь.

Denikindj qiratu çūmьsьn ūiьmdastьrudь partia taqь da Stalin çoldasqa tapsьrdь.

Stalin çoldas, Onтystjk fronttaqь çaqdaimen tanьsqannan keijn, Leninge çazqan qatьnda Denikinge qarsь çjberjlgen negjzgj kyc Saritsьinnen Novorossiski arqьlь çjberjlmei Don dalasь arqьlь çjberjlgendjgjn, mūnь Trotskidjn predateldjk pen jstegendjgjn aitьp, Denikinge qarsь çjberjlgen negjzgj kyc Xarkov, Donbas arqьlь Rostovqa çjberjlsjn. Basqaca aitqanda, өndjrjstj proletar ortalьqtarь arqьlь, sovet өkmetjne tjlektes kөpcjljk otьrqan çer arqьlь, Qьzьl Armianьn çyrujne çeңjldjgj bar çer arqьlь çjberjlujn talap ettj.

Stalin çoldastьn būl planьn Lenin çana bolcevik partiasьnьn Ortalьq Komitetj bytjndei maqūldadь. Stalindjk plannьn tamaca tyrde js çyzjne asuь Antantanьn qoiqan adamdarьnьn bastьsь — Denikinnjn daqdьrьn cectj.

Denikindj qiratudaqь kөrnektj rөl bjzdjn attь әskerjmjzge çana onьn bascьlarь men ūiьmdastьrucьlarьna—

Vorocilovke çana Budennige çatatьn js. Stalin çoldastьn initsiativasь boiьnca qūrьlqan, Vorocilov pen Budenni bastaqan I Attь armiamьz, Qьzьl Armianьn Denikinge qarsь çyrgjzgen er çyrektj kyresterjnjn tarixьnda tamaca çarqьn kөp betterjn çazdь. Denikin armiasьn çoiuda Sergo Ordçonikidze men Sergei Mironovic Kirov asa zor rөl atqardь.

Syitjp, Denikinnjn qiratьluьmen Antantanьn ekjncj çorьqь da toitarьldь. Negjzgj çau qiratьldь. Tek Qьrьmda qana Vrangel men Denikin armiasьnьn qaldьqtarь boldь.

Eljmjz bjraz tьnьs aldь. Qьzьl Armia qūrlьsьna zer saludь bjr minutte esten cьqarmaumen partia būl tьnьs aludь aul caruacьlьqьn qalpьna keltru ycjn paidalanadь. Bjraq tьnьs alu bolmai qaldь.

* * *

Polca pandarь, өzderjnjn imperialistjk qoçalarьnьn degenjn orьndap 1920 çьldьn aprcljnde Sovettjk Reseige qarsь soqьs çarialadь. Antantanьn ycjncj çorьqь bastaldь.

Polca pandarь Antantanьn kөmegjmen erjktj Sovettjk Ukraina men Belorussianь erjksjz elge, өzjnjn koloniasьna ainaldьruqa ymjttendj.

Bykjl eljmjz partianьn caqьruь boiьnca, Antantanьn qoiqan adamdarь—pandьq Polcadan өzjnjn otanьn qorqauqa cьqtь.

Qьzьl Armianьn basqa fronttardan bosanqan bөljmderj polca pandarьna qarsь soqьsqa baruqa asьqtь. Cьqьs fronttan Capaev әskeri bөljmderj keldj, Zakavkaz frontьnan erçyrektjkpen 1000 kilometr çer çol çyrjp, Vorocilov pen Budenni bastaqan 1-Attь armia keldj.

Polca pandarьn qiratu ycjn partia taqь da Leninnjn senjmdj cәkrtj — Stalin çoldastь çjberedj. Stalin çoldastьn aqpolәktardь qiratudaqь rөlь turalь Vorocilov çoldas bьlai deidi:

«Polca armiasьn talqandau, Kievtj çana Ukrainanьn oңçaq өlkesjn azat etu, Galitsiaqa tereң enu Stalin çoldastьn өsjrgen I-Attь armiasьnьn ataqtь reidasьn ūiьmdastьru — onьn ceberljkpen bjljp, jstegen bascьlьqьnьn belgjlj nәtiçesj bolьp tabьladь» **(Vorocilov).**

Partia men Sovet ykmetjnjn qoldanqan caralarьnьn arqasьnda Qьzьl Armia sovet eljnjn territoriasьn Polca pandarьnan tez arada tazarttь.

Naq sol kezde, Qьzьl Armia Polca pandarьn çoiudьn artьncaq onтystjkten Vrangeldjn cabuьlь bastaldь.

Partia Antantanьn eң aqьrь-Vrangeldj qiratudь da Stalin çoldasqa tapsьrdь.

Perekop ycjn soqьs SSSR daqь azamat soqьsьnьn erçyrektj tarixьnьn eң tamaca çarqьn betterj bolьp mәngj qaladь.

Perekop soqьsьnьn bascьlarь, çauьngerlerj өzderjn asqan zor daңqqa ie ettj. Perekoptьn daңqtь geroilarьn eljmjz ec uaqьtta ūmьtpaidь. Osь erçyrektjk soqьstьn nәtiçesjnde 1920 çьldьn 16 noiabrjnde Antantanьn qolmen qoiqan adamdarь-baron Vrangel teңjzge laqtьrьlьp çjberjldj.

* * *

Vrangeldj çoiqannan keijn de Qьzьl Armia soqьs çūmьsьn aiaqtaqan çoq: bjzdjn otanьmьzdьn territoriasьnda kyl-talqanь cьqqan çaudьn qūircьqtarь qaldь. Imperialister өzderjnjn lakeilerj arqьlь, mencevikter men es-erler kulaktar kөterjljsjn ūiьmdastьrdь, aqgvardia bandasь Maxnonь, Antanovtь, Semenovtь, Kalmьikovtь, basmacьlardь çana basqa kontrrevolutsiacьl svoloctardь qoldadь.

Qiьrcьqьsta, 1918 çьldьn kөktemjnen berj sonda qalqan çapon interventterj әlj de bolsa qoçalьq etjp tūrdь. Qiьrcьqьstьn asa zor bailьqtarьn çapon imperialisterj өz qolьna alqьsь keldj.

1922 çьlь 10 fevralda revolutsiacьl armia Volocaevkaqa cabuьl çasap, onь 1922 çьldьn 12 fevralьnda aldь, kөp kecjkpeiaq-Xavarovta alьndь, 1922 çьldьn 25 oktәbrjnde Qiьrcьqьs çapon interventterjnen bosatьldь.

Çapon interventterj çoiьldь. Eljmjz interventtermen aqgvardialardan tazartьldь. Lenin — Stalin bastaqan Qьzьl Armia tabьstь tyrde azamat soqьsьn aiaqtadь.

SSSR dьn çūmьscьlarь men caruа-

larь beibjtcjljkpen qūrьlьs çūmьsьna kjrjsuge mymkjncjljk aldь.

Bjzdjņ eljmjzdjņ caruacьlьq quatьnьņ өsjp, nьөaiuьna bailanьstь, onьņ otan qorөaulьq quatь da өstj. Bjraq Zagovor, ziankestjk, diversia ūiьmdastьru çolьmen sovet eljnjņ kycjn yzuge tьrьsьp, çaņa soөьs cabuьlьn daiьndaumen imperialister sotsializm eljne tjsjn qairaudь toqtatqan çoq.

1929 çьlь imperialister qьtaidьņ çaldamalь general armiasьnьņ çana SSSR dan quьlөan aqgvardia bandalarьnьņ kөmegjmen bjzdjņ eljmjzdj soөьsqa *tartu ycjn provakatsia* çyrgjzu ərekctjn jsteidj. Provakatsiasь js çyzjne aspadь. Qьzьl Armia qьtai aqtarьna өltjre soөqь berdj.

Trotskicjl-buxarincjl cpiondar, diversanttar, çeksyrjn ekj çyzdjler, facizmnjņ oņbaөan agentterj qacanda bolsa Qьzьl Armianьņ quatьn yzuge bar kycterjn salьp baqtь. Bjraq olar esebjnen çaņьldь. Çaular əckerelendj, olardьņ negjzgj ūialarь çoiьldь. Qьzьl Armia qatarьnda bolөan facist agentterjnjņ çoiьluь, Qьzьl Armianьņ quatьn, çeņjmpazdьq kycjn, eljmjzdjņ otan qorөaulьq quatьn būrьnөьdanda *gərj kyceite tystj.*

Ūlan baitaq otanьmьzdьņ qalqtarь 17 çьldan astam uaqьt beibjtcjljk tūrmьstьņ igjljktj jsjmen paidalanuda, өitkenj sotsializm eljne bjrjncj klastь armia qūruөa mymkjncjljk boldь. Ondai armianь bjzdjņ eljmjz qūrdь. Çaular bjzge qarsь cabuьl çasai almaidь, өitkenj olar bjzden qorqadь. Quattь, erçyrek Qьzьl Arima, daņqtь Qьzьl Soөьs — Teņjz Flotь — bjzdjņ beibjtcjljk tūrmьsьmьzdьņ adal saqcьlarь. «Qьzьl Armia men Qьzьl Flot sovet qalqьnьņ өte orьndь maqtanьcь. Bjzdjņ otanьmьzdьņ qūraldь kycjnjņ quattьlьөь tamaca lөtcikterden, asa çaqsь *tankisterden, teņj çoq artilleristerden,* çeņjl kavaleristerden, çauьnger pexotisterden, daņqtь qьzьl flotcьlardan, erçyrektj cekaracьlardan qūralqandьөьnan qana emes. Qьzьl Armia men Qьzьl Flot өzjnjņ tьilьmen kyctj, bykjl qalqtьq qoldaumen, syijspencjljkpen kyctj» («Pravda» nьņ 1938 çьlөь 29 qьnuarьndaөь sanьnda).

Lenin — Stalin Partiasь men sovet ykmetj, Sotsialistjk Otanьmьzdьņ cekarasьn qorөai alatьn qana emes, eger kerek bolөanda cabuьl çasap, çaudь өz territoriasьnda talqandai alatьn Qьzьl Armia men Soөьs-Teņjz Flotьnьņ *quatьn arttьruda da yzdjksjz qьzmet* jsteude.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң „Partia propagandasьn „BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң“ cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь“ qaulьsьn orьndaudьң barьsь turalь

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn II plenumьnьn rezolutsiasь

«BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң» çarьqqa cьquь çana «Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң» cьqьuьmen bailanьstь çyrgjzu turalь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьnьң çarialanuь partia propagandasьn çyrgjzude çaңa bjr dəujr bolьp tabьladь çana partia men eldjң өmjrjnde ideialьq-saiasat çaqьnan çaңadan mьqtap өrleudjң negjzjn saladь.

«Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasь tarixьnьң qьsqaca kursь» bolcevizmge çetjlu, partia mycelerjn marksistjk-lenindjk teoriamen qarulandьru mjndetjn orьndau jsjnde, basqaca aitqanda, qoqam damuь çana saiasi kyrestjң zaңdarь bjljmjmen qarulandьru mjndetjn orьndau jsjnde asa maңьzdь qūral bolьp tabьladь, partiada bar çana partiada çoq bolcevikterdjң saiasi qьraqьlьqьn arttьrudьң qūralь, marksizmdj-leninizmdj propagandalau jsjn tijstj teorialьq dəreçege kөterudjң qūralь bolьp tabьladь». (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьnan).

1. Partia propagandasьn çyrgjzude BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьnda kөrsetjlgen negjzgj kemcjljkter Qazaqьstan partia ūiьmьnda da kөp boldь.

Qazaqьstan partia ūiьmьnda propaganda çūmьsьnьң BK(в)P Ortalьq Komitetj qaulьsьnьң negjzjnde qaita qūrьluь əlj baiau ekenjn QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь atap kөrsetedj. Būl mьnalardan kөrjnedj:

a) kommunisterdjң marksistjk-lenindjk teoriaqa çetjluge kyc çetedj, ol qoldan keledj degen senjmjn qaita ornatu əlj çetkjljksjz, sonьmen bjrsьpьra ūiьmdarda өzdjgjnen oqьp-yirenu çūmьsь marksizm-leninizm negjzderjne çetjludegj bastь ədjs bolmai otьr;

b) auzca çana baspasөz propagandasьnьң arasьndaqь alcaqtьqtь çoiu, baspasөzdj marksizm-leninizm propagandasьnьң bastь qūralьna ainaldьru jsj qanaqattanqьsьz;

v) oblьstьq komitetter, audandьq komitetter partia propagandasь çana ygjt bөljmderjn eң çaqsь propagandist kadrlarmen nьqaitu jsjn ūzaqqa sozьp otьr;

g) bjrsьpьra ūiьmdarda kustarlьqtьң, ūiьmdaspaqandьqtьң belgjlerj əlj bar, atap aitqanda onьң belgjlerj — oblьstьq komitetter men qalalьq komiteterden attap өtjp bastauьc partia ūiьmdarьnьң өzderj leksialar ūiьmdastьrьp çyr.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь, propaganda çūmьsьn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьna səikes qaita qūru jsjn өz qolьna alьp, osь aitylqan kemcjljkterdj eң taiau uaqьttьң jcjnde çoiuqa oblьstьq komitetterdj, qalalьq komitetterdj, audandьq komitetterdj mjndetteidj.

2. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь, BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьn tysjndjru çūmьsь çetkjljksjz bolubьnьң nətiçesjnde bjrsьpьra partia ūiьmdarьnda partia tarixьn yirenudjң bastь formasь etjp auzca propagandaпь iaqni kruçoktardь ūiqarьp otьrqandьqьn atap kərsetedj, sondьqtan plenum «kruçoktarqa qatьnasu ərkjmnjң өz erkjndegj qana js ekenj»... «marksizmdj-leninizmdj yirenudjң bastь ədjsj өzdjgjnen yirenu ədjsj boluqa tijstj ekenj» turalь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьn yzdjksjz tysjndjre berudj oblьstьq komitetterge, qalalьq komitetterge, audandьq komitetterge çyktеidj.

Kruçoktardь ūiьmdastьruqa, çūmьs jsteujne dūrьs kjrjsken, barlьq çaqdailarь, olardьң basqaca aitqanda, kvalifikatsialь propagandisterj, kruçoktarda oqudь tjleitjn kommunisterj men partiada çoqtarь bar partia ūiьmdarьnda kruçoktardьң çūmьstь bastauьnьң ūzaqqa sozьluь myldem kecjrgjsjz dep sanalsьn.

3. Oblьstьq komitetter partia kabinetterjnjң çeljsjn zertteu çana qaita qarau turalь, negjzjnde audandьq komitetterdjң çanьnda qaldьrьlatьn partia kabinetterjnjң çūmьstь ylgjlj tyrde çyrgjzuj turalь, oblьstьq komitetterdjң çana jrj-jrj qalalьq komitetterdjң çanьnda propagandisterdjң seminarlarьn, lektor gruppalarьn qūru turalь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң nūsqauьn eң taiau uaqьttьң jcjnde orьndauqa mjndettendjrjlsjn.

4. BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьn talqьlau kezjnde Qazaqьstan partia ūiьmьnda da, sovet intelligentsiasьna çana onь marksizm-leninizm ruxьnda ideia-saiasat çaqьnan tərbieleu mjndetterjne nemqūraidь qaraitьndьqtьң tolьp çatqan faktьlarь acьlqandьqьn atap kərsete keljp, QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь intelligentsiaqa əlj orьn alьp otьrqan maxaevcjl, lenindjkke çat kөzqarastь qattь sөgedj çana partia ūiьmdarьn sovet intelligentsiasina dūrьs bolceviktjk kөzqarastь qaitadan qalpьna keltjruge mjndetteidj. Partianьң oblьstьq komitetterj men audandьq komitetterj leksialardь yzdjksjz өtkjzu, konsultatsialar ūiьmdastьru çolьmen, intelligentsia yilerjn tərtjpke keltjru, mektepterdj, klubtardь, oqьtucьlar yilerjn markstjk-lenindjk ədebietpen çabdьqtau çolьmen çana basqalarmen qala çana selo intelligentsiasьna meiljnce tolьq kөmek ūiьmdastьruqa tijs. Orbjr oblьstьң ortalьqьnda leksia ūiьmdastьru ycjn qūral-çabdьqь mol kem degende ekj auditoria ūiьmdastьrьlsьn, al audan ortalьqtarьnda çaqsь qūral-çabdьqь mol, ьnqailь bjr-bjrden auditoria ūiьmdastьrьlsьn.

5. Partia tarixьn өzdjgjnen yirenucjlerge kөmek kərsetu çana marksizm-leninizm negjzderjn olardьң meiljnce tereң ūqьnu maqsatьn kөzdep, oblьstьq komitetterge, qalalьq komitetterge, audandьq komitetterge teorialq konferensialar ūiьmdastьru ьlaiьq ekendjgj kərsetjlsjn, būl konferensialarda məselelerdjң çoldastьq diskussia ədjsjmen talqьlanuь qamtamasьz etjlsjn. Mūndai teorialьq konferensialar oblьstьң ortalьqьnda da, audannьң ortalьqьnda da partia tarixьn çoqarь çana orta zveno boiьnca өzdjgjnen yirenjp çyrgen partia aktivj men intelligentsia ycjn ūiьmdastьrьlsьn. Audandarda teorialьq konferensialarqa bascьlьq etu ycjn oblьstьq komitetter өzjnjң lektor gruppalarьnan ьsьlqan bascь qьzmetkerlerdjң çjberjlujn qamtamasьz etuge mjndettj.

6. Plenum Ortalьq Komitettjң, partianьң oblьstьq komitetterjnjң partia propagandasь bөljmderjn, oblьstьq çana respublikalьq gazetterdjң redaktorlarьn eң taiau uaqьttьң jcjnde partia çana komsomol gazetterjnjң bərjnde propaganda bөljmderjn ūiьmdastьruqa mjndetteidj; būl bөljmderdjң mjndetj — teorialьq məseleler çөnjnde maqalalar, konsultatsialar, propagandisterdjң leksialarьn, oqucьlardьң sūrauьna çauap basьp otьru bolsьn. Gazetterdjң propaganda bөljmderj eң çaqsь propagandistermen tolьqtьrьlsьn, ol bөljmderdjң bascьlьqьna teoria çaqьnan daiьndьqь mol çoldastar qoiьlsьn. Respublikalьq çana oblьstьq gazetter ortalьq gazetter men çurnaldardan maqalalardь, konsultatsilardь alьp basuьmen qatar, çergjljktj propagandisterden, lektorlardan, konsultanttardan eң çaqsь avtorlardь kөbjrek tartuqa tijs.

7. Audandьq gazetterde, caqьn gazetterde вaspasəz propagandasьnьң çolqa qoiьlmaqandьqьn atap kөrsete keljp, QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь partianьң oвlьstьq komitetterjn audandьq gazetterge propaganda məselelerj çөnjnde kyndeljktj вascьlьq etu jsjn ūiьmdastьruqa mjndetteidj.

Audandьq gazet qьzmetkerlerjnjң sostavьnda eң az degende kvalifikatsialь вjr propagandistjң вoluь qolailь dep tabьlsьn.

Audandьq gazetter ortalьq gazetterden teorialьq maqalalar men konsultatsialardьң eң aktuəldь məseleler çөnjnde çazьlqandarьn kөcjrjp вasatьn вolsьn. Qazaq gazetterjnjң вarlьqь teorialьq maqalalar men konsultatsialardь, jrj materialdardь tek qana «Sotsialistjk Qazaqьstan» nьң audarmasьnan alьp вasatьn вolsьn.

8. Bjrsьpьra oвlьstьq gazetterdjң өz tiraçdarьn asьra orьndap, tiraçьn ūlqaitu turalь məsele qoiьp otьrqandьqьn QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь atap kөrsetedj, mūnьmen qatar, keiвjr oвlьstьq gazetter, əsjrese, Pavlodar, Guriev, Qьzьl-orda oвlьstarьnda, өzderjne вelgjlengen tiraçdь orьndamai otьr.

Partianьң oвlьstьq komitetterjne taiau uaqьttьң jcjnde oвlьstьq gazetterdjң вelgjlengen tiraçьn tygel paidalanu mjndettelsjn, вūl ycjn, eң aldьmen gazetterdjң sapasь oңdalsьn, olardьң oqucьlarьmen вailanьsь kyceisjn, sөitjp вūl gazetterdj taralu çūmьsь çaqsь ūiьmdastьrьlatьn вolsьn.

9. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Biurosьna 1939 çьldьң fevralьnьң ekjncj çartьsьnda propagandisterdj çana gazet qьzmetkerlerjn qaita daiarlaitьn respublikalar aralьqьndьq вjr çьldьq kurstьң çūmьsьn вastaudь qamtamasьz etu tapsьrьlsьn. Gazet qьzmetkerlerjnjң вjljmjn kөteru çana gazet redaksialarьn daiarlьqь mol kadrlarmen nьqaitu maqsatьn kөzdep respublikalьq «Qazaqьstanskaia Pravda» çana «Sotsialistjk Qazaqьstan» gazetterjnjң redaksiasь çanьnan tөmengj gazet qьzmetkerlerj men taңdaulь çūmьscь çana selendjk tjlcjlerdjң өndjrjstjk praktika çūmьsь ūiьmdastьrьlatьn вolsьn.

10. «Bolcevik Qazaqьstana», «Propaganda çana ygjt», «Kommunist» çurnaldarь osь uaqьtqa deijn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң propaganda çūmьsьn çyrgjzu turalь qaulьsьna səikes өzderjnjң çūmьstarьn qaita qūrmaqanьn plenum atap kөrsetedj. Çurnaldardьң redaksialarьna yzвei teorialьq, propagandalьq maqalalar, konsultatsialar. partia tarixьn oqucьlardьң sūraularьna çauaptar вasьp tūru tapsьrьlsьn.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь Ortalьq Komitetjnjң Biurosьna «Kommunist», «Propaganda çana ygjt» çurnaldarьnьң tūraqtь redaktor sostavьn nьqaitudь tapsьradь.

11. Plenum «Narodnoe xozəistvo Qazaqьstana», «Qazaqьstannьң kolxozdarь men sovxozdarь» çurnaldarьnьң çūmьsьn myldem qaita qūru qaçet dep вjledj, olarqa respublikanьң өndjrjs kəsjвj men aul caruacьlьqьnьң aktuəldьq məselelerj neqūrlьm kөвjrek çazatьndai etjp qaita qūru qaçet dep вjledj, вūl çūmьsqa taңdaulь mamandar kycjn, вascь çana qьlьmi qьzmetkerlerdj tartu kerek.

12. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Biurosьna orьs çana qazaq tjljnde respublikalьq kolxoz gazetjn cьqaru mymkjndjgj çөnjnde məsele qarau tapsьrьlsьn.

13. Qazaqьstan marksizm-leninizm qьlьmi-zertteu institutьnьң çūmьsьnda вjrsьpьra eleulj kemcjljkter вar ekenjn, atap aitqanda Leninnjң çana Stalinnjң cьqarmalarьn qazaq tjljnde вasьp cьqarqanda tolьp çatqan өreskel saiasi вūrmalaular вolqanьn, marksizm-leninizm klassikterjnjң вjrsьpьra asa maңьzdь cьqarmalarьn audaru çūmьsьn kecjrjmsjz sozьp çjвergenjn kөrsete keljp, QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Plenumь Ortalьq Komitettjң Biurosьna taiau uaqьttьң jcjndc instituttьң çūmьs вaqьtьn, əsjrese onьң tarixi sektorьnьң çūmьs вaqьtьn вelgjlep вerudj tapsьradь, sөitjp institut вascьlьqьna sьnalqan kadrlar qoiьp, nьqaitu, əsjrese marksizm-leninizm klassikterjnjң eңвegjn qazaq tjljne çoqarь sapalь etjp audaru qolьnan keletjn redaktorlar men audarmacьlar sostavьn sьnalqan kadrlarmen nьqaitudь tapsьradь.

Plenum respublikanың qazaq tiljn вjletjn partialьq вascь aktivterjne marksizm-leninizm klassikterjnjң eң-вekterjn вasьp cьqaruqa вailanьstь praktikalьq çūmьsqa qatьsudь mjndetteidj.

14. Komsomoletster men soiuzda çoq çastar arasьnda propaganda məselesjne өte-mөte ylken maңьz вere keljp, plenum partia komitetterjne BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьn jske asьruda komsomol ūiьmdarьna kөmek kөrsetudj mjndetteidj.

Oвlьstьq, qalalьq, audandьq komitetterge komsomoldьң propagandistjk kadrlarьn nьqaitu, çaqsь lektorlar, konsultanttar вeru mjndet etjlsjn.

Plenum QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Biurosьna keiвjr oвlьstarda komsomoldьң oвlьstьq gazetjn cьqaru məselesjn, sondai-aq komsomoldьң respublikalьq gazetj «Leninskaia smena» nьң tiraçьn kөвeitu məselesjn qaraudь tapsьradь, вūl gazettj вjljmdj gazet qьzmetkerlerjmen nьqaitudь tapsьradь.

15. Oвlьstьq çana qalalьq komitetter osь uaqьtqa deijn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң propagandist kadrlardьң вjrsьpьrasьn qalalardan selendjk audandarqa çjвeru çөnjndegj qaulьsьn orьnqalada propagandistjk çūmьstan вosaqan propagandistjk kycterdj fevralдьң 1 ne selendjk audandarqa tūraqtь qьzmetke çjвerudj mjndetteidj.

16. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjң Biurosьna, oвlьstьq çana oвlьs ortalьqtarьndaqь qalalьq komitetterge, sonьmen qatar Ridder çana Balqac qalalьq komitetterjne, BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң qaulьsьna səikes, taiau uaqьttьң jcjnde ьlqi propaganda men ygjt çūmьsьn ūiьmdastьru, onьң mazmūnь məselesjmen ainalьsatьn derвes sekretarlar вelgjlep, вekjtu tapsьrьlsьn.

* *
*

Propaganda çūmьsьn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң nūsqauь negjzjnde ūiьmdastьrьp çana qaita qūra otьrьp, onьң sapasьn, ideialьq dəreçesjn kөtere otьrьp, Qazaqьstan K(в)P вarlьq ūiьmdarь eң вastь mjndettj kadrlardьң marksizm-leninizm teoriasьna çetjlulerjne kөmektesu mjndetjn jske asьruь kerek, өitkenj «qoqamdьq damu zaңdarьnьң вjljmjmen qarulandьratьn marksizm-leninizm teoriasьna çetjle otьrьp, вjzdjң kadrlarьmьz cьn çeңjlmeitjn kadrlar вolьp aladь çana osь teorianьң tuь astьnda, Lenin — Stalin partiasьnьң вascьlьqь arqasьnda вykjl sovet qalqьn kommunizmnjң çeңujne qarai вūrьnqьdan da çaqsьraq вastaidь».

Marksistjk-lenindjk teoriamen qarulandьrudьn programmasь

Ianvardьn basьnda bolqan QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn II plenumь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn «Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь» qaulьsьn orьndaudьn barьsь turalь mәsele qarap qaulь aldь.

Būl dokumentter bolcevizmge çetjludjn, partia mycelerj marksistjk-lenindjk teoriamen qarulandьrudьn programmasь.

II Plenum өzjnjn qaulьsьnda «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» çarьqqa cьquь çana «partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnьn çarialanuь partia propagandasьn çyrgjzude çanа bjr dәujr bolьp tabьlьp, partiamen eljmjzdjn өmjrjnde ideialьq-saiasat çaqьnan quattь tyrde çanadan mьqtap өrleudjn negjzjn salatьndьqьn airьqca kөrsettj.

Mūnьmen bjrge, partia propagandasьn çyrgjzude BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьndaqь kөrsetjlgen negjzgj kemcjljkter Qazaqьstan partia ūiьmьnda da bolqandьqьn, әsjrese, Qazaqьstan partia ūiьmьnda propaganda çūmьsьnьn BK(в)P Ortalьq Komitetj qaulьsьnьn negjzjnde qaita qūrьlu jsj әlj өte baiau ekenjn, QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn II plenumь atap kөrsettj.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsь çarьqqa cьqqanqa deijn Qazaqьstan partia ūiьmdarьnda partia propagandasьnьn negjzgj formasь kruçoktar arqьlь çyrgjzjlgen auzca propaganda bolьp keldj. Qazaqьstanda 5000 nan asa kustarlьq partia kruçoktarь boldь. Būl partia kruçoktarьna qatьsucьlardьn sanь 45 mьn camalь edj. Kruçok basqarucь propagandisterdjn kөpcjljgj 3 — 4 ailьq kurstardь qana tauьsqan, saiasi daiarlьqь çetjmsjz, tәçribesj az adamdar edj.

Kөp partia ūiьmdarь kruçoktardьn sanьnьn kөptjgjne mәz bolьp, propaganda çūmьsьnьn bastь zvenosьn — propagandanьn sapasьn qolьnan cьqarьp aldь. Osьnьn nәtiçesjnde kruçoktar çūmьstь өz betjmen, kөz çūmьp, tәuekelge salьnьp baqьlausьz jsteitjn ūiьmdarqa ainaldь.

Mjne, osьnьn arqasьnda, kөp çerlerde marksistjk-lenindjk teorianь dūrьs tysjndjre almai, būrmalap, tьndaucьlardь catastьruda az bolmadь. Alma-ata oblьsьnьn Celek audanьnda bjr propagandist «acьq çana çasьrьn marksister» degen ne, olar kjmder» degen sūrauqa: «acьq — çoqarьdan tөmen, al çasьrьn — tөmennen çoqarь» dep çauap bergen. Basqa bjr propagandist «Antanta degen ne» degen sūrauqa: «ol bjr ataqtь aqbanditтjn familiasь» dep çauap bergen.

Oraldaqь pedinstituttьn propagandisj Serjkbaev çoldas «1905 çьlqь revolutsianьn gegemoniasь kjm» degen sūrauqa «Intelligentsia» — degen. Olai bolsa «neljkten 1905 çьlqь revolutsia burçuazdьq-demokrattьq dep ataladь» dep sūraqanda, çoldastar, men qatalasьppьn, revolutsianьn gegemonь burçuazia bolqan, sondьqtan revolutsia

ʁurçuazdьq-demokrattьq dep ataladь» dep sөzjn qьsqartqan.

Məsele ʁjr qana propagandisterdjң saiasi daiarlьqьnьң nacarlьqьnda emes, çauapkercjljktjң azdьqьnda da boldь. Saiasi daiarlьqь ʁar bola tūrsada kyndeljktj partia kruçoktarьnьң sabaqьna daiarlanʁai keljp, tьңdaucьlardь qanaqattandьrmai, dūrьs çauap ʁere almaqan propagandisterde boldь. Misalь, Alma-atadaqь Aul caruacьlьq institutьnьң filosofiadan sabaq ʁeretjn mūqalimь Cudakov çoldasqa partia kruçogjne qatьnasucь oqucьlardьң ʁjrj «imperialistjk soqьs pen azamattьq soqьstьң aiьrmasь qandai» dep sūrau qoiqan. Әlʁette, sūrau zaңdь, dūrьs çauap ʁeru Cudakov çoldastьң mjndetj bola tūrsa da, qoiьlqan sūraqqa qolma-qol çauap ʁere almai, az oilanьp, ʁьlai degen: «mūndai sūraqqa Lenin әr qacanda ʁьlai dep çauap ʁeredj eken, ʁjr aqьmaq sonca saual ʁeredj, olarqa keide on aqьldь çiьlьp, çauap ʁere almas» dep, «çauap» bergen. Būl ʁarьp tūrqan soraqьlьqtьң өzj. Būl siaqtь faktьlar kөp bolqan.

Kruçoktarqa kjrude erjktjljk prinsipterjnjң būzьluь partia kadrlarьn

məselesjn jrj qatalarsьz cece вjletjn, tolьq çetjlgen lenincil, marksist ete вjlsek, onda вjz вarlьq mjndetterjmjzdjŋ onnan toqьzьn osьmen cecken вolar edjk». (Stalin çoldastьŋ «partia çūmьsьnьŋ kemcjljkterj çana trotskicjl çana вasqa ekj çyzdjlerdj çoiu caralarь turalь» BK(в)P Ortalьq Komitetjnjŋ fevral-mart Plenumьnda çasaqan вaiandamasьnan).

Propaganda çūmьsьn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjŋ qaulьsьna səikes qaita qūru, ūiьmdastьru, onьŋ sapasьn, ideialьq dəreçesjn kөtere otьrьp, eŋ вastь mjndettj cecuge — kadrlardьŋ marksizm-leninizm teoriasьna çetjlulerjne вarlьq partia ūiьmdarь ərвjr propagandister js çyzjnde kөmektesulerj kerek. Өitkenj «qoqamdьq damu zaŋdarьnьŋ вjljmjmen qarulandьratьn marksizm-leninizm teoriasьna çetjle otьrьp, вjzdjn kadrlarьmьz cьn çeŋjlmeitjn kadrlar вolьp aladь çana osь teorianьŋ astьnda, Lenin — Stalin partiasьnьŋ вascьlьqь arqasьnda вykjl sovet qalqьn kommunizmnjŋ çeŋujne qarai вūrьnqьdan da çaqsьraq вastaidь».

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjŋ, Stalin çoldastьŋ nūsqaularьn çana QK(в)P Ortalьq Komitetjnjŋ II plenumьnьŋ qaulьsьn вūlçьtpai jske asьru ycjn kyresu ərвjr partiada вar çana partiada çoq вolcevikterdjŋ mjndetj.

Çeke adamdardьң tarixtaqь rөlj turalь

I. SAMERƏN.

Çeke adamdardьң tarixtaqь rөlj turalь mәsele kөp qasьrlar boiь ūlь danьcpan çana qьlmi adamdardьң oilap, tekserjp kelgen mәselesj, bjraq, **qьlmi negjzjnde bjrjncjret cecken tek qana marksizm boldь.**

Tarix çөnjnde Markske deijn **idealistjk** kөzqaras yzdjksjz ystemdjk etjp keldj; būl kөzqaras boiьnca qoqamdьq tūrmьstьң barlьq qūbьlьstarь «aqьl» dan, «sana» dan cьqьp otьrqan. Osьnьң arqasьnda tarixi protsestj tysjndjru jsj bьlьq, negjzsjz xarakterde bolqandьqь taңdanarlьqta nәrse emes. Cьndьqьnda, adam balasьnьң tarixi obiektivtjk zaңdьlьqtan airьldь, bykjl qoqamdьq damudь çeke adamdardьң kezdeisoq ūmtьluьnьң saldarьnan boladь dep, nemese belsendj tyrde damitьn ruxtьң, ideianьң sәulesj tysujnen boladь dep qaradь. Tjptj, XVIII qasьrdegj fransuz materialisterj Gөlbax, Gelvetsia, Didro, Lametteri siaqtь Markske deijngj dәujrdjң naqьz kөrnektj materialisterj men Markstьң aldьnda qana bolqan ylken materialist I. Feierbax ta qoqamdьq tūrmьstьң qūbьlьstarьn tysjndjruge materializmdj qoldana almadь, syitjp, būl çөnde idealizmnjң ьqpalьnda qalьp qoidь. Marksizmnjң negjzjn salucьlar būl materialister turalь bьlai deidj — olar tөmengj çaqtan (basqaca aitqanda çaratьlьstь tysjndjrude) materialist boldь da, çoqarqь çaqtan (adam qoqamьn tysjndjrude) idealist boldь.

Tarixtь ideialistjk tyrde tysjnucjler, mьqtaqanda, adam qimьldarьnьң ideialьq **motivterjn** qana jltipatqa aldь, olar būl motivterdj belgjleitjn qoqamdьq tūrmьstьң materialdьq negjzderjn, tarixi damudьң, obiektivtjk zaңdarьn aca almaidь. Sondьqtan çeke **adamdardьң tarixi protsestegj naqьz rөljn tysjndjruge būl kөzqarastьң camasь kelmeidj.**

Tarixtь ideialistjk tyrde tysjnucjljktjң qandai qortьndьqa aparьp soqatьnьn utopialьq sotsializmnjң mьsalь arqьlь өte aiqьn kөrsetuge boladь. Markstьң aldьnda bolqan, ūlь sotsialister-utopisterdjң (Carl Furie, Sen-Simon, Robert Ouen) aqьldь çana talanttь bolqanьn da, olardьң dyniede zūlьmdьqtьң ystemdjk etujn, qaiьrcьlьqtь, pravosьzdьqtь, ezucjljktj çana basqalardь çoiьp adamdardь teң etudj, sotsialistjk qoqam qūrudь cьn kөksegendjgjn terjske cьqaruqa bolmaidь. Būl sotsialister eңbekcj būqaranь qaiьrcьlьqqa ūcьratudь, ezucjljktj tuqьzqan kapitalistjk tәrtjptj qattь sьnadь, adamdardьң arasьnda neqūrlьm aqьlqa siьmdь qatьnas ornatudьң qaçettjljgjn dәleldedj. Bjraq, olar qoqamdьq damudьң naqьz zaңdarьn ūqpadь, bjlmedj, olar bykjl qoqamdьq damudь jrj qairatkerlerge, ūlь adamdarqa bailanьstь dep sanadь. Eger osь ūlь adamdardь ygjttep kөndjrse, sotsialistjk tәrtjptjң qaçettj ekendjgjne çana aqьlqa siьmdь ekendjgjne olardьң kөzjn çetkjzse, onda osь çolmen sotsialistjk qūrьlьs ornatuqa boladь dep sanadь.

Būl sotsialister qoqamdьq tūrmьstь, tarixtь idealistjk pozitsiada tysjnjp, sol pozitsianьң tūrqьsьnan tysjndjrdj.

Mjne, sondьqtan olar **utopis** boldь, olardьn qьlьmь qialdanu çana fantazia çasau xarakterjnde boldь, өitkenj ol qьlьm kapitalistjk qūldьqtan qūtьludьn realdьq, cьn çolьn kөrsete almadь, sotsializmdь ornatudьn çolьn kөrsete almadь. Utopialьq sotsializm «...kapitalizm tūsьndaqь çaldamalь qūldьqtьn mənjsjn de tysjndjre almadь, onьn damu zaŋdarьnda aca almadь, çaŋa qoqamnьn qūrucьsь bola alatьn **qoqamdьq kyctj de** taba almaidь[1]».

Ekjncj mьsal — ūlь utopisterdjŋ sorlь epigondarь, orьs utopisterj-qalqcьldar. Qalqcьldar qoqamdьq tūrmьstь subiektivtjk sotsiologianьŋ tūrqьsьnan tysjndjrdj, tarixtaqь cecucj rөldj ūlь, «sьnai oilaitьn» adamdarqa berdj, eŋbekcj būqaranь elemedj, onь «belsendj erlerdjŋ» soŋьnan eretjn «passiv tobьr» dep sanadь. «Olar qoqamnьŋ ekonomikalьq çana saiasi damuьnьn zaŋdarьn bjlmedj, ūqpadь. Olar būl çaqьnan myldem artta qalqan adamdar edj. Olardьŋ pjkjrlerjnce tarixtь taptar emes, çana taptar kyresj emes, kөrnektj çeke adamdar — «erler» qana çasaidь, būqara, «tobьr», qalq, taptar osь «erlerdjŋ» soŋьnan soqьr senjmmen ere beredj»[2]. Osьdan — olardьŋ reaksialьq taktikasь — çeke terror, qoqamdьq damudьŋ materialdьq negjzderjne, zaŋdarьna tysjnbeucjljgj, tarixtьŋ naqьz çasaucьsь bolqan qoqamdьq kyc — çūmьscь tabьn elemeucjljgj — cьqadь.

«Utopisterdjŋ, onьŋ jcjnde qalqcьldardьŋ, anarxisterdjŋ, es-erlerdjŋ qūlauьnьŋ bjr sebebj — olar qoqam damuьndaqь qoqamnьŋ materialdьq tūrmьsьnьŋ çaqdailarьnьn bastapqь rөljn moiьndamadь, sөitjp, idealizmge salьnьp, өzderjnjŋ praktikalьq qьzmetterjn qoqamnьŋ materialdьq tūrmьsь damuьnьn kerekterjne negjzdemei, olar bailanьstьrmai çana oqan qarsь, qoqamnьŋ realdьq tūrmьssьnan qol yzgen «mjnsjz plandarqa» çana «bərjn qamtucь proektjlerge» negjzdep qūrdь»[3].

Qoqamdьq damu zaŋdarьnьŋ dūrьs ūqьmьn tek marksizm qana berdj. Qьlmi oidьŋ tarixьnda adam qoqamьnьŋ tarixьn tysjndjruge materializm prinsipterjn bjrjncj qoldanqan Marks boldь. «Qьlmi oidьŋ orasan zor tabьsь Markstьŋ **tarixi materializmь** boldь. Tarixqa, saiasatqa kөzqarasta osь kynge deijn ystem bolьp kelgen bьlьq, zorlьq-zombьlьqtьŋ ornьna өndjrjs kycterjnjŋ өsuj arqasьnda qoqam өmjrjnjŋ bjr ukladьnan ekjncj, anaqūrlьm çoqarь ukladь tuьp damitьndьqьn — mьsalь, krepostnoilьqtan kapitalizm өsjp cьqatьndьqьn kөrsetetjn taŋ qalarlьq tūtas, mjnsjz qьlmi teoria cьqtь»[1].

Markstjŋ būl acqan tabьsь qoqamdьq qūbьlьstardь tysjndjruge, çaratьlьstьŋ qūbьlьstarьn tysjndjrudegjdei, qьlmi tyrde qarauqa myrnkjncjljk tuqьzdь. Būl tabьs qoqamdьq qūbьlьstardьŋ materialdьq negjzjn, tarixi protsestjŋ obiektivtjk zaŋьn actь. Markstьŋ tarixi materializmь tarix çөnjndegj būrьnqь teorialardьŋ kemcjljkterj men qatelerjn çoidь. Tarixtь materialistjk tyrde ūqьnudьŋ arqasьnda sotsializm utopiadan, adam qoqamьnьŋ raqattь kelecegj turalь qialdan qьlьmqa ainaldь.

Markske deijngj, būrьnqь sotsiologianьŋ bjrjncj, eleulj kemcjljgj — ol adamnьŋ jsjndegj ideialьq ūmtьlulardь qana jltipatqa aldь, būl ūmtьlulardьŋ neden bolatьnьn elemedj çana ūqpadь, qoqamdьq qatьnastardьŋ materialdьq negjzderjn zerttemedj. Al marksizm tarixtьŋ obiektivtjk zaŋdarьn acudь negjzgj mәsele etjp qoidь, qoqamdьq ideia men teorianьŋ, qoqamdьq sanaŋ adam өmjrjnjŋ materialdьq çaqdailarьna, qoqamdьq bolmьsqa tәueldj ekendjgjn kөrsettj. «Adamnьŋ bolmьsьn olardьŋ sanasь belgjlemeidj, qaita, kerjsjnce, olardьŋ sanasьn olardьŋ qoqamdьq bolmьsь belgjleidj»[2].

Qoqamdьq adamnьŋ tūrmьsьnьŋ materialdьq çaqdailarь onьŋ bykjl өmjrjnjŋ barьsьn belgjleidj. Saiasatpen qьlьmmen, iskusstvomen çana basqalarmen cūqьldanbastan būrьn adamdar

---

[1] *Lenin*, taŋdamalь cьqarmalarь, I tom. 34 bet.

[2] Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьŋ tarixь, 14 bet.

[3] Sonda, 119 bet.

[4] *Lenin*, taŋdamalь cьqarmalarь, I tom, 32 bet.

[2] *K. Marks*, taŋdamalь cьqarmalarь I tom, 269 bet.

өzderjnjң өmjr syrulerjne kerektj materialdьq zattardь өndjruge tijstj. «Өmjr syru ycjn tamaq, kijm, aiaqkijm, pəter yi, otьn, taqь sondailar bolub kerek, būl materialdьq igjljkter bolu ycjn olardь өndjru kerek, al, olardь өndjru ycjn tamaqtь, kijmdj, aiaqkijmdj, pəter yidj, otьndь çana sondailardь adamdardьң өndjretjn өndjrjs saimandarь bolub kerek, ol saimandardь өndjre bjlu kerek, būl saimandarmen paidalana bjlu kerek»[1]. Materialdьq igjljkterdjң өndjrjsjnjң өzj adamdardьң çaratьlьsqa əser etulerjnjң, arqasьnda qana emes, sonьmen qatar olardь bjr bjrjne əser etulerjnjң arqasьnda çyzege asadь. Būl өndjrjs tek **qoqamdьq өndjrjs** qana, adamdardьң bjrjgjp qьzmet jstegen өndjrjs protsesjnde өzderjnjң arasьnda belgjlj qatьnastar ornatqan çaqdailarda qana boluqa mymkjn.

«Өndjru ycjn,—dep çazadь Marks,—adamdar belgjlj bailanьstar men qatьnastar çasaidь, osь bailanьstar men qatьnastar arqьlь qana olardьң təbiqatqa qatьnasь boladь, өndjrjs orьn aladь»[2].

Səitjp, qoqamnьң materialdьq өndjrucj kycterj men өndjrjstjk qatьnastar qoqamdьq өndjrjstjң tūtas protsesjnjң ekj çaqь esebjnde, bjrjmen-bjr bailanьstь bjrljkte boladь. Būl bjrljktjң çyzege asuь — өndjrjs təsjlj; өndjrjs təsjlj qoqamnьң өndjrucj kycterjn de, өndjrjstjk qatьnastardь da qamtidь. Demek, өmjrge kerektj zattardь өndjrudjң təsjlj, adamnьң tjrcljlgjne qaçettj materialdьq igjljkterdj өndjrudjң təsjlj — bykjl qoqamdьq qūrьlьstь belgjleitjn bastь kyc bolьp tabьladь. Adamdardьң materialdьq tūrmьsьnьң өndjrjs təsjlj bykjl qoqamdьq-qatьnastь, bykjl qoqamdьq-saiasi qūrьlьstь çana adamdardьң ruxani өmjrjn belgjleidj.

Tarix çөnjndegj būrьnqь teorialardьң ekjncj bjr bastь kemcjljgj — olar būqaranьң, taptardьң qimьlьn qamtьmadь. Tarixtьң naqьz çasaucьlarь qalq būqarasьnьң, taptardьң өzderj ekenjn tek tarixi materializm qana kөrsettj çana dəleldedj.

«Tarixtь adamdardьң өzderj çasaidь, bjraq adamdardьң, dəldep aitqanda adamdardьң kөpcjljgjnjң motivterj nemen belgjlenedj, qarama-qarsь ideia men talaptardьң qaqьsu sebebj ne, adam qoqamьnьң bykjl būqarasьnьң būl barlьq qaqьsularьnьң çiьndьqь qandai, adamdardьң bykjl tarixtaqь jsterjnjң bazasьn çasaitьn materialdьq tūrmьs өndjrjsjnjң obiektivtjk çaqdailarь qandai, būl çaqdailardьң damu zaңdarь qandai, — osьnьң bərjne Marks kөңjl audardь çana өzjnjң tyrlj-tyrlj çaqtь boluь men qaicьlьqtь boluьnьң barlьqьnda da tūtas zaңdь protses bolqan tarixtь qьlmi çolmen zertteudjң çolьn kөrsettj»[1].

* * *

Marksizmge, өzjnjң çarьqqa cьqubnan bastap-aq çūmьscьlardьң arasьna tarap çyrgen sotsialistjk dep atalatьn, ūsaq burçuazialьq tyrljce qьljm men teorialarqa qarsь aiausьz qattь kyres çyrgjzuge tura kelgenj өzjmjzge belgjlj. Marks pen Engels qьrqьncь çyldardьң basьnda-aq çasgegelcjlderge (B. Bauer çana basqalarь) çermen çeksen etjp, aiausьz soqqь berdj; būl çasgegelcjlder tarixtь subiektivtjk, idealistjk çolmen ūqьnudь uaqьzdadь, būqaranь, qalqtь — tarixtь belsendj tyrde çasaucь — ūlь, «sьnai oilaitьn» adamdardьңerjksjz soңьna ergen, qol çaulьqь dep sanadь. Sonьn marksizmnjң negjzjn salucьlar prudoncьlar men bakunincjlderge qarsь ylken kyres çyrgjzdj, olardьң kyl talqanьn cьqardь, olardь çūmьscь qozqalьsьnan qudь. 70 ncj çyldar Engels pozitvist Dmringjge bas kөtermestei etjp soqqь berdj.

Өz өmjrjnjң bjrjncj çartь qasьrьnda-aq marksizm өzjne çau barlьq osь aqьmdar men qьljmdardь çeңjp cьqadь, olardь çūmьscь qozqalьsьnan ьqьstьradь. Marksizmge çau bolqan osь oqulardьң barlьqь da tarixtaqь cecucj rөldj «ūlь adamdarqa» beredj. Qalq, eңbekcj būl tarixtь «çasaucь» — Ūlь adamdardьң qoldarьndaqь formasьz, cikj material qana bolьp tabьladь.

---

[1] Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьң tarixь, 123 bet.

[2] K. *Marks* çana *F. Engels* cьqarmalarь V tom, 429 bet.

[1] *Lenin,* XVIII tom, 13 bet.

Инв. №
Вкл. лист

Marksizm būl kөzqarastardьң qьlmi çolmen qaraqanda negjzsjz çana reaksiacьl kөzqaras ekenjn әckereleidj, olardьң kyl talqanьn cьqarьp talqandaidь çana eңbekcj taptardьң, būqaranьң tarixtaqь belsendj, tarixtь çasaucь rөljn kөrsetedj. Marksizm adam qoqamьnьң tarixьnьң bәrjnen būrьn materialdьq өndjrjstjң damu tarixь, өndjrjs tәsjlderjnjң almasu tarixь, өndjrucj kycter men өndjrjstjk qatьnastardьң damu tarixь ekendjgjn dәleldedj.

«Demek, qoqamdьq damudьң tarixь, sonьmen bjrge,— materialdьq igjljkterdj өndjrucjlerdjң өzderjnjң tarixь, өndjrjstjk protsestjң negjzgj kycj bolьp tabьlatьn çana qoqamnьң өmjr syrujne qaçettj materialdьq igjljkter өndjrjsjn çyzege asьratьn eңbekcjler būqarasьnьң tarixь.

Demek, tarixi qьlьm, eger ol naqьz qьlьm bolqьsь kelse, būdan bьlaiqь çerde, qoqamdьq damudьң tarixьn karoldar men qolbascьlardьң qimьlьna memleketterdj «basьp alucьlar» men «baqьndьrucьlardьң» qimьlьna әkeljp tjremeuge tijs, qaita, eң aldьmen materialdьq igjljkterdj өndjrucjlerdjң tarixьmen eңbekcjler būqarasьnьң tarixьmen, qalqtardьң tarixьmen cūqьldanuqa tijs»[1].

Bjraq, Marks pen Engels te, olardьң jsjn alqa alьp barucь danьcpandarь Lenin men Stalin da ūlь adamdardьң qoqam өmjrjndegj rөljn çoqqa cьqarmaidь. Qaita, marksizm ūlь adamdardьң qacan çana qandai çaqdailarda tarixi rөl atqara alatьnьn çana atqaratьnьn kөrsetedj. Tarixi materializm — adam qoqamь tarixьnda, aqьr-aiaqьnda, negjzgj belgjleucj rөldj adamdardьң өmjr syrujne kerektj materialdьq өndjrjs atqaradь, dep yiretedj. Marksizmnjң negjzjn salucьlar osь ereçenj qoldai otьrьp, onь būrmalaucьlar men өnjn ainaldьrucьlarqa qarsь, tarixtь materialistjk çolmen ūqьnudь çalqьz ekonomikalьq faktordьң qimьlьna qana tjreuge qarsь, qatanң kyres çyrgjzdj. «Eger kjmde-kjm, dep çazadь Engels,- **bjrden-bjr** belgjleucj moment ekonomikalьq moment qana boladь-mьs degen maqьnada būl ereçenj būrmalasa, onda būl ūqьnьs ec nәrse turalь da aita almaitьn, abstraktь, maqьnasьz frazaqa ainaladь»[1].

Engels ekonomika-qoqamnьң negjzj, qoqam damuьnьң barьsьna saiasi, pravolьq, ideialdьq nadstroikalar әser etedj dep tysjndjrdj. «Bjz oz tarixьmьzdь өzjmjz çasaimьz,— dep çazadь Engels — bjraq, bjrjncjden, bjz onь өte belgjlj predposilkalar men çaqdailarda çasaimьz. Būlardьң jcjnde ekonomikalьq predposilkalar aqьr aiaqьn da cecucj bolьp tabьladь. Al saiasi çaqdailar çana basqalarda, tjptj adamdardьң oibndaqь traditsialarda cecucj bolmaqanmen belgjlj rөl atqaradь»[2]. Engels mūnь prussia memleketjnjң cьqu tarixьnьң konkrettj misaldarьnda kөrsetedj. Memleket ol belgjlj ekonomikalьq çana tarixi sebepterdjң arqasьnda qūrьldь. Bjraq Soltystjk Germaniadaqь tolьp çatqan ūsaq memleketterdjң jcjnde ūlь dөrçava rөljne dәl Brandenburgtjң belgjlenuj **ekonomikalьq qaçettjljktjң** өzjmen boldь dep sanauqa **bolama? dep Engels sūraq** qoiadь. Өzj çauap beredj — «kjm bolsada, eger ol kylkj bolaiьn demese nemjstjң өtken kezdegj çana kәzjrdegj әrbjr ūsaq memleketjnjң өmjr syrujn ekonomika çөnjnen, ne çoqarqь nemjs өlkelerjndegj, Germanianь ekjge bөletjn (tjldjң dialektjsj çөnjnde), çana mūnьsь Sudetterden Taunusqa deijn sozьlьp çatqan tau tjzbekterjmen kyceijp tūrqan, daustь dьbьstardьң өzgerujnjң sebepterjn ekonomika çөnjnen tysjndjre ala qoiarma eken»[3].

Sonsьn Engels ekjncj maңьzdь momenttj erekce kөrsetedj: tarixtь kөp adamdar çasaidь, būlardьң әr qaisьnьң da erkj, tjlegj, talabь bar. Tarixi protsestegj typkj nәtiçe tolьp çatqan çeke erjkterdjң qaqьsularьnan cьqadь çana būl nәtiçe osь kynge deijn çeke adamdardьң tjlekterj men erjkterjne sai klegen çoq. Bjraq mūnan būl erjkter nөlge teң degen sөz cьqpaidь. Әrbjr erjkterge çalpь nәtiçege өzjnjң ylesjn kjrgjzedj çana sөitjp, sol

---

1 Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьң tarixь, 125 bet.

1 *Iosif Bloxqa* 21/IX — 1890 c. çazьlqan qat, *Marks, Engels* «Qattar» 374 bet.

2 *Iosif Bloxqa* 21/IX — 1890 ç. çazьlqan tьң damuь turalь mәsele çөnjnde 144 bet.

3 Sonda, 375 — 376 bet.

cьqatьn nətiçege qosьladь. Tek sotsialistjk qoqamda qana, sanalь tyrde baqьttalqan, eŋbekcj būqaranьŋ erkj tarixi damudьŋ obiektivtjk barьsьna saikeljp otьradь.

Qoqamdьq tūrmьs degenjmjz — өz ara qatьsьp, bjr-bjrjmen bailanьstь bolьp otьratьn çana bjrjne bjrj əserlerjn tigjzjp otьratьn tolьp çatqan kөp qūbьlьstardьŋ kyrdelj çiьndьsь bolьp tabьladь. Tūrmьs qūblьstarьnьŋ arasьndaqь bailanьstar men qatnastardьŋ ceksjz tjzbekterjnde, tolьp çatqan kezdei soq qatbarlarьnda tarixi protsestьŋ obiektivtjk zaŋdarьn qoqamdьq tūrmьstь naqьz qьlmi çolmen zertteitjn, marksistjk zertteu qana aca aladь. Misal esebjnde orьs revolutsiasьnьŋ bjrjncj dəujrjn kərsetjp өtuge boladь. Būl kezeŋdj dəujrdegj qoqamdьq qatьnastardь, taptar kyctерjnjŋ ara qatьnastarьnьŋ, taptar kyresjnjŋ, taptardьŋ myddelerjnjŋ ekonomikalьq, saiasi çana ideologialьq sferalarьna tek tabandь, revolutsiacьl marksister qana tysjne aladь. Marksistjk metodtь ceber bjletjn, bolcevikter partiasьnьŋ kөsemderj Lenin men Stalin qana būl dəujrdegj qoqamdьq qatьnastarqa naqьz qьlmi analiz çasadь, tarixi protsestjŋ zaŋdarьn aiqьndadь, revolutsianьŋ damuьnьŋ obiektivtjk barьsьna tysjndj, revolutsianьŋ xarakterj men qozqaucь kvcterjn belgjledj çana osьnьŋ negjzjnde proletariat partiasьnьŋ revolutsialьq taktikasьn çasadь.

Mūndai misaldardь kөp keltjruge boladь. Markstjŋ, Engelstjŋ, Leninnjŋ çana Stalinnjŋ barlьq jsterj, bolcevikter partiasьnьŋ bykjl tarixь çoqarqь keltjrjlgen ereçenj rastap otьr.

* * *

Өtken qasьrdьŋ 80 njncj çьldarьnda alqacqь orьs marksisterj qalqcьldarqa qarsь, olardьŋ subiektivtjk sotsialogiasьna qarsь aiausьz kyres çyrgjzdj. Būl kyreste ylken rөl atqarqan G. V. Plexanov ben onьŋ «Eŋbektj azat etu» gruppasь boldь.

Qalqcьldardьŋ, subiektivtjk sotsiologianьŋ tarix çөnjndegj kөzqarastarьnьŋ negjzgj punktь «sьnai oilaitьn adamdar» teoriasь boldь. Subiektivist bolqan qalqcьldar cecuj, aldьŋqь rөldj «ūlь adamdarqa», «erlerge» berdj de, būqaranь, qalqtь çek kөrjp, nem kettj qarap mjnedj. Qalqcьldarqa qarsь çazqan өzjnjŋ cьqarmalarьnda Plexanov çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj çөnjndegj marksistjk kөzqarastьŋ damuьna çana onь dəleldeuge kөp kөŋjl bөldj. Osь məselege ol **«Çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj turalь məsele çөnjnde»** (Bjrjncj ret 1898 ç. A. Kirsanov degen өtjrjk at pen «Naucnoe obozrenie» de basьldь) dep atalatьn erekce eŋbegjn arnaidь. Osь cьqarmasьnda Plexanov çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj çөnjndegj marksistjk kөzqarastь tamaca aiqьn etjp baiandaidь. Plexanov tarixi damudь «ūlь» adamdardьŋ subiektivtjk erkjne aparьp tjreitjnderge de (subiektivtjk sotsialogia), tarixi zaŋdьlьq pen qaçettjljktj adamdardьŋ qimьlьnan aiьrьp qaraitьn, qarsь qoiatьn çana çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөljn çoqqa cьqaratьndarqa da aiausьz qattь soqqь beredj çana olardь terjske cьqaradь. Ol tarixtaqь çeke adamdardьŋ rөljn, kezdeisoqtьqtьŋ rөljn, erkjndjktj marksister terjske cьqaradь-mьs dep, olardь negjzsjz kjnalauqa qarsь qataŋ protestj çasaidь. Sotsialisterge qarsь baqьttaqan Stemmlerdjŋ belgjlj sөzj yirencjktj nərse sьqьldь boldь; ol sөzjnde: eger qoqamdьq damu zaŋьnьŋ arqasьnda sotsializm sөzsjz ornauqa tijstj bolsa, onda sotsialister partiasьn qūrudьŋ ne keregj bar, sotsializm ycjn çalpь kyresudjŋ ne qaçetj bar, өitkenj aidьŋ, ne kynnjŋ tūtьluь çөnjnde partia qūrьlmaidь qoi, — deidj Plexanov, — marksizm, tarixi materializm turalь mūndai ūqьmnьŋ barьp tūrqan negjzsjz ekendjgjn tamaca etjp əckereleidj. Ol bьlai deidj: «Bjzde kei bjreuler Stammlerdjŋ pjkjrjn jltipatqa alьp çyr. Bjzdjŋ aitьp otьrqanьmьz aidьŋ tūtьluь çөnjndegj belgjlj misalь. Cьndьqьnda būl barьp tūrqan soraqь misal. Aidьŋ tūtьluьna sai keluj qaçettj bolqan çaqdailardьŋ sanьna adamnьŋ jsj ec qandai rette de kjrmeidj çana kjrede almaidь, mjne osьnьŋ өzjnen qana aidьŋ tūtьluьna çərdemdesetjn partia qūrьlsa

tek çьndьlardьŋ yijnde qana qūrьluь mymkjn ekendjgj kөrjnedj»[1].

Tarixi protsestjŋ zaŋdь boluь adamdardьŋ jsjnen qūraladь. Өzderjnjŋ tarixьn adamdar өzderj çasaidь, mjne **«... sondьqtan, onda çeke adamdardьŋ jsjnjŋ maŋьzь bolmauь mymkjn** emes»[2]. Bjraq, çeke adamdar qancama ūlь bolsa da, olardьŋ jsjnjŋ өzj tarixtьŋ barьsьn belgjleitjn sol qoqamdьq qatьnastarqa bailanьstь.

Өzjnjŋ ekjncj bjr enbegjnde («Tarix turalь bjr deme») Napoleon siaqtь ūlь adamdarqa tarixtan asa ylken orьn bergen Lakombaqa qarsь cьqa otьrьp Plexanov bьlai dep çazadь: «Eger fransuzdardь bastaqan Napoleon bolmasa Iena boiьndaqь soqьs tьnьmьnьŋ basqaca boluь өte mymkjn nərse. Bjraq, eger osь qasьrdьŋ bas kezjndegj fransuz soldatь Liudovik XV tьŋ tūsьndaqь fransuz soldatьnan artьq bolmasa, soqьstьŋ tap aiaqtalqan tyrjndei aiaqtalmauь odanda gөrj mymkjnjrek nərse; būl, bjrjncj çaqьnan, jstjŋ bərj «çeke adamdardьŋ» (misalь, armiada solardan qūraladь) qolьnda ekendjgjn dəleldeitjn siaqtь bolsa,— al ekjncj çaqьnan, bjr zamannьŋ «çeke adamdarь» ekjncj zamannьŋ «çeke adamdarьna ūqsas bolmaitьn sebebj ne degen turalь eskj məselege bjzdj tura çolmen tjke alьp baradь, al, būl məselenj tyrlj tarixi zamandarqa tən bolqan qoqamdьq qatьnastarqa analiz çasaudan basqa bөten retpen cecuge bolmaidь»[3].

Plexanov çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj turalь marksistjk kөzqarastь tamaca etjp dəleldeidj çana negjzdeidj. Ol kөrnektj qairatkerlerdjŋ, ūlь adamdarьnьŋ rөlderjn marksizmnjŋ ec qandai da elemeusjzdjgjnjŋ çoq ekendjgjn çana terjske cьqarmaitьndьqьn kөrsetedj. «Çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj turalь məsele çөnjnde» degen enbegjnde Plexanov bьlai dep çazadь: «ūlь adamnьŋ ūlьlьqь sol, onda өzjnjŋ kezjndegj ylken qoqamdьq mūqtaç jsterdj jsteuge neqūrlьm beijm etetjn erekceljkter bar ... —ūlь adam basqalardan gөrj tereŋjrek kөredj çana basqalardan gөrj kyctjrek ūmtьladь»[1].

Çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөlj turalь məsele tek dialektikalьq çana tarixi materializmnjŋ pozitsiasьnan qana dūrьs cecjle aladь. Qaçettjljk çana kezdeisoqtьqtьŋ, qaçettjljk çana erkjndjktjŋ dialektikalarьna tysjnbei turьp, çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөljne tysjnuge bolmaidь. Çeke adamdardьŋ (kjckentai adam bolsьn, ūlь adam bolsьn) jsj qoqamdьq zaŋdьlьqqa, qaçettjljkke bailanьstь.

Çeke adamdardьŋ, əsjrese qoqamda kөrnektj orьn alqan çeke adamdardьŋ jsj qoqamdьq damudьŋ barьsьna belgjlj əser çasai aladь. «Qoqamdьq ūiьmdarmen bailanьstь bolqan, çeke adamdardьŋ qoqamdьq əser çasau mymkjncjljgj kezdei soqtьq degennjŋ qalqtardьŋ tarixi myddelerjne əser çasauьna çol acadь»[2]. Būl qaqidanь kөrsetu ycjn Plexanov tolьp çatqan misaldar keltjredj. Napaleonnьŋ çeke basьndaqь erekceljkterj өzjnjŋ zamanьndaqь Fransianьŋ damuьnьŋ zaŋdь barьsьnan zaŋdь damuьnan ecbjr cьqpaqan, kezdeisoq erekceljkter bola tūrsada, sol zaŋdь barьsqa belgjlj maŋьzь çana əserj boldь.

Būl kezdei soqtьqtьŋ rөlj men maŋьzь ec qandaida cecucj bola almaidь. Kezdeisoq qūbьlьstar «... **oqiqalardьŋ çeke pjcjnjne çana olardьŋ keibjr çeke qorьtьndьlarьna**» qana əserlerjn tigjze aladь, olardь өzgerte aladь, bjraq būl olardьŋ çalpь baqьtьn өzgerte almaidь...»[3]. Misalь, XVIII qasьrdьŋ aiaqkezj, XIX qasьrdьŋ baskezjndegj Fransianьŋ çana Evropanьŋ zaŋdь damuьna Napoleonnьŋ sөzsjz belgjlj rөlj boldь. Bjraq Napolcon bolmasa, onьŋ ornьna bjrsьpьra erte bolsьn, ia kecjrek bolsьn basqa bjr soqьs danьcpanь bolar edj. Būdan oqiqalardьŋ «çeke pjcjnjn», keibjr çeke çaqtar bjrsьpьra basqaca boluь mymkjn bolqanmen damudьŋ çalpь baqьtь өzgermegen bolar edj. «Napoleonnьŋ çeke basь-

1 *Plexanov*, çinaqtar, VIII tom 275—276 bet.
2 Sonda, 282 bet.
3 Sonda, 234—235 bet.

1 Sonda, 304—305 bet.
2 *Plexanov*, cьqarmalar, VIII tom, 293—294 bet.
3 Sonda, 298 bet.

nьŋ kycj вjzge asa ylkeitjljnjp kөrjnedj, өitkenj вjz onьŋ çeke basьnьŋ kycjn ūsьnqan, qoldaqan qoqamdьq kyctj de sonьŋ çeke basьnьŋ kycjne sanap çjberemjz. Onьŋ çeke basьnьŋ kycj mylde erekce вjr nərse siaqtь bolьp kөrjnedj, өitkenj, basqa ol sьqьldь kycter **mymkjncjljkten cьndьqqa** ainalqan çoq çana вjzge: al eger Napoleon bolmaqan kynde ne bolqan bolar edj, degen kezde, вjzdjŋ bolçauьmьz catasadь çana вjzge onьŋ kycj men ьqpalь negjzdelgen qoqamdьq qozqalьstьŋ barlьqь da onsьz tjptj bolmaitьn siaqtь bolьp kөrjnedj»[1].

Sonьmen, tarixtaqь kezdeisoqtardьŋ өzderjn qaçettjljkten, tarix damuьnьŋ zaŋdь barьsьnan qana ūqьnuqa, tysjnuge boladь. Plexanov XVIII qasьrdegj prosvetitelderdj sьnadь; olar qoqamdьq uaqiqalarda tereŋ çatqan zaŋdьlьqtь acuqa camasь kelmei, tek çalqьz çoqarqь çatqan, kezdeisoq qūвьlьstardь qana aladь, mjne sondьqtan tarixta ecqandai zaŋdь qalьptьlьq çoq dep esceptegen XVIII qasьrdegj prosvetitelderge (materialisterge de) «...tarixi damudь **kezdeisoqqa, qaçettjljktjŋ** būl ūsaqtalatьn momentjne baqьndьradь»[2].

Gөlbaxtьŋ oiьnca memleket qairatkerjnjŋ miьndaqь вjr tentek atomnьŋ qozqaluь qoqamqa, memleketke esevj çoq kөp əserler çasamaq. Qarama qarsь — dep çazadь Plexanov — вjraq sol metafizikalьq tyrjnde syiengen oidь, pozitsianь «tarixi qьlьmьndaqь çaŋa baqьttь qorqaucьlar»— restavratsia epoxasьnьŋ tarixcьlarь ūstadь. Olar çeke adamdardьŋ tarixtaqь rөljn, kezdeisoqtьqtьŋ rөljn būrmaladь. Bjrjncj kөzqarasta, ekjncj kөzqarasta вjr çaqtь, metafizikalьq kөzqaras bolьp tabьladь. XVIII qasьrdegj prosvotiteldermen materialister de, restavratsia epoxasьnьŋ tarixcьlarь da fatalizmge barьp soqtь. Bjrjncjler tarixtь «kөвjnese өte qaiqьlь bolьp otьratьn oqiqalardьŋ sansьz tjzbekterj», adamdardьŋ keremet kyctj çana soqьr kezdeisoqtьqtardьŋ qolьnda oiьncьq bolьp otьratьn, ecqandai jckj bailanьsь çoq tarix dep qaradь. Al, ekjncjler tarixi zaŋdьlьqtь qandai da bolsa kezdeisoqtьqtь boldьrmaitьn, qarsь tūruqa bolmaitьn, sөzsjz bolatьn qaçettjljk dep tysjndj. Bjrjncj rette de qoqamdьq damudьŋ barьsьna adamdardьŋ jsjnjŋ ecqandai maŋьzь bolmaidь.. Tarixi zaŋdьlьqtь moiьndamaucьlьq, onь kezdeisoqtьqqa aparьp tjreucjljk tarixi damudaqь adamdardьŋ (iaqni qalq вūqarasьnьŋ, taptardьŋ) çasaucь rөljn çoqqa cьqaradь, adamdardь soqьr kezdeisoqtьqtardьŋ qūralь etedj. Al tarixi kezdeisoqtьqtardь moiьndamaucьlьq, qoqamnьŋ zaŋdьlьqьn qarsь tūruqa bolmaitьn, sөzsjz bolatьn qaçettjljkke aparьp tjreucjljk вūl zaŋdьlьqtь adamdardьŋ jsjnen aiьradь, adamdardь tarixi protsestjŋ sьrtqarь tūratьn, passivtjk вaqьlaucьsь etedj. Ekeujnde de adamdar өzderjnjŋ ystjnen ystemdjk etetjn soqьr, qarsь tūruqa bolmaitьn kyctjŋ qūlь boladь..

Qaçettjljk çana kezdeisoqtьq tural mөsele men qaçettjljk çana erkjndjk tural mөsele tьqьz вailanьstь. Metafizikalьq sistemalarda qaçettjljk erkjndjktj çoqqa cьqaradь da, erkjndjk qaçettjljktj çoqqa cьqaradь. Markske dejingj bolqan filosoftar men tarixcьlar adam balasьnьŋ tarixьn ūqьnuda әrqacanda-aq adamdardьŋ qoqamdьq qatьnastarь olardьŋ sanalь jsterjnen, olardьŋ kөzqarastarьnan tuadь degen qortьndьqa keldj. Mūndai ūqьnьs qaçettjljk pen zaŋdьlьqtьŋ qandaiьn bolsa da çoqqa cьqaratьn erkjndjktjŋ авsaluttj tyrde ystemdjk etujn qoldaqan bolьp cьqadь. Orьs qalqcьldarь da qaçettjljktj moiьndamau kөzqarasьnda boldь. Subiektivtjk sotsiologialar, tarixtьŋ barьsь «sьnai oilaitьn adamdardьŋ» erkjn taŋdauьna, cecujne bailanьstь dep sanai otьrьp, js çyzjnde өzderj soqьr qaçettjljkke baqьnьp qaladь. Subiektivtjk kөzqaras qaçettjljk çana erkjndjk mөselesjn dūrьs cecu mymkjncjljgjnjŋ qandaiьn bolsa da çoqqa cьqaradь.

Būl mөselenj marksizm qana cectj. **Erkjndjktj** ūqьnu ycjn **qaçettjljkke,** tarixь protsestjŋ zaŋdьlьqьna kөŋjl audaruqa tura keledj. Qaçettjljk adamnьŋ erkjndjljgjnjŋ вjrden вjr tabandь tjregj, вerjk kepjlj çana cartь bolьp

---

1 *Plexanov,* cьqarmalar, VIII tom, 298 вet.

2 Sonda, 188 вetj.

tabьladь. Tarixi damudьŋ obiektivtjk zaŋьn acqan Marks pen Engels erkjndjktj ūqьnudьŋ kjltjn berdj, oqan çetudjŋ çolьn kөrsettj. «Erkjndjk — dep çazadь Engels — çaratьlьstьŋ zaŋdarьna baqьnьctь emesbjz dep qūr oilauda emes, sol zaŋdardь bjlude mjne sondьqtanda zaŋdardь plandь tyrde belgjlj maqsattarqa — ornьmen paidalanu mymkjncjljgjnde [1]». Sonьmen qatar būl qoqamdьq damudьŋ zaŋdarьna da, zaŋ bolqanda adamnьŋ өzjnjŋ fizikalьq çana ruxani өmjrjn tərtjptep otьratьn zaŋdarьna da tap sol dəreçede qatьstь.. «Sondьqtan bostandьq erjktjŋ bolub jstj bjljp qortьndь çasauqa qabletj bolucьlьq, basqa ecnərsede emes... Olai bolsa erkjndjk — tabiqi qaçettjljktj bjluge syienudjŋ arqasьnda өzjn өzj bileude çana sьrtqь çaratьlьsqa ystemdjk etude bolu kerek, demek erkjndjk tarixi damudьŋ qaçettj çemjsj bolьp tabьladь»[2].

Өndjrucj kycter damьqan saiьn adam çaratьlьstь bjrden bjrge kyctjrek bileidj, onь өzjne baqьndьradь. «**Өndjrucj kycterdjŋ damu dəreçesj adamnьŋ çaratьlьstь baqьndьruьnьŋ mөlcerjn** belgjleidj»[3], — dep çazadь Plexanov. Būl adamnьŋ soqьr fizikalьq qaçettjljkke baqьnьctь boludan, onьŋ qūlь boludan bjrtelep bosanatьndqьn kөrsetedj. Plexanov Engelstjŋ — adamьnьŋ mədeniet çolьnda jlgerj qarai çasaqan ərbjr adьmь erkjndjkke çasaqan adьm boldь degen sөzjn qaitalaidь.

Bjraq өndjrucj kycterdjŋ damuь өzjnjŋ belgjlj dəreçesjnde qoqamdь taptarqa bөle otьrьp adamnьŋ baqьnьctь boluьnьŋ çaŋa tyrjn — qoqamdьq-ekonomikalьq protsestjŋ soqьr zaŋdarьna baqьnьctь bolucьlьqtь tuqьzadь. Taptь qoqamda ekonomikalьq qaçettjljk sьrtqь çana adamdarqa çat kyc bolьp tabьladь, būl kyc adamdardьŋ ystjnen ystemdjk etedj. Mьsalь, kapitalistjk stroidьŋ çaqdailarьnda osьlai bolьp otьradь.

Bjraqta proletariat revolutsiacьl marksistjk-lenindjk teorianьŋ arqasьnda өzjnjŋ ezjlujnjŋ sebepterjne tysjnedj, qoqamdьq-ekonomikalьq damudьŋ zaŋdarьn çana kapitalizmnen qūtьludьŋ çolьn ūqьnadь, kapitalizm tūsьnda ekonomikalьq qaçettjljk çaratьlьstьŋ stixialьq kycj retjnde əser etedj. Tek sotsialistjk qoqamda qana qaçettjljktjŋ soqьr ystemcjljk etujne orьn bolmaidь çana erkjndjk өrjs aladь, өitkenj adamdar qaçettjljkke qoqamdьq-ekonomikalьq protsestjŋ zaŋdarьna ūqьnьp, jstjŋ mənjsjn bjledj, basqaca aitqanda būl protsestegj өzjnjŋ ornьn çana rөljn sanalь tyrde, erkjn belgjleidj, ol zaŋdarqa bascьlьq etedj. Erkjndjk degenjmjzdjŋ өzj tanьlqan qaçet**ledj**[illegible]

Adam өzjnjŋ jsterjnde qimьldarьnda, tek ainalasьndaqь **cьndьqtьŋ** zaŋdarьn bjljp qarulanqan çaqdailarda qana erkjn bola aladь. «**...eger adamnьŋ erkjn qimьldarьnьŋ negjzjnde qairatkerdjŋ tysjnuge camasь keletjn qaçettjljk bolmaqan rette, qandai bolsa da erkjn (sanalь) tarixi jsj nөlge tjreledj**»[1].

Dialektikalьq materializm fatalizmge çat nərse. «...dialektikalьq materializm çaularьnьŋ taqьp çyrgen kjnasьndai ekonomikalьq qaçetjljkke qarsь tūrudьŋ çolsьz ekendjgjne adamnьŋ kөzjn çetkjzuge ūmtьlьp qana qoiqan çoq, sonьmen qatar ol bjrjncj ret sol qaçettjljktj qalai çeŋuge bolatьndьqьn kөrsettj»[2].

Qaçettjljktjŋ ystemdjk etujnen erkjndjktjŋ ystemdjk etujne cьqatьn dūrьs çoldь çūrtqa tek dialektikalьq materializm qana kөrsetedj.

* * *

Plexanovtьŋ çoqarqь sitatqa alьnqan eŋbekterj, onьŋ revolutsiacьl marksist bolьp, Marks — Engels qьlьmьn propagandalaqan, qalqcьldarqa çana marksizmnjŋ basqa çaularьna qarsь aiausьz kyres çyrgjzgen kezjnde çazьlqan. Bjraq keijnnen, bjrjncj orьs revolutsiasьnьŋ qarsaŋьnda Plexanov opportunizm, mencevizm lagerjne kөc-

[1] *Engels.* «Anti-diuring» 80 bet, 1936 ç. basьlub.
[2] Sonda, 80 — 81 bet.
[3] *Plexanov.* Tarixqa monistjk kөzqarastьŋ damuь turalь məsele çөnjnde 144 bet. 1938 ç.

[1] *Plexanov.* VII tom, 147 bet.
[2] *Plexanov.* Tarixqa monistjk kөzqarastьŋ damuь turalь

tj. Kөrnektj adamdardьң rөljn marksistjk kөzqaraspen tysjndjrudj, soncalьq tamaca вaiandaqan, Plexanovtьң өzjn taqь misalqa alьp, korsetuge вoladь. Oқьlьmnьң kөrnektj adamь вola otьrьp, Plexanov 80 — 90 çьldar sol kezdegj Reseidjң qoqamdьq mūqtaçdarьn ūqьnu dөreçesjne çettj çana onьң өz sөzjmen aitqanda, osь mūqtaçdardь qanaqattandьru çөnjnde bastamalьq mjndetjn moinьna aldь. Ol Reseide marksizmdj propagandalau çөnjnde çana qalqcьldardь sьnau çөnjnde ylken jster jstedj. Būl kezde Plexanov ylken rөl atqardь çana вūqaranьң arasьnda ataqtь adam вoldь. Bjraq mencevizm lagerjne kөcumen qatar onьң jsj tarixtьң progressivtjk barьsьna qarsь ne onan terjs вaқьttalqan kezde, Plexanov saxnadan tysedj, qoqamdьq damudaqь вarlьq salmaqьn çana maңьzьn çoqaltadь.

«Bjr kezde вjzdjң partiadaqь eң ataqtь adam Plexanov edj, — deidj çoldas Stalin — alaida, çūmьscьlar Plexanovtьң proletariat çolьnan taiqanьna kөzderj çetken kezde, onь maңaiьna çuьtpai alastap cьqarudan taiьnqan çoq»[1].

Ūlь adamdardьң kycj — ol kyctjң aldьңqь qatarlь, revolutsiacьl tappen, eңвekcj вūqaramen — tarixtьң naqьz çasaucьlarьmen вailanьsuьnda. Proletariattьң ūlь kөsemderj Marks, Engels, Lenin çana Stalin mūnь talai ret kөrsettj. Olardьң өzderjnjң jsj вūqan eң çaqsь aiqaq вolьp tanьladь.

Partianьң II siezjnjң kezjnde, partianьң kөrnektj вascьlarьnьң kөpcjljgjne, olardь вastaqan Plexanovke qarsь Lenin çalqьz вola tūrsada, onьң çeңjp cьquьnьң sebebjn nedendep tysjnuge вoladь? Onьң çeңjp cьquьnьң sebebj — Lenin revolutsiacьl tereң, taptьң cьn myddelerjne tysjndj çana sonь aittь, ol вasqalardan tereң, araqьraqtan kөrdj çana вasqalardan kyctjrek ūmtьldь. Partia tarixьndaqь вūl kezeңdj dəujrge çoldas Stalin tamaca xarakteristika вeredj.

«Bjzdjң partianьң II siezjnjң kezj, 1903 çьldь alьp qaraiьq. Būl partianьң liberaldarьmen keljsjm çasaudan liberaldьq вurçuaziaqa qarsь aiausьz kyres çyrgjzuge, sarizmge qarsь kyres çyrgjzuge daiьndaludan sarizmdj çana feodalizmdj tolьq talqandau ycjn oqan qarsь acьq kyres çyrgjzuge вūrьlьs çasaqan dəujr edj. Ol kezde partianьң basьnda altь adam вoldь: Plexanov, Zasulic, Martov, Lenin, Akselrod, Potresov. Būl altь adamnьң beseujne вūrьlьs qauьptь вolьp cьqtь. Olar arвadan tysjp qaldь. Lenin çalqьz qaldь... Mьnadai вolьp cьqtь, partianьң eskj liderlerj, partianьң negjzjn salucьlar (Plexanov, Zasulic, Akselrod) taqь ekj ças mycelerj (Martov, Potresov) çalqьz, вūda ças, Lenin çoldasqa qarsь вoldь.

Eskj liderlersjz ecnərse cьqpaidь, partia qūridь, partia өmjr syre almaidь, degen aiqai, çьlau çana culardьң ol kezde qanca вolqanь sjzderge məljm. Bjraqta çьlaular, өkjnucjljkter çoiьldь da, faktьlar qaldь. Al faktьlar mьnadai вoldь: sol вeseujnjң ketujnjң arqasьnda qana partia dūrьs çol taptь.

Leninnjң ol beseujne qarsь aiausьz çyrgjzgen kyresjnsjz, ol beseujn ьqьstьrьp cьqarmaiьnca вjzdjң partiamьzdьң proletarlardь вurçuaziaqa qarsь вastai alatьn вolcevikter partiasь вolьp, вerjk ūiьmdasa almaitьndьqьn kəzjr ərвjr вolcevikterge de aiqьn...»[1].

Lenin teorialьq oidьң вykjl kycjn çana mənjsjn dəiektj revolutsialьq praktikamen вailanьstьra вjldj. Qalqcьldardь idcialьq çaqьnan kyl talqan etu turalь Plexanovtьң вastaqan jsjn Lenin cegjne çetkjzjp aiaqtadь. Lenin çūmьscь qozqalьsьn Reseidegj marksizmmen вjrjktjru çөnjndegj tarixi mjndettj cectj. Lenin revolutsiacьl tappen çana eңвekcj qalqtьң вykjl вūqarasь men tьqьz вailanьstь, aldьңqь qatarlь revolutsiacьl proletariat partiasьn, proletariat diktaturasьn çeңjp alьp ornatuqa, SSSR da sotsialistjk qoqamdь qūruqa вascьlьq etken partianь ūiьmdastьrdь. Çūmьscь qozqalьsьnьң çaularьna qarsь, marksizmnjң çaularьna qarsь aiausьz kyres çyrgjze otьrьp,

---

1 *I. Stalin.* «Leninizm məselelerj», 181 вet. 1938 ç. Qazaq tjljnde вasьluь.

1 Partianьң XV siezjnjң stenogrammalьq otcotь, 366 вet, 1936 ç. вasьluь.

proletariattьn kөsemderj Lenin men Stalin marksistjk teorianь taza saqtadь çana jlgerj damьttь.

Marksizmge dūcpan çoldarqa qarsь өzderjnjn çyrgjzgen kyresjnde Lenin men Stalin tarixtь marksistjk, materialistjk çolmen ūqьnudь negjzdeuge, damьtuqa çana çeke adamdardьn tarixi protsestegj rөljne ylken kөnjl audarьp keldj. Өzjnjn «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokratiaqa qarsь qalai kyresedj?» degen alqacqь enвegjnde-aq Lenin өzjnjn dialektikalьq әdjstj çete вjletjn çana onь Reseidegj qoqamdьq qatьnastarqa analiz çasauqa paidalanqan marksizmnjn damьcpan teoretigj ekendjgjn kөrsettj. Lenin osь kjtaвьnda qalqcьldardьn subiektivtjk sotsiologiasьnьn negjzsjz ekendjgjn tolьq әckereleidj. Ol subiektivist-qalqcьldardьn metafizikalьq әdjsjne dialektikalьq әdjstj qarsь qoiadь. Qalqcьl-subiektivister Mixailovski çana basqalarь tarixi qaçettjljktj çeke adamnьn rөljnjn tarixi qaçettjljgjn qarama qarsь qoidь, tarixi zaңdьlьqtь çoqqa cьqardь çana qoqamnьn вykjl damuьn «ūlь adamnьn» вelsendj rөljne aparьp tjredj. Lenin tarixi zaңdьlьq pen çeke adamnьn maңьzь arasьndaqь konfliktjnj subiektivtjk sotsiologianьn oiьnan cьqarьp alьp çyrgen nәrsesj ekenjn dәleldedj. ...«tarixi qaçettjljktjn ideiasь çeke adamnьn tarixtaqь rөljn ecqandai terjske cьqarmaidь: вykjl tarix sөzsjz qairatkerler вolqan, dәl çeke adamdardьn qimьlьnan qūraladь»[1].

Mәsele, sol çeke adamnьn jsj qandai çaqdailarda çete alatьndьqьnda. Būl jstjn sansьz kөp вasqa aktjlerde çoqalьp ketpeujne qandai kepjl вar? Būl mәseleler qoqamdaqь taptardьn ara salmaqtarьn çana kyresterjn dūrьs ūqьnqan kezde qana cecjldj.

Belgjlj taptardьn kyresjnen qūralqan orьs tūrmьsьna kөnkrettjk analiz çasaudьn ornьna Mixailovski «çalpь» qoqam turalь, «çalpь progres» turalь, «erler men tовьr» çana вasqalar turalь aвstraktь qūrqaq qial t. в. men cuqьldandь.

Lenin subiektivist Mixailovskidj qattь kelekeleidj çana «çalpь qoqam» çoq, konkrettj qoqamdьq-ekonomikalьq formatsialardьn вar ekendjgjn kөrsetedj. Qoqamdь zertteudjn qьlmi әdjsj tek dialektikalьq әdjs qana вoladь. «Marks pen Engels — metafizikalьq әdjske qarama qarsь-dialektikalьq әdjs dep sotsiologiadaqь вjrden вjr qьlmi әdjstj, qoqamda (өz өzjnen çai jljnjp tūrqan, sondьqtan çeke qoqamdьq elementter qalai вolsa solai өz вetjmen kombinatsia çasai вeretjn вjr nәrse dep qaramai) yzdjksjz damьp, өmjr syrjp tūratьn organizm dep qaraitьn әdjstj ataidь; вūl organizmdь tekserjp вjlu ycjn, sol qoqamdьq formatsianьn qūrьlatьn өndjrjstjk qatьnastarьna oвiektivtjk analiz çasau, ol formatsianьn funksialanu çana damu zaңdarьn zertteu qaçet»[1].

«Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj? degen kjtaвьnda Lenin marksizmdj jlgerj damьtadь, onь çaңa ideialarmen вaiьtadь. Osь kjtaвьnda proletariattьn вurçuazialьq-demokratialьq revolutsiada gegemon вolu ideiasь, ol revolutsianьn sotsialistjk revolutsiaqa ūlasu ideiasь, çūmьscьlardьn carualar men revolutsiacьl soiuz qūru ideiasь aitьlьp çana negjzdeledj. Qalqcьldardь sьnai otьrьp, Lenin qalqcьldardьn naqьz cьn sьrьn çete әckereleidj, olardьn qalq «dostarь» mьz dep çyrgen вet perdesjn actь çana revolutsialьq qozqalьstьn damuьna kedergj çasaitьn, oqan kesel keltjretjn вolqandьqtan olardьn js çyzjnde reaksiacьl ekendjgjn kөrsetedj.

Qalqcьldar turalь Lenin вьlai dep çazdь: «Endj enвekcjlerdjn myddelerjnjn uәkjlj вolьp çyrgen kezde, вūl meccan ideolokterjnjn teorialarь naqьz reaksialьq teoria. Olar çūrttьn вәrjnc arnalqan «kөtermeleu» çaqsartu «taqь вasqalar çөnjndegj çalpь caralarmen jske kөmek вeruge вoladьmьs, çarastьruqa çana вjrjktjruge вoladь-mьs, degen sөzdermen osь kyngj orьstьn qoqamdьq-ekonomikalьq qatьnastarьnьn antagonizmjn вyrkep çyr. Bjzdjn memlekettj taptardan sьrtqarь nәrse, sondьqtan eksploatatsialanьp

[1] *Lenin.* I tom. 77 вet.

[1] *Lenin.* I tom, 82 вet.

otьrqan qalqqa qandaida bolsa kərnektj çana adal çərdem bererljktei kycjde, qabletj de bar dep suretteujnde de olar reaksiacьl. Olardьn reaksiacьl boluьnьn aqьrqь sebebj: olar kyrestjn kerektjgjn myldem tysjnbeidj çana kyres bolqanda enbekcjlerdjn ərderjne bostandьq alularь ycjn çyrgjzetjn çan aiamas kyresjnjn kerektjgjne tysjnbeidj»[1].

Qalqcьldardьn subiektivizmьn sьnaumen qatar Lenin burçuazialьq obiektivizmge qarsь kyres çyrgjzedj. Sərtjp, Lenin Struvege onьn «obiektivizmdjgj» ycjn, kapitalistjk qatьnastarqa bas ijp qūldьq ūrqanь, ol qatьnastardь «çenjlmestjk» dep sanaqanь ycjn aiausьz soqqь beredj. Lenin materialistjn (marksistьn) obiektivisten artьqcьlьqь onьn sьrttan baqьlaitьn adamnьn tyrjnde qalьp qoimaitьndьqьnda çana tek sol protsestjn qaçettjljgjn, «çenjlmestjk tarixi tendentsianь» kərsetumen qana tьnbaitьndьqьnda ekenjn kərsetedj. Materialist «...osь tərtjpterdjn mazmūnьn belgjleitjn çana ərdjrucjlerdjn ərderj qatьspai cьqu çolьnьn mymkjn emestjgjn moiьndaitьn belgjlj taptardьn bar ekendjgjn» kərsetuge tijs. «Ekjncj çaqьnan, materializm, aitaiьq, partialьqtь da moiьndaidь, oqiqaqa qandai bolsa da baqa berude belgjlj qoqamdьq taptьn kəzqarasьn tura çana acьq çaqtaudь mjndetteidj»[2].

Qalqcьldarmen es-erlerge, «legaldьq marksisterge», ekonomister men mencevikterge — qarsь kyres çyrgjze otьrьp, Lenin men Stalin subiektivizmnьn, idealizmnьn çana olardьn tarix çənjndegj kəzqarastarьnьn reaksialьq sipatьn əckereleidj, taptardьn çana būqaranьn tarixi protsestegj tvorcestvolьq rəljn, revolutsiacьl taptьn aldьnqь qatardaqь otrədj partianьn ūiьmdastьrucьlьq rəljn yzdjksjz tysjndjrjp keldj. Ərzjnjn «Ne jsteu kerek?» degen tamaca enbegjnde Lenin ekonomister men terroristerdjn kəzqarastarьnьn arasьndaqь bailanьstь, çalpьlьqtь acadь. Bulardьn ekeuj de revolutsiacьl taptьn saiasi rəljn moiьndamaidь, stixialьqqa bas iedj. Əuel qaraqanda, olardьn kəzqarastarьnda çalpьlьq bar deu, — deidj Lenin — paradoks siaqtь bolьp kərnuj mymkjn. «Bjraq būl paradoks emes. Ekonomister men terrorister ekeuj stixialьq aqьmnьn ekj polusjne bas iedj: ekonomister — «taza çūmьscь qozqalьsьnьn» stixiasьna bas iedj, al terrorister — revolutsiacьl çūmьstь çūmьscь qozqalьsьmen bjr bytjn etjp baiianьstьra almaqan, nemese olai etuge mymkjndjk taba almaqan intelligentterdjn zьqьrdanьn qainatatьn stixiaqa bas iedj»[1].

Lenin būl kəzqarastardьn ecqandai negjzj çoq, saiasi ziandь kəzqaras ekendjgjn kərsetedj çana stixialьq çūmьscь qozqalьsьna sotsialistjk sana engjzu turalь, proletariattь ūiьmdastьru çana saiasi çənjnen tərbieleu turalь tezisterdj negjzdeidj. Al būl ycjn en aldь men çūmьscь tabьnьn kyctj saiasi partiasь boluь kerek.

Leninnjn partianь ūiьmdastьru planьnda, çanа tiptj partia turalь qьlьmьnda marksizmnьn kəsem — partia — tap — būqara arasьndaqь qatьnastar turalь kəzqarastarьn tamaca aiqьn damьtьlqan.

Ərzjnjn alqacqь kezde çazьlqan enbekterjnjn bjrsьpьrasьnda-aq Stalin çoldas menceviktjk, opportunistjk stixialьq teorianь aiausьz sьnaidь çana proletariatqa revolutsialьq teorianьn, saiasi partianьn manьzь turalь marksistjk-lenindjk qьlьmdь jlgerj damьtadь.

«Çən-çənkei, partia arasьndaqь alalьqtar turalь» degen kjtapcasьnda (1905 ç.) Stalin çoldas bylai dep çazadь: «Bjz, sotsial-demokrattar stixialьq çūmьscь qozqalьsьnьn tred-iunionistjk çolmen ketujne bəget çasaubmьz kerek, onь sotsial-demokratialьq arnaqa salubmьz, būl qozqalьsqa sotsialistjk sana engjzujmjz kerek çana çūmьscь tabьnьn aldьnqь qatardaqь kycterjn ortalьqqa baqьnqan partiaqa ūiьmdastьrubmьz kerek. Bjzdjn borьcьmьz—ərqacanda, qaida bolsada qozqalьsqa bascьlьq etu, bjzdjn qasiettj maqsatьmьzdь çyzege asьrudьn ço-

[1] *Lenin*, I tom, 182 — 183 bet.
[2] Sonda, 276 bet.

[1] *Lenin*, IV tom 419 bet.
[2] *Berianьn* «Zakavkazia bolcevik ūiьmdarьnьn tarixь turaiь məsele çənjnde» degen kjtabь boiьnca sitatqa alьnьp otьr, 42 bet, 1937 ç basьlubь.

lьna kese tūrqandardьn meilj ol çau bolsьn, meilj «dos» bolsьn — bərjne qarsь çjger salьp kyresu».[1]

«Sotsial-demokratqa çauap» degen maqalasьnda (1905 ç.) Stalin çoldas stixialьq çūmьscь qozqalьsьna sotsialistjk sana engjzu turalь, revolutsialьq teorianь çūmьscь qozqalьsьmen bjrjktjru turalь lenindjk tezistj jlgerj damьtadь.

Өzjnjn ekjncj bjr «Anarxizm neme-se sotsializm» degen eңbegjnde («Axali droeba» gazetjnjn 1906 ç. 11 dekabrdegj № 5 de) Stalin çoldas bьlai dep çazadь: «Marksizm men anarxizmnjn ekeuj de kyres maidanьna sotsialistjk tumen cьqatьn bolsada būl ekeuj myde ekj tyrlj prinsipte qūrьlqan. Anarxizmnjn jrge tasь — **çeke adam,** mūnь azat etu, onьn pjkjrjnce, būqaranь azat etudjn bastь cartь, basqaca aitqanda anarxizmnьn pjkjrjnce çeke adam azat bolmaiьnca, būqaranьn azat boluь mymkjn emes, sondьqtan onьn ūranь «bərj çeke adam ycjn», al marksizmnjn jrge tasь — **būqara,** mūnь azat etu, onьn pjkjrjnce, çeke adamdь azat etudjn bastь cartь, basqaca aitqanda, marksizmnьn pjkjrjnce, būqara azat bolmaiьnca, çeke adamnьn azat boluь mymkjn emes, sondьqtan onьn ūranь: «Bərj būqara ycjn»[2].

Bolcevikter partiasьnьn proletariat revolutsiasьnьn çeңjp cьquь ycjn çyrgjzgen kyresjnjn bykjl tarixi təçribesj, sotsialistjk qoqamdь qūrudьn təçribesj çalpь tarixi protsess çөnjndegj çana onьn jcjnde çeke adamdardьn rөlj çөnjndegj marksistjk teorianьn dūrьs ekendjgjn rastaidь.

Aldьnqь qatardaqь revolutsiacьl çūmьscь tabь çana eңbekcjler būqarasь naqьz progress çasaucьlar, çaңa sotsialistjk qoqamdь qūrucьlar bolьp tabьladь.

Ekpjndj Kolxozcьlardьn I siezjnde sөilegen sөzjnde Stalin çoldas bьlai deidj: «Kөsemder bjrden bjr tarix çasaucьlar bolьp sanalьp, çūmьscьlar men carualar esepke alьnbai sьrt qalatьn zaman өtken. Kəzjrde qalqtardьn, memleketterdjn daqdьrьn tek kөsemder qana cecpeidj, eң aldьmen kөbjnese milliondaqan eңbekcjler būqarasь cecedj. Aiqai-ūiqaisьz fabrik, zavodtardь salьp çatqan, caxtьlardь, temjrçoldardь salьp çatqan, kolxoz, sovxozdardь qūrьp çatqan, tjrcjljktjn bar igiljgjn çasap, bytjn dynienj tamaqtandьrьp, kijndjrjp otьrqan çūmьscьlar, carualar — mjnekei çaңa tūrmьstьn cьn çasaucьlarь, batьrlarь osьlar»[1].

* * *

Osь kynge deijn cet elderdegj intelligentsianьn çana burçuaziacьl oqьmьstьlardьn arasьnda marksizmdj çeke adamdardьn tarixtaqь rөljn çoqqa cьqaratьn qьlьm eken-mьs dep tysjnetjn yirencjktj, çolsьz ūqьnьs əlj taralьp çyr. Misalь nemjstjn belgjlj çazucьsь Emil Liudvig Stalin çoldas pen çasaqan əңgjmesjnde mьnadai sūraq qoidь: «Marksizm çeke adamnьn tarixtaqь erekce rөljn çoqqa cьqaradь. Tarixtь materialistjk ūqьnu men sjzdjn erekce tarixi çeke adamdardьn rөljn qalaida moibndauьңьzdьn arasьnda qaicьlьq bar dep bjlmeisjz be?». Būqan Stalin çoldas bьlai dep çauap beredj: «Çoq, būl arada qaicьlьq çoq. Marksizm erekce ūlь adamdardьn rөljn nemese tarixtь adamdar çasaitьnьn tjptj de çoqqa cьqarmaidь. Markstьn «Filosofianьn kedeiljgj» degen kjtabьnan çana basqa cьqarmalarьnan tarixtь naq adamdar çasaitьnь turalь sөzderdj taba alasьz. Bjraq, ərine, adamdar tarixtь çasaqanda qandai da bolsa bjr fantaziaqa erjp çasamaidь, oiьna kelgenjnce çasamaidь. Adamnьn ərbjr çaңa buьnь, өzj tuqan kezde alda qacannan daiar tūrqan belgjlj çaqdailarqa tap boladь. Ūlь adamdardьn osь çaqdailardь dūrьs ūqa bjletjndjgjne, osь çaqdailardь qalai өzgertudj ūqa bjletjndjgjne qarai qana qūnь bar. Eger, ol adamdar būl çaqdailardь ūqpasa çana būl çaqdailardь fantaziaqa erjp өzgertkjsj kelse, onda olar Don-Kixottьn kyijne tysedj. Sөitjp, qaita Markstьn aituьnca, adamdardь çaqdailarqa qarsь qoiuqa tjptj bolmaidь. Adamdar

---

[1] *Berianьn* «Zakavkazia bolcevik ұiьmdarьnьn tarixь turalь məsele çөnjnde» degen kjtabь boiьnca sitatqa alьnьp otьr, 42 bet, 1937 ç. basьluь.

[2] Sonda, 77 bet.

[1] *I. Stalin.* «Leninizm məseleleri», 512—513 bet.

өzderj kezdestjrgen daiar çaqdailardь dūrьs ūqatьn bolqandьqtan qana, olar būl çaqdailardь qalai өzgertudj tysjnetjn bolqandьqtan qana, — tarixtь adamdar çasaidь. Markstь bjz, orьs bolcevikterj, qalaida, osьlai ūqamьz. Al, bjz Markstь әlde nece on çьldar boiь zerttep yirendjk»[1].

Mūnda çeke adamdardьn tarixtaqь rөljne tamaca aiqьn, өte anьq qьlmi materialistjk opredelenie berjlgen. Ūlь adam, proletariat revolutsiasьnьn danьcpanь V. I. Leninnjn rөljne berjlgen stalindjk baqanьn misalьnda marksizmnjn naqьz ūlь adamnьn tarixta ylken maңьzьnьn bar ekendjgjn moiьndaitьnьn aiqьn kөruge boladь. Leninnjn kycj nede, neljkten ol tarixta ec qacanda, ec kjm atqara almaqan rөldj atqardь? Lenindj sipattai keljp, Stalin çoldas būl mөselenj tolьq tysjndjredj.

«Proletariat revolutsiasь men proletariat partiasьnьn kөsemj bolьp bekjp qalu ycjn, kөsemnjn өzjnde teorialьq kyc pen proletariat qozqalьsьnьn praktikalьq ūiьmdastьru tәçribesj ūctasuь kerek»[2], — dep çazadь Stalin çoldas. Lenin danьcpan teoretiktjk, stratiktjk qasiet pen proletariat revolutsiasьnьn praktigj bolu qasietjn өzjnde tamaca ūctastьrdь. «Mjne osьnьn sebebjnen Lenin, tek Lenin qana kөzjr dynie çyzjndegj eң kyctj, eң cьnьqqan proletariat partiasьnьn kөsemj bolьp otьr»[3].

Bolcevik partiasьnьn kөsemderj, danьcpan teoretik Lenin men Stalin çūmьscь tabьmen, eңbekcj būqaramen tьqьz bailanьstь naqьz qalq kosemderj boldь. Lenindj sipattai keljp, Stalin çoldas onьn proletariattьn tvorcestvolьq kycjne, revolutsiacьl būqaranьn tvorcestvolьq kycjne meiljnce sengendjgjn kөrsetedj. «Proletariattьn tvorcestvolьq kycjne, onьn taptьq sezjmj revolutsia maqsatьna sәikestjgjne Lenindei meiljnce sengen basqa revolutsionerdj men өzjm bjlmeimjn... Būqaranьn tvorcestvolьq kycjne senu, — Lenin jsjndegj өzgeceljk Leninnjn stixianь ūqьnuьna, stixia qozqalьsьn proletariat revolutsiasьnьn arnasьna salьp otьruьna mymkjncjljk bergen өzөzgeceljk osь»[1].

Bolcevikter partiasьnьn kөsemderjnjn kycj — olardьn çūmьscь tabь men eңbekcj būqaramen tьqьz bailanьs çasauьnda. Olardьn kycj taqьda — olardь naqьz dәiektj qьlmi çana revolutsiacьl teoriamen bascьlьq etujnde, būl teoria revolutsialьq kyrestjn praktikalьq çolьn kөrsetedj, tap kyresjnjn naqьz qiьn çana catasqan çaqdailarьnda orientirovka çasauqa çөrdem etedj.

Revolutsialьq ideia men revolutsialьq teorianьn ūlь kycjn Leninnjn daңqtь aprel tezisterj çana ol tezisterdjn Oktөbrge daindaludaqь rөlj siaqtь tarixi faktьlardan kөruge boladь.

Būl tezister turalь BK(b)P nьn Tarixьnda bьlai deidj: «Revolutsia ycjn, partianьn jlgerjdegj çūmьsь ycjn Lenin tezisterjnjn maңьzь orasan zor boldь. Revolutsia eldjn tūrmьsьndaqь orasan ūlь өzgerjs edj, sondьqtan partia kyrestjn çaңa çaqdaiьnda, sarizmdj qūlatqannan keijn, çaңa çolmen batьl çana zor senjmmen jlgerj basu ycjn çana orientirovkanь kerek qьldь. Partiaqa būl orientirovkanь Leninnjn osь tezisterj kөrsetjp berdj.

Leninnjn aprel tezisterj partiaqa burçuazialьq-demokratialьq revolutsiadan sotsialistjk revolutsiaqa өtu ycjn kyresudjn, revolutsianьn bjrjncj etapьnan ekjncj etapьna — sotsialistjk revolutsianьn etapьna өtu ycjn kyresudjn danьcpandьq planьn belgjlep berdj»[2].

Өzjnjn ūlь kosemderj Leninnjn, Stalinnjn bascьlьqьmen, bөlceviktjk *partianьn bascьlьqьmen çūmьscь tabь* asa kedei carualarmen soiuz çasasa otьrьp, Reseide çeңjmpaz proletariat revolutsiasьn aiaqtadь, sotsialistjk qoqam qūrdь. Kapitalistjk eksploatatsianьn qūldьqьnan bosanqan, mәdeniet çөnjnen өsken būqara keremet tvorcestvolьq çjger çasap otьr. Tek Ūlь Stalindjk Konstitutsia boiьnca әrbjr azamatqa eңbek etu, bjljm alu, tьnьqu pravosь qamtamasьz etjlgen, qartaiqanda çana basqa rette zattai

---

[1] *I. Stalin.* Lenin turalь 34 bet, 1937 ç. basьluь.

[2] Sonda, 9 bet.

[3] Sonda, 9 bet.

[1] *I. Stalin.* Lenin turalь, 23 — 24 bet.

[2] Bykjlsoiuzdьq. Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьn tarixь, 192-bet.

qamtamasьz etjluge pravoiь bolqan sotsializm eljnde, SSSR da qana çeke adamdardьŋ çalpь çaqьnan damuьna mymkjncjljk boldь. Osь kezge deijn tarixtьŋ sanalь çasaucьsь bola almai kelgen adamdar, tarixtьŋ sanalь çasaucьsь bolьp otьr, kommunistjk qoqamnьŋ sanalь çasaucьsь bolьp otьr.

Bolcevizmnjŋ qьlmi tarixь, marksizmnjŋ-leninizmnjŋ negjzgj jljmderjnjŋ ensiklopediasь bolqan BK(в)P Tarixьnьŋ qьsqaca kursьnda marksistjk-lenindjk teorianьŋ basqa negjzgj ereçelerjmen qatar çeke adamdardьŋ tarixtaqь rəlj turalь marksizm-leninizm qьlьmьnьŋ dəiektj damuьda kərsetjlgen. BK(в)P nьŋ Ortalьq Komitetjnjŋ 1938 ç. 14 noiabrdegj qaulьsьnda aitьlqandai, BK(в)P Tarixьnьŋ qьsqaca kursь çarьqqa cьquь marksistjk-lenindjk teorianьŋ bjr sьpьra məselelerjne maqьna berudegj sūiьltucьlьq pen būrmalaucьlьqtь bjr çolata çoiadь. «Mūndai sūiьltucьlьq pen būrmalaucьlьq məselen, çeke adamdardьŋ tarixtaqь rəlj turalь soŋqь uaqьtqa deijn orьn alьp kelgen, marksistjkke naqьz qarsь kəzqarastarda kərjnedj, mūnda keibjr çalqan teoretikter men propagandister çeke adamdardьŋ tarixtaqь rəlj turalь məselenj çartьlai — eserljk pozitsiadan tysjndjrdj».

«Pravda», 1938 ç. 15 noiabr.

Sonьmen qatar, būl BK(в)P Tarixьnьŋ kəbjnese tarixi adamdar men olardьŋ biografiasьnьŋ təŋjregjnde tysjndjrjlujnde kərjndj. Səitjp, bjzdjŋ kadrlarьmьzdь marksizm-leninizm ideiasьnda tərbieleudjŋ qaçettjljgj eleusjz qalьp otьrdь.

Bjzdjŋ kadrlarьmьzdьŋ marksistjk-lenindjk teorianьŋ negjzderjn yirenude, onьŋ jcjnde çeke adamdardьŋ tarixtaqь rəlj tūralь qьlьmdь yirenude BK(в)P tarixьnьŋ kursь asa maŋьzdь qūral bolьp tabьladь.

„Eŋbektj azat etu“ gruppasь

M. VOLIN.

Onьŋ negjzdelgen kynjnen bastap 55 çьl tolubna arnalqan

Būdan elu bes çьl būrьn, 1883 çьlь, 25 sentəbrde orьstьŋ cet eldegj baspasəzjnde «Kəzjrgj zamandaqь Sotsializmnjŋ bibliotekasьn» basьp cьqaru çənjnde məljmdeme basьlьp cьqtь. Osь məljmdememen «Eŋbektj azat etu» gruppasь — «orьstьŋ tūŋqьc marksistjk gruppasь», saiasi kyres arenasьna kjrdj, «Eŋbektj azat etu» gruppasь Reseide marksizmdj taratu çənjnde kəp çūmьs jstedj, sotsial-demokratianь teoria çaqьnan çasap, çūmьscьlar qozqalьsьna qarai bjrjncj qadam bastь». (Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьŋ tarixь 1 tarau).

Reseide marksizmnjŋ çarьqqa cьquь çana taraluь eŋ aldьmen çūmьscь qozqalьsьnьŋ əsujmen daibndaldь. Krepostnoilьq pravo çoiьlqannan keijn kapitalistjk damu negjzjnde Reseide kəzjrgj zamannьŋ əndjrjstj kəsjp proletariatь paida bolьp, tez əse bastadь. Qalqtьŋ saiasat çaqьnan bytjndei mylde pravosьzdьqьmen çana çartьlai krepostniktjk tərtjptermen arta tysken kapitalistjk meirjmsjz eksploatatsiaqa qarsь çūmьscьlardьŋ kyresj ərjstei berdj.

Batьs Evropadaqь sotsial-demokratialьq çūmьscь qozqalьsьmen tanьsьp, çūmьscь tabьnьŋ çoqcьlьq xaljnen cьquqa aŋsap çol jzdegen, aldьŋqь qatarlь çūmьscьlar sloiь kəbeie berdj. Sarizmge qarsь kyrestegj Resei çūmьscь tabьnьŋ tarixi rəlj turalь «orьs-

tьn çūmьscь revolutsionerj Petr Alekseevtjn aldьn ala aitqan ūlь bolçauь»[1] çūrtqa tarai berdj. Revolutsialьq qozqalьsta çūmьscь Xalturin men Obnorski siaqtь tūlqalar çarьqqa cьqa bastadь. Tūnqьc çūmьscь ūiьmdarь — «Çūmьscьlardьn ontystjk reseiljk soiuzь» (1875 ç.) çana «Orьs çūmьscьlarьnьn soltystjk soiuzь» (1878 ç.) — qūrьla bastadь.

1870 çьldardьn aiaq cenjnde **«çūmьscь qozqalьsь qalqcьldьq qьlьmnan** bytjn bjr satь çoqarь östj»[2] dep özjnjn este qalqandarьnda Plexanovtьn aitqanь dūrьs edj.

Bjraq, būl çūmьscь qozqalьsьnьn tek alqacqь adьmdarь qana bolatьn. Aldьnqь qatarlь çūmьscьlar qalqcьldьq közqarastardan aur azap cegjp, köp enbek sjnjrjp barьp bosandь.

«...Proletarlьq-demokratialьq aqьm, — dep çazdь Lenin, — qalqcьldьqtьn çalpь tasqьnьnan bөljnjp cьqa almadь. Tek, orьs marksizmjnjn ideialьq baqьtь belgjlengennen keijn («Enbektj azat etu» gruppasь, 1883 ç.) çana sotsial-demokratiamen bailanьstь yzdjksjz çūmьscь qozqalьsь bastalqannan (Petrburgtaqь 1895 — 96 çьldardaqь stackalar) keijn qana onьn bөljnjp cьquьna mymkjncjljk boladь»[3].

Reseidegj revolutsialьq qozqalьstьn qalqcьldьqtan marksizmge qarai bet būruьna batьs evropalьq çūmьscь qozqalьsь edəujr əser ettj. 1870 — 1880 çьldarь Marks — Engels qьlьmь, bjr elden soң bjr eldj çeңjp ala otьrьp, Batьs Evropa çūmьscь qozqalьsьnda bastaucь kycke ainala bastadь.

Reseidegj revolutsialьq qozqalьs ötken qasьrdьn 80-çьldarьnda basqaca dəujrdj basьnan kecjrjp tūrqan edj. Sol kezdegj revolutsialьq qozqalьsta qalqcьldar, marksizmnjn çaularь, ystemdjk ettj çana onь çeңjluge aparьp soqtьrdь. Çūmьscь tabьnьn özjnjn revolutsiadaqь bascьlьq rөljn ūqьnuьna qalqcьldar bөget boldь, revolutsionerlerge, qalqtьn sarizmdj çeңujn qamtamasьz etetjn dūrьs çol tabudь qiьndattь.

Qalqcьldar özderjnjn çalpь teorialarьmen, çeke terrorlьq apatqa ūcьratu saiasatьmen būqaralьq revolutsialьq qozqalьstь əlsjrettj, «çūmьscь tabь men carualardьn revolutsiacьl initsiativasь men belsendjljgjnjn өsujne kedergj çasadь». («Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьn tarixь» I tarau).

1881 çьlь qalqcьldar өltjrgen patca Aleksandr II nьn taqьna basqa patca — Aleksandr III otьrqan kezde, elde saiasi reaksia kyceijp kettj. Qalqtan qol yzgen zagovorcьl, qalqcьl azqana ūiьmdardь patca ykmetj kyl-talqan etken bolatьn. Çeңjlu men talqandaludьn əserjnen revolutsialьq ūiьmdar aubtqьp, вьtьrai bastadь. Qalqcьldardьn köpcjljgj sarizmge qarsь revolutsiacьl kyres çyrgjzuden mylde bas tarttь. Qalqtьn barьp tūrqan çauьz çauь — patca samoderçaviasьnьn qьzmetjn atqaruqa tūpa-tura cьqьp ketucjljk masqaralьq renegattьq çaqadailar көbeie berdj. «Narodnaia volə»-nьn liderlerjnjn bjrj — Tixomirov — patcanьn malaiь bolьp aldь.

Mūndai çaqdaida keibjr çeke revolutsionerlerdjn өtken kezdegj özderjnjn qalqcьldьq jsterjne qaitadan sьn közjmen qarai bastauь, çaңa, naqьz revolutsiacьl qьlьm jzdei bastauь tabiqi nərse. Būl mjndet op-oңai bolqan çoq. Çeңjlulerjne qaramastan, qalqcьldar әlde bolsa zor ьqpalmen paidalandь. Onьn ideialarь revolutsiacьl pjkjrde bolqan intelligentsianьn arasьnda basьm boldь.

1890 çьldardьn orta cenjndegj orьs marksisterjn sipattai keljp, Lenin bьlai dep çazdь: «būlardьn köpcjljgj revolutsialьq pjkjrdj narodovolts bolьp çyrjp oilai bastadь»[1]. Bolkjm būl sipattama, qalqcьldardьn bedelj әlj de bolsa çoqarь bolqan kezge, 1880 çьldardьn bas kezjnde көbjrek qoldanuqa bolar.

Eskjler, dəurenj өtjp baraçatqandar tabandь qarsьlьqsьz, qatanң kyressjz

---

1 V. I. Lenin cьqarmalarь IV tom, 59 bet.

2 *G. V. Plexanov* cьqarmalarь, III tom, 182 bet.

3 *V. I. Lenin* cьqarmalarь, XVII tom, 342 bet.

1 *V. I. Lenin* cьqarmalarь, IV tom, 499 bet.

өzjnjң ornьn çaңaqa, tuьp-өsjp kele çatqandarqa өzdjgjnen bere salmaidь. «Sondьqtan Reseide marksizm qalqcьldьqqa qarsь kyreste qana өsjp, nьqaia aldь». («Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьң tarixь», I tarau).

Qalqcьldьqqa qarsь bjrjncj batьl soqqьlardь berudegj, marksizmdj propagandalaudaqь çana Reseidegj bolacaq çūmьscь partiasьnьң çolьn arcudaqь sjңjrgen tarixi eңbek G. V. Plexanov pen onьң qūrqan «Eңbektj azat etu» gruppasьna tən.

Plexanov çana onьmen revolutsialьq çūmьs çөnjnde bailanьstь bjrnece orьs qalqcьldarь (Zasulic, Akselrod çana basqalar) patca politsiasьnьң qudalaubnan boi tasalap, amalsьzdan 1880 çьlь cet elge emigratsiaqa ketuge mūqtaç boldь. Mūnda, Cveitsariada, Plexanov өzjnjң өtken kezdegj qalqcьldьq kөzqarastarьn qattь sьnqa alьp qaita qaraumen cūqьldandь, marksizmdj barlьq ьntasьn salьp oqьp yirenuge kjrjstj çana batьs evropalьq çūmьscь qozqalьsь men kөңjl qoiьp tanьsa bastadь.

Orьstьң alqacqь marksisterj, өzderjnjң өtken kezderj qalqcьldьq kөzqarastarьn qaita qarai otьrьp, tjkelei, Markstjң өzjnen kөmek sūradь, onьң aldьna dyniege qalqcьldьq kөzqarastьң negjzgj məselelerjnjң bjrj bolqan — carualardьң obcinalarьnьң rөlj men taqdьrь çөnjndegj məselenj qoidь. Oqan çauap retjnde olar Markstjң V. I. Zasulicqa degen belgjlj qatьn aldь.

1880 — 1883 çьldar orьstьң bolacaq marksisterjnjң өzderjnjң eskj qalqcьldьq kөzqarastarьn qaita qarau çana marksizm pozitsiasьna kөcu çьldarь boldь. Olar 1883 çьlь 25 sentəbrde «Kəzjrgj zamandaqь Sotsializmnjң bibliotekasьn» basьp cьqaru çөnjndegj məljmdemelerjmen jske kjrjstj. Qalqcьldьq kөzqarastardan өzderjnjң bjrçolata qol yzgendjgjn çana «orьs çūmьscь tabьn əleumettjk saiasi anьq programmalь erekce partiaqa ūiьmdastьrudьң» qaçettjgjn məljmdei otьrьp, gruppa būl programmalьq məljmdemede өzderjnjң mjndetjn tөmendegj tyrde bolu kerek dep korsettj.

«Būl mjndet negjzjnen mьnadai bastь-bastь ekj punktqa tjreledj:

1) Marks pen Engels mektebjnjң, daiьndьqь ərtyrlj dəreçedegj oqucьlardь eskere otьrьp çazьlqan, asa maңьzdь cьqarmalarь men orginaldь cьqarmalarьn orьs tjljne audaru arqьlь qьlmi sotsializm ideiasьn taratuqa.

2) Qьlmi sotsializmnjң çana Reseidjң eңbekcj qalьqtarьnьң myddelerj tūrqьsьnan qarai otьrьp, bjzdjң revolutsionerlerjmjzdjң arasьnda ystemdjk alьp otьrqan qьlьmdardь sьnqa aluqa qana orьstьң əleumettjk өmjrjnjң өte maңьzdь məselelerjn talqьqa saluqa»[1]

«Eңbektj azat etu» gruppasь Reseide marksizmdj propagandalau çөnjnde kөp çūmьstar jstedj. Ol, Reseide Marks pen Engelstjң bjrsьpьra eңbekterjn orьs tjljne audarьp, baspaqa basьp, tarattь: «Kommunist partialarьnьң manifest» «Sotsializmnjң Utopiadan qьlьmqa qarai damuь», «Liudvig Feierbax», «Filosofianьң kedeiljgj», taqь basqalar. Gruppa mycelerjnjң өzderj de bjrnece cьqarmalardь çazьp cьqardь, ol cьqarmalarьnda marksizmdj baiandap tysjndjrdj.

Reseide marksizmdj propagandalap, taratu çөnjnde G. V. Plexanovtьң rolj asa zor. Onьң eңbekterj marksizmnjң negjzderjn talanttь tyrde baiandap berdj çana qalqcьldьqtь sьnauda markscjldjk tamaca sьn boldь. Plexanovtьң, — «Sotsializm çana saiasi kyres», «Bjzdjң talastarьmьz», tarixqa monistjk kөzqarastьң damuь turalь məselege», siaqtь — cьqarmalarь Reseide marksizmnjң çeңjp cьquьnda zor rөl atqardь.

«Eңbektj azat etu» gruppasьnьң qalqcьldьqqa qarsь çyrgjzgen kyresterjnjң ideialьq mazmūnь Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasьnьң tarixь 1 tarauьnda airьqca terең çana aiqьn surettelgen. Plexanov çana onьң gruppasь qalqcьldardьң Reseidjң kapitalistjk damuьnьң perespektivasь, carualar obccinasьnьң bolacaqь çөnjndegj, bykjl adamzat tarixьnьң barьsь çөnjndegj terjs kөzqarastarьna — qalqcьldardьң «erler» çana «tovarlar» çөnjndegj būralqь cjrjk teoriasьna qirata soqqь berdj.

G. V. Plexanov cьqarmalarь, III tom, 22 — 23 better .

«Eŋвektj azat etu» gruppasь marksizmdj propagandalauda çana qalqcьldьqpen kyresude tek asa ədeвiettjk jsterdj өrjstetjp qana qoiqan çoq. Ol marksizmdj Reseidegj tap kyresj çaqdailarьna əkep qoldanudaqь вjrjncj talaptь, orьs sotsial-demokrattarьnьŋ, orьs marksisterjnjŋ programmasьn çasap cьqarudaqь вjrjncj talaptь jstedj. Būl çөnjnde Plexanovtьŋ eŋвekterjmen qatar, gruppa çarialaqan programmalardьŋ ekj proektjsjnjŋ de asa zor maŋьzь boldь.

«Eŋвektj azat etu» gruppasьnьŋ çarьqqa cьquь, dvorəndьq revolutsionerlerdjŋ (dekaвristerdjŋ) çana ūsaq вurçuazialьq intelligent-demokrattardьŋ (qalqcьldardьŋ) ornьna çūmьscь tabьnьŋ kele çatqandьqьn kөrsettj. 1889 çьlь Pariçda bolqan II Internatsionaldьŋ вjrjncj kongresjnde sөilegen өzjnjŋ sөzjn Plexanov tөmendegj tarixi sөzdermen aiaqtadь: «Reseidegj revolutsialьq qozqalьs tek çūmьscьlardьŋ revolutsiacьl qozqalьsь esevjnde qana ystemdjk ala aladь. Bjzde basqa çol çoq çana boluqada mymkjn emes![1]

Reseide вjrjncj marksistjk ūiьmnьŋ çarьqqa cьqar aldьnda Marks qaitьs boldь, Engels ol ūiьmnьŋ qūrьluьn çana onьŋ çūmьstarьnьŋ alqacqь adьmdarьn qūttьqtadь. Plexanovtьŋ «Bjzdjŋ talastarьmьz» degen kjtabьn alьp Engels Zasulicqa вьlai dep çazdь:

«Qaitalap aitamьn, men eŋ aldьmen, orьs çastarьnьŋ arasьnda Markstjŋ ekonomikalьq çana tarixi ūlь teorialarьn cьn nietjmmen çana ceksjz tyrde qabьldap alqan partianьŋ, өzderjnjŋ aldьnda bolьp өtken anarxistjk çana вjraz slavənofildjk вjrnece traditsialarьnan вjrçolata bailanьsьn yzgen partianьŋ өmjr syrjp kele çatqanьna masattanьp qanam. Eger, вjraz ūzaqьraq өmjr syrgende, вūqan Markstjŋ өzjde masattanьp cattanqan вolar edj»[2].

Bjraq «Eŋвektj azat etu» gruppasьnьŋ aitarlьqtai kemcjljkterj men qatelerj da вoldь. Plexanov өzjnjŋ keiвjr sөzderjnde sarizmge qarsь kyrestegj proletariattьŋ soiuznikterj çөnjndegj mөselenj qate çana terjs qoidь, sonьmen çūmьscь tabьnьŋ revolutsiadaqь gegemonialьq rөljn aqьrьna deijn dūrьs tysjnu mymkjncjljgjnen өzjn çūrdai ettj. Plexanov, liвeraldьq вurçuazianь çūmьscь tabьnьŋ mymkjn вolarlьq soiuznigj, al carиalardь revolutsiacьl kyc emes, dep qarau çaqьna ikem вoldь. Mөselen, ol вьlai dep çazdь: «proletari men «muçik» saiasi çaqьnan alqanda naqьz antipodtar. Proletariattьŋ tarixi rөlj qancama revolutsiacьl вolsa, — «muçiktjŋ» rөlj soncama konservativtj»[1].

Plexanovtьŋ osь qatelerjnjŋ saldarьnan вarьp onьŋ mencevizmj өrcjdj, вūl Bykjlsoiuzdьq Kommunist (вolcevikler) Partiasьnьŋ tarixьnda aiqьn kөrsetjlgen.

Өtken qasьrdьŋ 80-çьldarьnda marksizmnjŋ Reseidegj çaqtaucьlarь əljde өte az edj. Marksizmdj propagandalauda aldьnqь qatarlь çūmьscьlardьŋ azqana, sirek sloiь qana qamtьlqan bolatьn. «Eŋвektj azat etu» gruppasь da, sol siaqtь Reseidegj marksistjk kruçoktar men gruppalar da çūmьscь qozqalьsьmen əljde вailanьstь-qatьnastь вolmaqan edj.

Reseidegj *revolutsialьq· qozqalьsta* marksizmnjŋ çeŋjsjn qamtamasьz etjp, qalqcьldьqtь ideialьq çaqьnan kyl-talqanьn cьqaru jsjn aqьrьna deijn çetkjzu kerek вoldь. Marksizmdj aldьnqь qatarlь çūmьscьlardьŋ arasьnda propagandalaudan çūmьscьlar вūqarasьnьŋ arasьnda saiasi ygjt çyrgjzuge qarai вet вūru, çūmьscь qozqalьsьmen praktika çyzjnde вailanьstь emes marksistjk kruçoktardan, çūmьscь tavьmen вailanьstь marksistjk sotsial-demokratialьq ūiьmqa qarai, marksizmdj çūmьscь qozqalьsьmen ūctastьrьp qo suqa qarai вetвūrьs çasau kerek вoldь. «Eŋвektj azat etu» gruppasьnьŋ qatelerjn tyzeu kerek вoldь. Būl mjndetterdj вolcevikter partiasьnьŋ **negjzjn salucь çana kөsemj — Vladimr Iljc Lenin** cectj.

---

[1] *G. V. Plexanov*. Cьqarmalarь, IV tom, 54 вet.

[2] *K. Marks* çana *F. Engels*. Cьqarmalarь, XXVII tom, 461 — 462 вet.

---

[1] *G. V. Plexanov*. Cьqarmalarь, III tom, 382 — 383 вet.

Qьrьm soqьsь

(1853—1856 çьldar).

SARTALIEV S. IU.

Çoqarqь dəreçelj aul caruacьlьq kommunist mekteвjnjn
BK(в)P tarixь kafedrasьnьn вastьqь

«Өtken qasьrdьn 60 çьldarьna dejjn Reseide faвrikalar men zavodtar өte az edj. Dvorən-pomeccikterdjn krepostniktjk caruacьlьqь вasьm bolatьn. Krepostnoilьq stroi kezjnde өndjrjs kəsjвj cьndap өrkendei almaqan edj. Krepostnoilьq erjksjz enвek aul caruacьlьqьnda enвek өnjmdjljgjn az вerdj». BK(в)P tarixь, qazaqcasьnьn 5 вetj).

19 qasьrdьn ortasьnan вastap Reseide өndjrjs kəsjвj өsuge вet aldь. Resei өndjrjs kəsjвjnjn өse вastauь, qalalardьn kөвeiuj aul caruacьlьq zattarьn, əsjrese astьqtь kөвjrek cьqarudь kerek ettj. Pomeccikter cet elderge, airьqca Angliaqa astьqtь kөp etjp cьqarьp sata вastadь. Cet elderge, 1851 çьlь 5.137 mьn qap astьq cьqarьlsa 1859 çьlь 10.600 mьn qap astьq cьqarьp satьldь.

Caruacьlьqtьn būl sistemaqa tysujmen вailanьstь egjstjn kөlemjn arttьru ycjn, tovar өndjru ycjn, tovar cьqaru ycjn enвek өnjmdjljgj az вolqan krepostnoilьq erjksjz enвekten, өnjmj artьq çaldamalь enвekke kөcu kөp paidalь edj. Çanа өsjp kele çatqan вurçuaziada jckj вazardь kenəitu ycjn, krepostnoilьq pravonьn çoiьluьn kerek ettj. Būlar, cьqьstaqь өndjrjsj az elderge tovarlardь, əsjrese toqьma өndjrjs tovarlarьn cьqaru ycjn sьrtqь вazarqa çol acudь talap ete вastadь. Olar 1820—1821 çьldarda Cьqьstaqь elderge 30369 arcin kezdeme cьqarьp edj, 1851—1855 çьlda 2.615—518 arcin kezdeme cьqarьp sattь. Baiьqan ystjne вaiu ycjn pomeccikter carualardь өte qattь eksploatatsialadь. Olar tek qol astьnda çūmьs jstep çyrgen carualardь qana qanap qoimadь. Caruалardьn өz вetjnce çūmьs jstep tapqan tavьstarьnьn kөвjn овrak esevjnde aldь. Olar zavod-faвrikterdj aralap çyrjp овrak çinauсь edj. Olar carualardьn tek enвegjn eksploatatsialap qana qoimadь: olardьn adamcьlьq pravosьn da çoidь, ezdj, soqtь, qinadь, azaptadь; «tjsterjne taqa men teвu», «moiьndarьna aqac qamьt kigizu», «arqasьnan qaiьs alu» mjne carualardьn kөrgen kynj osьlai edj.

Carualar cekten asqan eksploatatsiaqa qarsь yzdjksjz kyresjp keldj. Talai kөterjljster çasadь. Nikolai 1 otьz çьl patcalьq etken uaqьnda (1825—1855 ç.) 674 çerde carualardьn вuntь вoldь, carualar 1836 çьldan 1854 çьlqa deijn 173 pomeccikterdj çana olardьn imenie вasqarucьlarьn өltjrdj. Carualar qozqalьsь patca ykmetj ycjn өte qauьptь вoldь.

* * *

Resei patcalьqь вatьs Evropa elderjne astьq çana вasqa cikj zat tovarlarьn Qara tenjz, Dardanel, Bosfor qьlarь arqьlь cьqarucь edj. Batьs pen çana çaqьn Cьqьs pen saudanь, əsjrese astьq saudasьn вūrьnqьdan gөrj kyceitu ycjn patca ykmetj osь su çolьn, өzjne qaratьp alqьsь keledj. Turkianьn osь kezdegj nacarlanqanьnan paidalanьp, onь Kavkazdan вjr çola ьqьstьrqьsь keldj. Çana carualardьn kyn sanap kyceijp kele çatqan acuьnьn вetjn вasqa çaqqa вūru ycjn amal-aila taвu kerek вoldь, sondьqtan ol acudь osь su çolьn alu ycjn Cьqьsqa qarai çūmsaudь oiladь. Nece tyrlj amal-aila çasap eldj, osьqan qarai вastadь. Būl plandь çyzege asьru ycjn əuelj Nikolai-1 Dunai вoiьndaqь cektes knəzdjkterdj: Valaxia men Moldavianь (kəzjrgj Rumьinia) өzjne qaratьp almaqcь вoldь. Būl knəzdjkter вūrьn Turkianьn ьqpalьnda edj. Būl knəzdjkter astьq çaqьnan өte вai elder вolatьn. Eger olardь Resei qolьna tysjrjp alsa Amerika Qūrama Ctattarьnan soqqь astьqqa вai, Evropa elderjndegj astьq вazarьn өz qolьnda ūstaiьn вolmaqcь edj. Mūnь çyzege asьru qiьn soqpas dep oiladь. Būl plan-

dь orьndau maqsatьmen Nikolai-1 Turkiadaqь pravoslavni qalqtardь çaqtau, olardь qorqau degendj sьltau etjp soqьs aiqaiьn sala bastadь.

Bjraq, Resei patcalьqьnьn būl planь Anglia men Fransiaqa ūnamadь. Өitkenj, Anglia men Fransia өzderj Qara teŋjz ben qьlьlardьn tjzgjnjn qolьna ūstap otьrьp, çaqьn cьqьsqa çьlçьmaqcь edj. Eger Qara teŋjz kycsjz Turkiadan ketjp, kyctj Reseidjŋ qolьna tysse, ol plandarьn olar js çyzjne asьra almaitьn edj. Sondьqtan olar būqan qarsь boldь. Çana būl planqa Avstria da qarsь boldь, өitkenj Dunai өzenjnjŋ tөmengj aqьs çaqь nacar eldjŋ qolьnda boluь oqan da paidalь edj. Al, ol çerlerdjŋ Resei qolьna tysjp ketuj Avstriaqa da qauьp edj.

Reseidjŋ Qara teŋjzdj aluьna qarsь Evropanьŋ kyctj elderj Prussianь da ьqpaldarьna ertjp alьp, onь da Reseige qarsь qoidь.

Orьs patcalьqь өzjnjŋ soqьs kycjn asьra baqaladь, Turkianь әlsjz el dep eseptedj, al Anglia men Fransia өzjne qarsь soqьsqa cьqa qoimas, 1848—1849 çьldardaqь revolutsianь tūncьqtьruqa kөmekteskenjmdj ūmьtbas dep oiladь.

* * *

Orьs patcalьqь Turkianьŋ qol astьndaqь xristiandardь qorqau degen sьltaumen 1853 çьl yieldjŋ 2 kynj soqьs actь, Valaxia men Moldavianь ecbjr qiьncьlьqsьz basьp aldь. Odan әrj Dunai boiьna cьqьp kettj. 1853 çьlь 1 noiabr kynj orьs patcalьqь Turkianьŋ өzjne qarsь soqьs çarialadь.

Bjraq Turkiamen onьŋ soiuznikterj būqan qarsь tez amal qoldanbadь. Turkia akkupatsia bastaluьnan keijn 3 aidan soŋ (10 oktәbrde), al, soiuznikter onan da keijn 1854 çьlь marttьŋ 27 kynj soqьs çarialadь.

Resei әskerj men tyrjk әskerj oktәbr aiьnьŋ aiaqьnda soqьsqa kjrjstj. Dunai soqьssьna Resei çaqьnan 80 mьŋ әsker, tyrjk çaqьnan 130 mьŋ әsker qatьnastь. Orьs әskerj soqьstьŋ bas kezderjnde cьqьnqa ūcьraqanьmen 1853 çьldьŋ noiabr aiьnьŋ aiaq cenjnde Admiral Naximovtьŋ komandovaniasьmen orьs flotь Sinop qoltьqьnda (buxta) tyrk flotьnьŋ tas-talqanьn cьqardь, qūrqaqtaqь әskerj Silistri qalasьn qamauqa aldь. Mjne, osьdan bastap soqьstьŋ kyctj kezeŋj bastaldь. Sinop çeŋjsjnen soŋ Anglia men Fransia flottarьn Qara teŋjzge әkeljp, Resei flotьna qarsь cьqtь. Silistri qalasьnьŋ qamauqa alьnuь Avstriaqa da çaqsь bolmadь, ol, әskerjŋdj Dunai knәzdjkterjnen alьp ket dep Reseige yltimatum qoidь.

Resei patcalьqь būlardь kөrjp, qorqьp kettj, sondьqtanda, Dunai knazdjkterjnen 1854 çьldьŋ yien-yiel ailarьnan bastap әskerjn әkete bastaidь.

Sөitjp Dunai kompaniasьnda Resei өzjnjŋ tjptj әlsjz ekendjgjn, Turkianь basьp ala-almaitьndьqьn kөrsettj. Sonьmen Resei patcalьqь būl maidanda çalqьz qaldь. Turkianьŋ qol astьnan Balqan elderjn «bosatu» mәselesj, Stampuldь çaulap alu mәselesj bьlai qalьp, endj өzjnjŋ qolьndaqь çerjn qorqap qalu mәselesjne kөctj. Qьrьmdь saqtap qalu mәselesjne kөctj.

Būl soqьs Angliada «cьqьs soqьsь» dep ataldь. Osь cьqьs soqьsьnьŋ negjzj Qьrьmda boldь. Soiuznikterdjŋ flotь Qara teŋjzdjŋ bykjl oŋtystjk çaqalauьnda qaptap çyrdj. Mūnь kөrgen Resei patcalьqь ne jsterjn bjlmei sastь. Būl sasqalaqtaumen paidalanьp, soiuznikter өzjnjŋ flotьn Sevostopol qasьndaqь Effaturiaqa әkeljp tysjrdj. Soiuznikterdjŋ būlai jsteuj Reseidjŋ Qara teŋjzde qoça boluьn çana Turkia men Balkanqa ьqpalьn çyrgjzujn çoqaltudьŋ carasь edj.

Soiuznikterdjŋ teŋjz әskerlerj Reseidjŋ teŋjz әskerlerjmen kyc çaqьnan bjrj -bjrjmen teŋ emes edj. Soiuznikterdjŋ flotьnьŋ kөpcjljgj parlь, ia bolmasa, vintovi dvigateldermen çyretjn, al Resei flotьnьŋ bәrj derljk çelkemmen (parus) çyretjn, eskj uaqьttaqь kemeler edj. Sondьqtan Resei patcalьqь teŋjz ystjndegj soqьsta çeŋjldj. Keijngj soqьstьŋ kөpcjljgj qūrqaqta boldь.

Būl soqьsta krepostnoilьq Reseidjŋ artta qalqandьqь qai çaqьnan bolsa da acьq kөrjndj. Resei әskerlerjnjŋ qolьnda auzьnan symbe men oqtalatьn, oqь 300 qadamnan әrj aspaitьn, eskj mьltьqtar boldь. Al, Anglia әskerlerjnjŋ

qoldarьna oqь 1000 — 1300 qadamnan tietjn mьltьq edj. Onьң ystjne əskerler ainalasьnda ūrlьq boldь, ykmettjң əskerge bergen qarçьlarьnьң kөpcjljgj ornьna dūrьs çūmsalmadь, ūrьlardьң, zūlьmdardьң qolьna tysjp, ьsьrap bolьp çattь.

Temjr çol çoq bolqandьqtan qandai alьs çerge bolsa da əskerler çaiau bardь. Məskeu men Qьrьmnьң arasьna çaiau cūvьrьp çetkence carcap, azьptozьp baratьn boldь. Onьң ystjne Evropalьqtar, əsjrese fransuz əskerj Napoleonnьң çaңa soqьs ədjsterjn qoldanьp çyrgende, Resei əskerj eskj, jske çaramsьz soqьs ədjsterjn qoldandь. Resei komandovaniasьnьң qolьnda çerdjң topografialьq kartasь da bolmadь. Qūrqaqtaqь əsker bastьqь Gurcakov tjptj çaramsьz adam bolqandьqtan, orьs soldattarьnьң kөrsetken erljkterj. qairattarь dalaqa kettj, ynemj cegjnjp, çeңjljp otьrdь. Teңjz əskerjnjң admiraldarь Naximov pen Kornilov qana ədjs çaqьnan da, erljk çaqьnan da az çaqsь jstedj. Əskerlerdjң tamaq pen qarumen çabdьqtau çūmьsь at arbalar men çyrgjzjlgendjkten mezgjljnde kerek zattar çetjstjru çūmьsь өte çaman boldь. Məskeuden kyzde çjberjlgen çьlь kijmder qьs ortasь aubp bara çatqan kezde çettj. Çabdьqtau çūmьsьnьң өte nacar bolqandьqьnan da, soqьsta өlgenderden gөrj aurudan, subqtan өlucjlerdьң sanь ekj ese artьq boldь. Soqьsta өlgen 340 mьңdai adamdardьң 220 mьңь aurudan taqь basqadan өldj. Dərjgerljk çordemderj çoqtьn qasьnda boldь.

Solai bolsa da orьs qalqь asqan erljk, cьdamdьlьq kөrsettj. Sevastopol krepostsь qorqanuqa çaramsьz, qolaisьz bolsa da soldattar men qalq qalanьң sьrtьna topьraq yijp, bjrnecc qorqandar çasap, qalanь 11 aidan artьq qorqap tūrdь.

Būl soqьs maidanьnda əsjrese Qьrьm ystjndegj soqьsta soldattar, flotcьlar, çergjljktj qalqtar patriottьq sezjmjmen cet el basqьncьlarьna, interventterge qarsь kyresjp ylken qairat kөrsettj. Sevastopol krepostьsь alьnqanda orьs soldattarь cet el əskerlerjn, əsjrese, Anglia əskerlerjn kөp cьqьnqa ūcьrattь. 1855 çьlь, Anglia soldattarьnьң 2 mьңdaiь bjr çūmanьң jcjnde bolnitsaqa salьndь. Aiaqьnda, yc kyn ūdaiь bolqan qьrqьn soqьsta qorqandardьң mьqtьsь çana bijgj bolqan Malaxov qorqanьnьң bьt-cьtь cьqьp, orьs əskerjnjң tjptj amalь qalmaqan soң, Sevastopoldь 1855 çьl sentəbrdjң 8 kynj tastap cьqtь.

Soiuznikterdjң əskerj qalanь alqanmen, onьң jcjnde tūruqa qorqьp, qalanьң sьrtьna ornalastь, orьs əskerjn qualmai, sol çerde tūrьp qaldь.

Qьrьmda soqьs bolьp çatqanda Zakavkaziada da soqьs boldь. onda Turkia əskerjmen soqьsqan orьs əskerj Karas qalasьn alьp ylken çetjstjkterge ie boldь. Bjraqta Sevastopolda çeңjlgendjkten onьң asa maңьzь bolqan çoq.

Soiuznikter Baltьq çana Aq teңjzderde de soqьs çyrgjzdj. Bjraq onda tin balьqcьlarьnьң qaiьqtarьn batьrudan basqa ylken ecnərse jstei almadь. Baltьqtaqь Svlaborg krepostьn teңjzden bombalamaqcь bolqanьmen olar ecbjr zian keltjre almadь.

Sevastopolda soqьs qьzьp çatqan kezde Nikolai-I tөtenjnen өldj. Onьң ornьna patca bolqan Aleksandr-II Sevastopol alьnqan soң keljsjm çasandь sūrap, 1856 çьlь Pariç qalasьnda mart aiьnda bjtjm çasadь. Būl bjtjm boiьnca Reseige Turkia jsjne qol sūqpanь, Qara teңjzde flot ūstamanь mjndettendjrjldj. Turkiadaqь xristiandarqa, Dunai knəzdjkterjne qamqorlьq çasau talaptarьnda qalatьn boldь.

Resei alqan tyrk krepostarь men çerlerj, soiuznikterdjң alqan Sevastopol qalasь maңaiьndaqь audandarьmen aiьrbastaldь. Soitjp Sevostopol territoriasьmen Reseidjң өz qolьna өttj.

* * *

«Qьrьm soqьsь — deidj Lenin — krepostnoilьq Reseidjң cjrjktjgjn, kyc-

sjzdjgjn kөrsettj» (XV tom, 143 bet). Qьrьm soqьsьnda çeңjlu patcalьq Reseidj əlsjrettj, būrьnqьdai Resei «Evropanьң çandarmь» boludan qaldь. Resei soqьsqa kөp aqca çūmsadь. Sondьqtan Resei finansь çaqьnan qūlauqa az-aq qaldь.

Patcalьq Resei artta qalqandьqьnan kyctj kapital elderjnen onbai çūrttьң

bərjnen taiaq çedj. «Eskj Reseidjң tarixьn qarasaңьzdar, osь artta qalqandьqtan eskj Resei ьlqi taiaq çeumen kelgen bolatьn. Ol taiaqtь monqol qandarьnan da çedj. Tyrktjң bekterjnen de çedj. Cvedtjң feodaldarьnan da çedj. Polca men Litva pandarьnan da çedj. Aqьlcьn-fransuz kapitalisterjnen de taiaq çedj. *Çaponnьң barondarьnan da* çedj. Sөitjp, artta qalqanь ycjn Resei taiaqtь çūrttьң bərjnen çedj. Soqьsa bjlmegenj, mədenietj, memleketj, өndjrjstj kəsjbj aul caruacьlьqь artta qalqan meceuljgj ycjn Reseidjң çegenj ьlqi taiaq boldь. Өitkenj taiaqtaucь ərj paida tabucь edj, ərj çazasьz ketucj edj» (Stalin, «leninizm məselelerj», qazaqcasьnьң 429 betj).

Qьrьm soqьsь bolьp çatqanda carualar kөterjljsj tjptj kyceijp kettj. Əsjrese qalq arasьnda əskerge çazьlqanda krepostnoilьqtan azat boladьmьs degen, ia soqьsta çeңjp alьnqan çerlerge barьp ornalassa, bostandьq aladь-mьs degen qabarlar taraqan kezde, carualar qozqalьsь tjptj kyceijp kettj. Osь taralqan qabarlar boiьnca carualar yi jcj, bala caqalarьmen Qьrьmqa qarai cūvьrьp top-top bolьp (ol toptardьң kөptjgj 3 mьң adamqa çuьq) aqьtьla bastadь. Onь çjbermeuge tьrьsqan əskermen ekj arada qandь qaqьsular *bolqan* çerlerj de kөp boldь. Dnepr boiьndaqь bjr ekj yiezden qana 1856 çьldьң yien aiьnda 9 mьң carua ketjp qalqan.

Carua kөterjljsterj soqьs basьlqan soң toqtaqan çoq, qaita kyceijp kettj. 1855 çьldan 1860 çьlqa deijn Reseide 374 çerde carualar kөterjljsj boldь. Olar krepostnoilьqtь çoiudь talap qьldь.

«Qьrьm nauqanь kezjndegj soqьsta çeңjljp əlsjregen çana carualardьң pomeccikterge qarsь «bunttarьnan» qorьqqan patca ykmetj, 1861 çьlь ьlaçsьzdan krepostnoilьq pravonь çoidь.» (BK(b)P tarixь qьsqaca kursьnьң 5 betj).

Fransiadaoqь xal

L. PETROV

Fransianьn өzjn tura qaupqa ücьratqan, onьn Miunxendegj kapitulətsiasьnan keijngj yc ai boiьna fransuz reaksiacьl burçuaziasь çümьscь tabь men qalq maidanьna cabuьlьn kyceittj.

Kөpcjljgj oncьl radikaldardan çana tөrt ministrj qalq maidanьna kjrmeitjn partialardьn mycelerjnen qüralqan Daladie ykmetj respublikalьq elementarlь bostandьqtarqa — stacka, çilьs, soiuz bostandьqьna çol bermei otьr. Alьm-salьq aubrtpalьqьn anьq enbek aqьnь büгьnqьdan da azaitьp, qalqtьn keң kөpcjljgjnjn türmьs dəreçesjn tөmendetken tөtence dekretter çyzege asьгьlьp otьr. Çümьssьzdar armiasьnьn qatarьna çanadan bjrnece on mьn adam qosьlьp, olardьn çalpь sanь 400 mьnnan arttь. Cьnara çümьssьzdardan (tülas uaqьtьn өndjrjste jstemeitjnder) sanь çartь millionnan asьp kettj. Tөtence dekretke qarsь protest çasap 30 noiabrde bykjl enbek konfederatsaiasь өtkjzgen çalpь stackaqa qatьnasucьlardan çyzdegen adam Pariçdjn çana provinsianьn tyrmelerjnde tütqьnda otьr; stackaqa caqьrqanь ycjn sottalьp, profsoiuzdьn kөp aktivisterj tyrmege alьndь. Kapital magnattarьnьn oiь-qalq maidanь jske asqannan bergj çümьscьlardьn, enbekcjlerdjn tapqan əleumettjk çenjsterjn qaitarьp almaq. Magnattardьn oiь büdan 5 çьl büгьnqь 1934 çьlь fevraldьn 6 kynj bolqan facistjk putctьn qarsanьndaqь xaldj qaita ornatu. Olar çümьscьlardь qьspaqqa salьp, enbekcjlerdjn barlьq demokratialьq pravosьn çoiqьsь keledj.

Ekonomikalьq çana krizis çana reaksiacьl burçuazianьn manevrlerj

Reaksiacьl burçuazianьn bül cabuьlь, fransuz qalq caruacьlьqьn qamtьqan ekanomikalьq çanа krizistjn çaqqdaiьnda bolьp otьr.

Fransuz өndjrjs kəsjbjnjn bastь taraularьnan bjrjn qaldьrmai qausatьp otьrqan ekanomikalьq krizistjn terendjgj, məlcerj çөnjnde bjrnece sifr aiqьndaidь. Өndjrjs kəsjbj produksiasьnьn çalpь indeksj (1929 çьlь 100 ge balaqanda) 1930 çьlь mai aiьnda 103,2 bolsa, 1937 çьlь aprelde 75,3 ke, 1938 çьlь mai aiьnda 66,0 tystj iaqni soңqь krizistjn cң tөmengj dəreçesjne çettj, 1938 çьlь yielde Fransiada qorьtьlqan coiьn 419 mьn tonna, bolat 425 mьn tonna boldь. Al, 1929 çьldьn ianvarьnda 904 mьn, 1937 çьldьn oktəbrjnde coiьnnьn produksiasь 702 mьn tonna edj; qorьtьlqan bolat 1929 çьlь mai aiьnda 855 mьn tonna, 1937 çьlь oktəbrde 705 mьn tonna edj. Sonьmen, 1937 çьlqь bjrqatar çandanulardan keijn produksianьn qüldilap tyskenj acьq kөrjnedj. Osь siaqtь xal macina qürьlьsьnda da, toqьma өndjrjsjnde de, qürьlьs өndjrjs kəsjbjnde de, jckj sauda da, temjr çol men keme qoqamdarьnьn çyk tasu çümьstarьnda da bolьp otьr.

Fransianьn çana cet elderdjn kөrnektj mamandarь fransuz qalq caruacьlьqьnьn kəzjrgj xaljne çer çyzjljk ekonomikalьq çanа krizistjn çalpь qiratu əreketterjmen qatar, jckj saiasi

xarakterdegj sebepterdjn de əser etetjndjgjn kərsetjp otır. Fransianın jrj burçuaziasb qalq maidanın ıdıratudb, qiratudb kөz dep aianbai ümtılıuda. Burçuazia өndjrjste sabotaç çasaidb, өndjrjs orındarına çanadan kapital çümsaudan bastartadb, altın men kapitaldb Angliaqa, Soltystjk Amerika Qürama Ctatına çana basqa elderge tasıp aparudb artıq kөredj. Jckj aqca tasıp aparudb artıq kөredj. Jckj aqca rınogjnjn qamsızdanub, franktjn çana Fransianın memlekettjk qaqazdarının kursının tөmendeuj ekonomikanb byldjredj, qaqaz üstaucb million adamdardın kөnjljnde qorqınbc tuqızuqa sebep boladb. Çümbscb tabb men qalq maidanına qarsb kyreste kapital magnattarınının taktikalıq syigen ədjsterjnjn bjrj osındai.

Jrj burçuazia өzderjnjn zülımdıq, sabotaçdıq manevrlerjn çasıru ycjn eldjn aur xalj çөnjnde kjnanb qalq maidanına çabuqa tırısadb. Facistjk çana reaksiacıl baspasөz 40 saqattıq çümbs çetjsj, өndjrjs ielerjnjn esebjnen çümbscılar men qızmetkerlerge demalıs beru, 1936 çıldın parlament sailaubında qalq maidanb çenjgennen keijn, sol çılqı çenjstj yien stackasınan keijn endjrjlgen basqada əleumettjk zandar өndjrjs kəsjbjn «kyizeltedj» dep zar qaqadb. Bjraq olardın bül bekjtulerj өndjrjs ielerjnjn bjrlestjkterj men bankjlerdjn finansılıq otcottarına çanaspaidb. Fransuzdın belgjlj finansisb Carl Risttın basqarubmen cıqatın «Aktiualite ekonomika» degen biulleten fransialıq 122 jrj aksionerljk qoqamdardın paidasb turalı sifrlar keltjrdj. Bjrsıpıra jrj өndjrjs orındarın iemdenetjn osı qoqamdardın 1935/36 çılı (iaqni əleumettjk çanа zandar cıqqanca) 402,7 million frank paida, ol 1936/37 çılı, əlgj zandar cıqqannan keijn, 668,2 million frank paida alqandıqı kөrjndj. Statistikalıq resmi biulletende keltjrjlgen məljmetterge qaraqanda azıq-tyljk aksionerljk qoqamdarı 1937 çılı өzderjnjn typkjljktj kapitaldarınan 28,26 protsent, saqtıq qoqamdarı 32 — 40 protsent, tau qoqamdarı — 24,33 protsent paida tapqan. Būqan taqı mınanı qosu kerek. Sol çıldarda өndjrjs ielerj men optorikopterdjn (toplap sauda jsteucjlerdjn) aila-sümdıqınının saldarınan kөp qoldanılatın tovarlardın baqasb qımbattap qalqtın türmısına ylken pəle bolıp çabıstı, aurtpalıq tuqızdı. Olai bolsa, «kyizeldjk» dep caqınatın «kedei» kapitalisterdjn xaljnjn tjptj çaman emestjgjn kөremjz.

Tөtence dekretterdjn reaksiacıl mənj

Osı tyrjne qaraqanda, 1938 çıl no-iabrdjn 12 kynj Daladie ykmetj çarialaqan tөtence dekretterdjn qalqqa qarsı, reaksiacıl mənj erekce aiqındaladı. Dekretter qalq caruacılıqın «sauıqtıru» çana memleket biudçetjndegj 50 milliard franktan astam zor defitsittın ornın toltıru maqsatımen cıqarıldı. Būl sumanın edəujr bөlegj ült qorqau jsjne çümsaldı, sondıqtan ol tөtence dekretterge «patriottıq» dəm beredj.

Fransianın memlekettjk biudçetjnde defitsittın bolub çana nərse emes. Fransuz biudçetj negjzjnde kөpcjljk qoldanatın zattardan alınatın kөldenen salıqtardan qurıladı. Olai bolsa, kөpcjljk xalj nacarlaqan saiın, olardın türmıs dəreçesj tөmendegen saiın, kөldenen salıqtın tysjmj de az boladı. Eger tura salıqtardı, onın jcjndegj tabısqa qarai salınatın salıqtın stavkasın alsaq, onda Fransiada jrj paidaqa tysetjn alım Angliadaqıdan, basqa da bjrsıpıra kapitalistjk elderdegjden ana qürlım tөmen çatır; münımen qatar, salıq tөleuden bastartucılarmen kyres nacar çyrgjzjledj. Fransianın bai taptarı өzderjnjn doxodtarın çasıru ycjn nece tyrlj qulıq jsteidj: kupon boiınca doxod beretjn, bjraq salıq basqarmasb baqılai almaitın baqalı qaqazdar satıp alu, para beru, basqada tyrlj aila-sümdıqtar jsteidj.

Memleket finansısı çөnjnde, rasında da sauıqtırarlıqtai çana biudçet defitsitjn typkjljktj çoiıp çanа baqıt alu ycjn qalq maidanınının programmasb bjr qatar caralar kөzdeidj. Būqan eң aldımen qatınasatındar tura salıqtı onın jcjnde tabıs salıqın, mirasqa taqı sondailarqa tysetjn salıqtı kөbeitudjn esebjnen kөldenen salıqtı qısqartatın salıq sistemasının demokratialıq reformasın çyrgjzu; reformanın tüsında

alьmnьң aurtpalьqь səikestendjrjlgen, ydep өsjp otьratьn ckala boiьnca jrj doxodtarqa, jrj kapitalisterge tysetjn boluь tijs. Fransia kommunist partiasь laiьqtь punktterdj qalq maidanь programmasьna endjrjp, «tөleuge bailar kөndjrjlsjn» degen ūrandь aldьna qoidь, bjrçerdegj sauda sattьqqa çana cet elge kapital cьqaru jsjne qataң baqьlau çyrgjzudj talap ettj. Kommunist partiasь jrj bailьqqa bjrьnqai tөtence salьq saludь da ūsьndь. Būl bjrden-aq qaznaqa on-ondaqan milliordь qarçь tysjrjp, memlekettjk finansьqa tiьmdь baza salьp berer edj. El qorqau çөnjn. degj çumьstьң keң programmasьn өrjstetuge, əleumettjk çūmьstardьң planьn çyzege asьruqa, çūmьssьzdьqtь azdap kemjtuge (kapitalistjk caruacьlьqtьң çaqdaiьnda çūmьssьzdьqtь typkjljktj çoiudьң mymkjn emestjgj belgjlj qoi) memleket mymkjncjljk te alar edj.

Oңcьl radikaldar bastaqan (Cotannьң eskj kabinetj men Daladienjn kəzjrgj kabinetj) өkmet qoldarьna berjlgen tөtence uəkjldjktj paidalanьp, 1937 çana 1938 çьldar boiьna, tolьp çatqan qarama qarsь xarakterdegj caralardь çyzege asьrdь. Osь uaqьttьң jcjnde kөldenenң salьqtar yc ret kөbeitjldj, mūnьң ekeuj Daladie өkmetjnjn tūsьnda kөbeitjldj. Tūtьnucьlar kөpcjljgjne əsjrese qiьn soqqan 1938 çьldьң noiabrjndegj tөtence dekretter bolьp otьr. Bjr kilo qantqa salьnatьn salьq — 0,45 frank, gektolitr qьzьl araqqa salьnatьn salьq — 6,6 frank, garucidjң litrjne tysetjn salьq 2 frank bolьp өstj. Etke tysetjn salьqta arttь, onьң jcjnde çьlqь etj, temekj, kofe taqь sondai «səndjkke» tysetjn salьqta kөbeijp otьr. Metroda, avtobusta çyru aqьsь, pocta markasьnьң, acьq qattardьң baqasь өstj, telefon aqьsь kөbeidj; velosiped paidalanu pravosьna lūqsat alu 7 frank qьmbattadь. Çalaqьqa çana pensiaqa tysetjn salьqtьң çalpь stavkasь artuьnьң ystjne qalqtьң doxodьnьң barlьq tyrjne de 2 protsent tөtence salьq tystj. Mūnьң esebjne jrj doxodtarqa tysetjn alьmnьң stavkasь azaiuda. «Iumanite» gazetjnjn esebj boiьnca, çьldьq daxodtarqa tysetjn salьq 10800 frankke 13 ret, 12000 doxodqa 6 ret, 15 mьң doxodqa 4 ret kөbeigen. 18 mьңnan 20 mьңqa deijngj doxodqa tysetjn salьq 2 ret, 50 mьң franktan yctjң bjrjndei, 100 mьңnan onnьң bjrjndei qana artqan. Kөbjrek doxodqa tysetjn alьmdь dekret kөbeitpeidj, qaita azaitadь. 200 mьң frank doxodtьң salьqь 3 protsent azaidь, 500 mьң doxodtьң salьqь 10 protsent, 1 million doxodtьң salьqь 12 protsent, 5 million frank doxod bolsa salьq 15 protsent azaitьladь.

Salьq saiasatь men biudçet çөnjnde Daladienjң tөtence dekretterjnjң taptьq mənj osьndai.

Tөtence dekretterdjң reaksialьq mənj 40 saqattьq çūmьs çetjsjn js çyzjnde çoiudan da anьq kөrjndj. 40 saqattьq çūmьs çetjsj fransuz proletariatьnьң jrj çeңjsj, būl çeңjs eңbektjң çaqdaiьn, tūrmьstь çeңjldetjp qana qoimai, çūmьssьzdardьң bjr bөljmjn өndjrjske tartuqa da mymkjncjljk tuqьzatьn çeңjs edj. Tөtence dekretter çūmьs çetjsjn өz qarauьnca 50 saqatqa deijn ūzatuqa өndjrjs qoçalarьna pravo beredj, sonьmen qatar uaqьttan tьs çūmьs aqьsьnьң osь kynge deijn qoldanьlьp kelgen stavkasь qūldilap tөmendeude. Çūmьs çetjsjn ūzartu өndjrjstjң kəzjrgj çaqdaidaqь qaçetterjn tauьp otьrqan çoq, ol negjzjnde, sanasь өsken, aldьңqь qatarlь çūmьscьlarqa qarsь kyresu ycjn өndjrjs qoçalarьna kerek boldь. Kapitalister Aldьңqь qatarlь çūmьscьlardь tyrlj sьltaularmen çūmьstan cьqarьp, sanь az çana uaqьttan tьs qьzmetj ycjn kemjtjlgen stavkamen aqь alatьn çūmьscьlarmen de өndjrjsjn jstete beruge mymkjncjljk alьp otьr. Çūmsьcьlarqa uaqьttan tьs çūmьstan bastartuqa tiьm salьndь, būl çөnde aiьptь bolqandar toqtausьz çūmьstan cьqarьladь, çūmьssьzdar esebjndc kөmek alu pravosьnan airьladь. «Sailaucьlar», iaqni өndjrjs orьndarьndaqь profsoiuz uəkjlderj uaqьttan tьs çūmьslь orьndaudan bas tartuqa caqьrsa, 3 aiqa deijn tyrmede otьru çana 1000 frankke deijn ctraf tөleu çazasьna būiьrьladь. Zabastovka çasaqan çūmьscьlardь kөzden ças aqьzatьn gazben tūncьqtьrьp, өndjrjs orьndarьnan quьp cьqaruqa deijn naqьz çygensjzdjk caralar qol-

danqan Fransuz ykmetj, būl dekret-termen paidalanьp, zabastovcikterdjn bjr mьnьn qana tyrmege tьqьp çoiqan çoq. Çalpь stacka ycjn kek alu retjnde ykmet natsionalizatsialanqan kөptegen өndjrjs orьndarьn, onьn jcjnde aviatsia çana basqa da soqьs qūralьn çasaitьn zavodtardь 30 noiabrde çauьp tastadь. Çeke өndjrjs qoçalarь çūmьscьlardь lokautqa ūcьrattь. Lokautqa ūcьratьlqan çūmьscьlardьn çalpь sanь 1,5 million kjsjden asьp kettj, denj qorqanu xarakterjndegj zakazdardь orьndaitьn jrj kəsjp orьndarьnьn bjr өzjnde qana 4,5 millionnan astam çūmьs saqatь zaiada kettj.

Reaksiacьl burçuazianьn çyrgjzjp otьrqan «patriotizmj» mjne osьndai.

Daladie ykmetjnjn kapitulənttьq sьrtqь saiasatь

Eldjn өz jcjnde reaksianьn өrcujmen qatar kapitulənttьq sьrtqь saiasat, fransuz politsialarьn facist agressorlarьna berjp qoiu toqtamai keledj. Miunxen kapituləntsiasьnьn çana bileucj taptardьn barlьq çequcjljk saiasatьnьn tjkelei saldarь esebjnde Fransianьn ūlttьq qauьpsьzdьqьna tөngen qater, facist agressiasьnьn tura qaupь kyn saiьn emes, saqat saiьn өsude. Fransuzdьn reaksiacьl burçuaziasь, anglianьn reaksiacьl burçuaziasь siaqtь, çūmьscь qozqaьsьnan çana ezjlgen kolonialьq qalqtardьn ūlt-azattьqь qozqaьsьnan aman saqtaitьn «çaqsь daru» dep eseptep facizmge sьrtqь saiasatьnda tjlektestjk çolьn qoldanьp keledj.

1938 çьldьn 6-dekabrjnde Pariçde Ribbentrop pen Bonne qol qoiqan fransuz-german deklaratsiasь Fransianь senjmdj odaqtasь Cexoslovakiadan aiьrqan, Ortalьq çana Onqtystjk-Cьqьs Evropada qauьpsьzdьqtьn fransuz sistemasьn būzqan miunxen keljsjmjnjn tjkelei çalqasь bolьp tabьladь. Būl deklaratsiada Fransia men Germania arasьndaqь «beibjt çana tatu kөpcjljk qatьnas» turalь, ekj eldjn arasьndaqь osь kezdegj cekaranь өzara tanu turalь, «ekj elge de qaçettj bolqan barlьq məseleler çөnjnde bjrlese js jsteqdj saqtau» turalь, «eger qandai da bolsa məselenjn damuь qalqaralьq qiьncьlьq qaupьn tuqьzatьn bolsa, ol uaqьtta pjkjr alьsu» çөnjnde olardьn mjndetterj turalь aitьlqan; ekj eldjn «ycjncj derçavamen, «erekce qatьnastarьna» onьn qol sūqpaitьndьqь çөnjnde soqqь punktqa qosьmca tysjnjk çasalqan. Germanianьn kolonia talap etuj turalь, germania-italianьn Ispaniadaqь kyceigen interventsiasьnьn saldarьnan Fransiaqa tuqan qauьp turalь məselenj Pariç deklaratsiasь auzqa da almaidь.

Ekjncj çaqьnan, Fransiadan Nitstsanь, Savoianь, Korsikanь, Tunistj çana Somalidj talap etjp italia facizmj bas kөterdj. Būl Ispania məselesjnde Fransuz ykmetjn bjrçola kapitulətsia çasauqa zorlap kөndjrudj, facist byljkcj Frankoda soqьsucь çaqtьn pravosь bar dep tanudь çana respublikalьq Ispanianь tūncьqtьru ycjn germania-italia interventterjne barlьq mymkjncjljk berudj maqsat etken aila-carqь qana emes. Çoq, əngjme osь çaqdaidь Fransianьn aldьna kəzjrdjn өzjnde qoiudь Mussolini mymkjn dep tapqan, qolmaqol çana naqtьlь territorialьq talaptar turalь bolьp otьr. Būl facistjk Germaniamen tolьq tjze qosa jstelude, mūnь Italianьn beimazalьqtarьn Germania facist baspasөzjnjn «ədjlettjk» dep məljmdeuj aiqьn spattap otьr. Mussolini būl talaptardь qoiqanda, agressorlarmen çanadan keljsjmge kelu ycjn Rimge çyrjp ketken Cemberlen kөmek kөrsetedj dep esepteidj.

Daladie ykmetjnjn tarapьnan facistjk memleketterge, anglia diplomatiasьnьn deldaldьqь çana qьsьmьmen bolqan, sansьz ustupkalardьn balansь Fransiaqa orasan zor zardabьn tigjzude. Onьn cьqьstьq cekaralarьna çanа german divizialarь paida boldь, onь Gitler Cexoslovakianь bөlcektegennen soң, endj onda kerek bolmaqandьqtan, Cexoslovakia cekaralarьnan alьp Fransuz cakarasьna çjberjp otьr. Onqtystjk — cьqьsta, Əlp taularьnьn arqь çaqьnda, çaraqьn çarqьldatьp italia facistjk agressorlarь çyr. Pirenei çonaitьnьn sьrtьnda, Fransianьn soqьsqorqanu өndjrjs orьndarьnьn edəujrj coqьrlanqan onqtystjk-batьs audandarьna dəl taiau çerde, facist interventterjnjn salqan bekjnjsterj men aero-

dromdarь qaptap çatьr. Orta teңjzde çana Atlant okeanьnda Fransianьң maңьzdь kommunikatsialarь soqqьnьң astьnda tūr. Bjrjncj imperialistjk soqьsta Fransiaqa kolonialarь tek qana milliondaqan tonna cikj zat emes, 1 millionnan artьq soldat ta bergenjn eske tysjru kerek. Endj facist agressorlar Fransianь cikj zat pen adam rezervjnjң būl būlaqьnan bөljp tastauqa tьrьsuda. Būl plandar būdan bjrnece ai būrьn german generalь Reixenaudьң facist bascьlьqьna bergen (bjrsьpьra evropalьq gazetterde çarialanqan) qūpia dokladьnda tolьq baian etjlgen bolatьn.

Oңcьl radikaldardьң qalq maidanьna opasьzdьqь

Fransuz reaksionerlerjnjң miunxendjk jckj çana sьrtqь saiasatь Daladienjң çana onьң tөңjregjne çinalqan oңcьl radikaldardьң qalq maidanьna opasьzdьqьnьң saldarьnan qana mymkjn boldь. Būl opasьzdьq erte bastan daiarlandь.

1938 çьldьң ianvarьnda, sol kezde ykmettj basqarqan oңcьl radikal Cotan deklaratsia çarialadь, onьsь cьnьnda kompartiaqa, profsoiuzdarqa çana barlьq qalq maidanьna soqьs çarialau boldь. Qalq maidanьnьң cьn mənjsjndegj ykmetjn qūrьp, oqan kompartianьң өkjlderjn de engjzu turalь kommunisterdjң talaptarьn — eldjң tūs-tūsьnan çūmьscь çiьlьstarьnьң 80 mьң qaulьlarь men eңbekcjlerdjң yndeulerj qoldaqan talaptardь sotsialister qoldamadь.

Kommunisterdjң būl talaptarь radikaldar tarapьnan qataң qarsьlьqqa ūcьradь, būl partianьң bascьlьqьndaqь onьң oңcьl liderlarь — reaksiacьl burçuazianьң agenturasь bas kөterujn kyceite tystj. Qortьp aitqanda, çūmьscь tabьna çana onьң ūiьmdarьna deputattar palatasьnьң tribunasьnan «qataң caralarmen» qauьp tuqьzqan Cotan өzjnjң ekjncj kabinetjn qūrdь, ol qalq maidanьna qas partialarqa tijstj bjrnece ministrlarmen tolьqtьrьlqan osь kyngj Daladie kabinetjnjң beinesj boldь. Cotan men Daladienjң kabinetterjnjң aralьqьnda yc çetj Bliumnjң ekjncj kabinetj өmjr syrdj, ol sьrtqь saiasattь kollektivtjk qauьpsьzdьq ycjn batьl kyres çaqьna qarai būruqa, facist zagovorcikterjn tjzgjndeuge, qalq maidanьnьң programmasьn oidaqьdai çyzege asьrudь qolqa aluqa cara qoldanbadь. Qalq maidanьnьң çaularь 8 aprelde senatta Bliumge qarsь qol kөtere tūrsa da, ol ykmet basьnda qala alar edj, bjraq Blium otstavkaqa cьqudь ūiqardь. Daladienjң ykmet basьna keluj reaksianь çandandьrьp çjberdj, onьң әreketterjn kyceitujne, qalq maidanьna çalpaq cabuьl çasauьna signal boldь. Fransiada kəzjrgj çaqdaidan būrьn bolqan xal mjne osьndai.

Daladie ykmetjnjң saiasatь çөnjnde yc kyndei sөilegen çarьs sөzden soң 10 dekabrde deputattar palatasьnda dausqa salu nenj kөrsetkenjn aitsaq, ol өte solqьldaq xalde bolьp otьr. Ykmetke senjm bjldjrjp 315 deputat daus berdj, qarsь bolqandar — 241 deputat. 53 deputat, onьң jcjnde radikal partianьң 29 myccsj, ekj çaqьnan da daus bermei qaldь. Būdan keijn biudçet çөnjnde dausqa salu, būl da Daladie kabinetjnjң solqьldaqtьqьn kөrsettj. Palatanьң facistjk qanatьn da qosa eseptegende, oңcьl partialar jrj kapitaldьң bolçaularьn aldaqь uaqьtta da sөzsjz orьndaudь ykmetten talap ete otьrьp, ykmetke tek carttь qana kөmek kөrsetjp otьr. Daladienjң miunxen «çeңjsjnen» soң bjr aidan keijn bolqan marsel siezjnjң uaqьtьnan bastap-aq radikaldardьң arasьnda talas өte kyceiude. Radikal partianьң solcьl elementterj ykmettjң jckj çana sьrtqь reaksiacьl çolьna qala men derevnenjң ūsaq burçuazialьq qalьң būqarasьnьң narazьlьqьn qoldau çaqьnda keledj.

Qalq maidanьn nьqaitu çolьnda, facistjk agressorlarqa soqqь beru çolьnda

Daladie ykmetj miunxen kynderj aldьnda az-mazdap mobilizatsia çarialap, soqьs bolmai qoimaidь degendei elespen būqaranь qorqьta aldь. Daladie Miunxennen qaitqannan soң reaksiacьl baspasөz onь Cemberlenmen qatar «beibjttjktjң çarьlqaucьsь» etjp kөrsettj. Әleumet pjkjrjn būl aldau

paidaqa da astь, ol çūmьscь tavьnьn qatarьn da kemdj kyn qovalçьtqandai boldь. Sotsialister palatada Miunxendj çaqtap daus berdj, bykjl eңbek konfederatsiasь bascьlьqьnьn bjrqatarь da qarmaqqa jljktj. Bjraq, Miunxennjn ūlь tūmanь serpjljp, sauьqa bastalub ycjn kөp uaqьt kerek bolqan çoq. Būl sauьquqa Daladienjn tөtence dekretterj, būl dekretke jlese soraqь qudalaulardьn өrjs alub, sondai-aq Fransianь sьqaqtap çana oqan territorialьq talaptardьn bjrjnen soң bjrjn qoiьp otьrqan facistjk agressorlardьn arsьzdьqь sebep boldь.

Eңbekcjlerdjn pjkjrjn eң aldьmen tөtence dekretterge qarsь 26 noiabrde (bykjl elde өtkjzjlgen mitingjler men çinalьstar kynj) çana 30 noiabrde (tөtence dekretterge qarsь çalpь stacka kynj) Bykjl eңbek konfederatsiasьnьn caqьrub boiьnca өtkjzjlgen zor narazьlьq bjldjru demonstratsialarьnьn өzj aiqьn kөrsetedj. Ykmet baspasөzj, sondai-aq Fransuz çana cet el facisterjnjn gazetterj, çalpь stacka ykmettjn qoldanqan «qatan caralarь» arqasьnda tek qana çeke xarakterde boldь dep dəleldeuge əreket ettj. Faktьlar būl dəlelderdjn terjs ekendjgjn aiqьndadь. Fransianьn bjrsьpьra audandarьnda metallisterdjn 80 nen 100 protsentjne deijn, tau-ken çūmьscьlarьnьn 80 protsentj, stackadan būrьnьraq soqьs xaljnde dep çarialanqan marsel portьnan basqa jrj prottardaqь çūmьscьlardьn, dokerlerdjn çana morəkterdjn 100 protsentj zabastovka çasadь. Elzasta, Lionda çana basqa da toqьma kəsjbj audandarьnda çūmьscьlardьn 70 — 100 protsentj çūmьsьn toqtattь. Fransuz proletariatь 30 noiabrde өzjnjn өsken bjrljgjn çana kyreske çaraqtьlьqьn kөrsettj.

Qalalьq ūsaq burçuazianьn qalьn sloilarьnьn pjkjrjn mьnadan kөruge boladь: zabastovka çasaqan çūmьscьlar men qьzmetcjlerge ьntьmaqtastьqtьn belgjsj esebjnde on mьңdaqan ūsaq səudegerler men ūsaq qol өnercjlerj өzderjnjn kəsjp orьndarьn 30 noiabrde çauьp tastadь. Būl pjkjrler turalь, soңqь ailarda Fransuzdьn ondaqan okrukterjnde өtken cьnara sailaulardьn qortьndьlarь aiqьn kөrsetjljp otьr. Būl sailaularda kөbjnese oңcьl partialar çaqtaqan radikaldar daustarьnan yzdjksjz aiьrьlьp qalьp çatsa, al, sotsialister men kommunisterge berjlgen daustardьn sanь өsude.

Sotsialistjk partianьn 24 — 27 dekabrde Pariç maңьndaqь Monruqda bolqan tөtence siezj būl partianьn өz jcjnde de zor alqa basular bolqandьqьn kөrsettj. Siezde sьrtqь saiasat məselelerj çөnjnde negjzjnen ekj gruppirovkanьn kyresj boldь. Onьn bjrj, partianьn generalni sekretarь Pol For çana basqa da oңcьl liderlar bastaqan gruppirovka, miunxen keljsjmjn qoldadь, ol keljsjm qalqaralьq qatьnastarda «tьnьs aludь» tuqьzdь dep dəleldegen boldь; siezde — Pol For ūsьnqan qaulьnьn proektjsjnde aldaqь uaqьtta da facistjk Germaniamen keljsjmder çasauqa qarastьrudьn iaqni çaңa ustupkalar çasaudьn qaçettjgj aitьldь; fransuz-sovet paktьsь turalь məsele yndemei өtjldj. Leon Bliumnьn tөңjregjne çinalqan ekjncj gruppirovkanьn ūsьnqan qaulьsьnьn proektjsjnde beibjlcjljktj syietjn eldermen bjrjgjp js jstesu, facistjk agressorlarqa qandai da bolsa ustupka çasamau, өz-ara çərdemdesu turalь fransuz-sovet paktьsьn nьqaitu çana qatan saqtau negjzge alьndь. Bliumnьn pozitsiasь, daustьn ycten ekjsjnen artьqьraqьn alьp, çeңjp cьqtь.

Jckj saiasattь alatьn bolsaq, Monruçda bolqan siez tөtence dekretter saiasatьn çana Daladie ykmetjnjn barlьq reaksiacьl çolьn өte terjske cьqarqan qaulь aldь. Būl qaulьqa delegattardьn basьm kөpcjljgj daus berdj. Sөitjp, reaksionerlerdjn çana olardьn odaqtasь oңcьl radikaldardьn, olarqa sotsialister arasьna raskol engjzuge, sol arqьlь qalq maidanьna çarьqcaqtьq engjzuge mymkjndjk boladь degen esebj paidaqa aspai qaldь.

Fransiada çana onьn tөңjregjnde bolьp otьrqan çaqdaida çūmьscь tavьnьn bjrljgj ycjn, qalq maidanьn būdan bьlaida nьqaitu çana keңeitu ycjn, facistjk agressorlardь çygendeu ycjn talmai kyresjp otьrqan kommunistjk partianьn būltarьssьz qoldap kele çatqan çolьnьn ədjldjgj tolьq dūrьsqa cьqtь.

Alma-ata qalalьq lektori çйmьsь

TABЬiCEVA.

Alma-ata qalasьndaqь lektoriidjn direktorь.

«Partia propagandasьn «BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь» cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь Ortalьq partia komitetjnjn 1938 çьlqь noiaвrdjn 14 degj tarixi qaulьsьnda būdan вьlai partia tarixьn өzdjgjmen yirenucjlerge çərdem retjnde, praktikada leksia, konsultatsialar qoldanьlsьn degen bolatьn.

Kəzjr, Lenin — Stalin partiasьnьn danqtь tarixьn yirenuge çūmьscь, kolxozcь, sovet intelligentsiasь, partiada вar çana partiada çoq вolcevikter, вjzdjn вykjl qalьn вūqara çūmьla kjrjstj.

Enвekcjlerdjn osь tjlegjne səikes, Ortalьq partia komitetjnjn tarixi qaulьsьn orьndap, js çyzjne asьru maqsatьmen, өzdjgjmen partia tarixьn çana marksizm klassikterjnjn enвekterjn yirenucj çoldastarqa çərdem вerjp otьru ycjn, Alma-ata qalalьq partia komitetj partia oqu yijnde kөpcjljktjn вərjne laiьqtь lektori ūiьmdastьrdь.

Çana Ortalьq partia komitetjnjn sol qaulьsьna syienjp, ər kjmnjn çalpь вjljmjne çana saiasi вjljmjne qarai, вjz leksialardьn 1 ailьq tematikalьq planьn çasadьq.

Osь plan вoiьnca lektoride daiьndьqь mol, partia tarixьn çalqьz «BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь» вoiьnca qana emes, sonьmen вjrge tūnqьc istocnikterdj qosa oqitьn-çoqarqь zvenoqa çatatьn çoldastar ycjn leksialar өtkjze вastadьq. Qьsqaca kursьnьn 1 tarauь вoiьnca вjz yc leksia өtkjzdjk: mūnьn ekeuj «sotsial-demokratialьq çūmьscь partiasьn qūru ycjn kyres» al, вjreuj «Enвektj azat etu» gruppasь çөnjnde өtkjzjldj çana mūnьmen вjrge Plexanovtьn qalqcьldarmen kyrestegj rөlj çөnjnde de leksia өtkjzjldj. Būlardan вasqa I tarauqa qosa mьnandai leksialar вerjldj: Marks — Engels «Partianьn kommunistjk manifesj» turalь çana Leninnjn «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?», «Ne jsteu kerck?» degen enвekterj çөnjnde.

Partia tarixьn yirenu ycjn qosьmca material retjnde SSSR qalqtarьnьn tarixьnan «Qьrьm soqьsь» (1853 — 1856 ç.), 1861 çьlqь «reforma», «Reseide kapitalizmnjn өrkendeuj» çana 19 qasьrdьn ekjncj çartьsьndaqь Reseidegj kөrkem әdeвietterdjn eljmjzdjn qoqamdьq-saiasattьq өmjrjndegj rөlj çөnjnde de вjrnece leksialar өtkjzjldj.

Qьsqaca kurstьn 1 tarauьn yirenu ystjnde-aq çoldastardan dialektikalьq çana tarixi materializm çөnjnde sūraqtar tua вastadь. Sondьqtan, osь tema çөnjnde вjr leksia өtkjzdjk çana «Çeke adamnьn tarixtaqь rөlj» turalь da leksialar өtkjzjldj.

Būdan вasqa, çoldastardьn вjljmjn tolьqtьru ycjn keiвjr çeke məseleler turalь da leksialar өtkjzjp otьramьz, misalь, «Әdjlettj çana әdjletsjz soqьstar» turalь вjr leksia otkjzdjk. «Qьtai qalqьnьn ūlt təuelsjzdjgj ycjn kyresj» çөnjnde, «facist agressorlarьnьn so-

qьs tuqьzu qaupь» çөnjnde de leksialar вerdjk.

Markstьn «Kapitalьn» yirenucj çoldastarqa arnap, erekce leksia вerjldj. Būl leksianьn aldьnda Markstьn «Kapitalьnьn» I tomьn qalai oqu kerek ekendjgj turalь вjrnece konsultatsialar, leksialar вerdjk.

Partia tarixьn kruçokterde yirenucj çoldastar ycjn, вasqaca aitqanda orta zvenoqa çatatьn çoldastarqa arnap, partia oqu yijnde qazaq çana orьs tjljnde leksialar өtkjzjljp tūradь.

Partia tarixьn kruçokte yirentjn komsomoldar çana soiuzda çoq çastar ycjn aiьnda 3 ret leksia өtkjzвekвjz. Onьn вjrj qalqaralьq tema çөnjnde, al qalqan ekeuj partia tarixьnьn «Qьsqaca kursь» вoiьnca вolmaq.

Mekeme orьndarь men өndjrjstegj kollektivter ycjn de leksialar вerjp otьramьz. Misalь, narkomattar yijnde çana memleket вankesjnde jsteitjn intelligentter ycjn 3 leksia өtkjzdjk: «Lenin kjtaptan qalai paidalandь», «RSDRP — nь qūru ycjn kyres», «Saritsьin qalasьn erljkpen qorqaudaqь Stalin çoldastьn rөlj» çөnjnde.

Qalanьn ortalьqьnan alьs ūiьmdar ycjn, Kaganovic qala audandьq partia komitetjnde lektoridjn вjr filialьn qūrdьq, mūnda ai saiьn 8 leksia өtkjzjljp tūradь. Būl audanda ianvar aiьnda өtkjzjlgen 4 leksiaqa 880 adam qatьstь.

Dekaвr aiьnda çana ianvardьn 2 çetjsjnjn jcjnde вarlьqь 64 leksia өtkjzjldj. Būl leksiaqa qatьsqan çoldastardьn çalpь saпь 10683. Būlardь orta eseppen alqanda, әrвjr leksiaqa 167 adam qatьsьp otьrdь.

Lektorige çana onьn filialьna leksia tьndau ycjn qatьsucь çoldastardьn saпь kөвeiude. Misalь, ianvardьn вjrjnen 20 sьna deijn өtkjzjlgen 10 leksiaqa 2646 adam qatьstь. Partia tarixь turalь өtkjzjlgen leksialarqa kelgen çoldastarqa әrqacanda zal tolьp otьradь.

Munьmen qatar lektoridьn kemcjljkterj de çoq emes çana keiвjr ūiьmdardьn kollektivterjnjn leksialarqa qatьsuь өte nacar. Misalь, ianvardьn 15 degj narkomattardьn qьzmetkerlerj ycjn өtkjzjlgen leksialarqa: respuвlikalьq prokuroturadan 6 adam, narkomxozdan 8 adam, narkomzemnen 6 adam (al, narkomzemde 800 adam qьzmet etedj) çana memleket вankesjnjn qьzmetkerlerjnen 83-aq adam qatьstь. Alma-ata stroida qьzmet etucjler ycjn 16 ianvarda вerjlgen leksiaqa 21-aq adam keldj. Sondьqtan leksia өtkjzjlmci qaldь. Būl leksia olar ycjn 2 çūma вūrьn daiьndalьp, olarqa qaвarlandьrьlqan edj. Osьnьn вәrj partia ūiьmdarьnьn, eң aldьmen tөmengj вastauьc partia ūiьmdarьnьn вūl siaqtь saiasi maңьzь zor partia çūmьsьna salaq qarap, mən вermei otьrqandьqьn kөrsetedj. Partkomdar men partorgtardьn вūl jske nemqūraidьlьq pen qaraucьlarqa qarsь kyrespeitjndjgjn kөrsctedj. Keiвjr mekemelerde keckj çūmьsqa keludj sьltau etjp, olarqa arnalqan leksialarqa kelmeitjnder de вar. Misalь, respuвlikalьq prokuroturada keckjsjn qьzmetke kelu mjndettj tyrde çolqa qoiьlqan, kecke çūmьsqa kelgen ia вolmasa kelmei qalqan adamdardь olar tergep, çazьp alьp otьradь. Qazsnappromnьn partia ūiьmьnьn çūmьs planь çūma saiьn ne çiьlьs, ne mәçljs вolьp tūru retjmen çasalqan.

Mjne, sondьqtan da çaqьnda вolьp өtken qalalьq partia aktivterjnjn çiьlьsьnda osь kөrsetjlgen ūiьmdardьn вūl praktikasьnьn terjs ekendjgj kөrsetjldj. Çiьlьs olarqa, mәçljs çasap çana daurьqьp sapьrьlьsьp çyrjp, mekeme вascьlarь intelligentterge marksizmnjn-leninizmnjn teoriasьna çetjlujne çaqdai tuqьzвaqandьqьn kөrsettj.

Partia propagandasьn dūrьs çolqa qoiu çөnjnde Kaganovic audanь әçeptәujr çūmьs jstep otьr. Būlarda partia propagandasьn çalqьz qana audandьq partia komitetjnjn propaganda вөljmjnjn вastьqь Taramenko çoldas çyrgjzjp otьrqan çoq, onьmen вjrge partia komitetjnjn sekretarlarь: Sukratov çana Fisenko çoldastar propaganda çūmьsьna qolma-qol çərdem вerjp, ūiьmdastьrьp, lektoria jsjne ьlqi kөmektesjp keledj. Olar ūiьmdardьn çiьlьstarьnda, çeke çoldastarmen çasaqan aңgjmelerjnde, gazet вetjnde çana radio arqьlь lektoridьn çūmьsь turalь, olardьn өtkjzetjn leksialarь çөnjnde yzdjksjz aitьp otьradь. Osьnьn nәtiçe-

Qaz. memleketlik A. S. Puckin Kaз. Гос. Пуб. библиотека

sjnde olardьn lektori çūmьsь çemjstj bolьp otьr. Misalь, būl audanda ətkjzjlgen 14 leksiaqa 3858 adam qatьsqan, orta eseppen ərbjr leksiaqa 200 adamnan qatьsqandьqьn kəremjz.

Ianvar aiьnda Alma-ata qalalьq lektori «Çeke adamnьn tarixtaqь rəlj çənjnde» çana «Bjr elde kommunizm qūru turalь» aqьlь 2 leksia ətkjzdj. Bjrjncj leksiaqa 240 adam, ekjncjsjne 413 adam qatьstь.

«Bjr elde kommunizm qūru turalь» oqьlqan Levin çoldastьn leksiasь (qьlmi qьzmetkerlerjnjn keckj universitetjnjn direktorь) ete çaqsь, sapalь bolьp, tьndaucьlardь qьzьqtьrdь. Ol leksiasьnda bjzdjn osь kyngj texnikadan kəp qьzьq mьsaldar keltjrjp, sotsializmnen kommunizmge kəcu çənjnde kəp faktьlar aittь; kommunistjk qoqam çənjnde, memleket çana armia turalь da kərkem ədebietterden kəp qьzьq faktьlar keltjrjp, kapitalistjk qorcauda kommunistjk qoqamnьn qandai bolub çənjnde oqucьlarqa aiqьn tysjndjrdj.

Tyr çaqьnan çana mazmūnь çaqьnan taqь bjr çaqsь oqьlqan leksia Ləzinski çoldas (Kommunistjk çoqarqь aul caruacьlьq mektebjnjn oqьtucьsь) pen Silcenko çoldastьn (Kazpidjn kərkem ədebiet oqьtucьsь) leksialarь boldь. Ləzinski çoldas «Ədjlettj ədjletsjz soqьstar» turalь, Silcenko çoldas A. M. Gorkidjn cьqarmalarь turalь leksia oqьdь.

Lektoridjn fevral aiьndaqь tematikalьq planьnda BK(b)P tarixь, qьsqaca kursь turalь berjletjn leksialardan basqa, Leninnjn «Burçuazialьq-demokratialьq revolutsianьn sotsialistjk revolutsiaqa ūlasuь» çana «Bjrjncj orьs revolutsiasьndaqь sotsial-demokratianьn taktikasь turalь» degen eqbekterj tuarlь da leksialar berjldj.

Bjzdjn daqqtь Qьzьl Armianьn 2 çьldьq merekesjne arnap «Lenin men Stalin Qьzьl Armianьn ūiьmdastьrucьsь» ekendjgj çana «Denikindj talqandaudaqь Stalinnjn planь» çənjnde çeke leksialar ətkjzbekpjz.

Alma-ata qalalьq lektoridьn çūmьs təçribesj əlj ete az. Bjraq, osь azqantai təçribemjzdjn əzj-aq partia tarixьn çana marksistjk-lenindjk teoriaпь yirenuge kjrjsken partiada bar çana partiada çoq bolcevikterge, intelligentterge, çūmьscь-kolxozcьlarqa bolcevizmge çetjlu ycjn, eq qaçettj ədjstjn bjrj ekenjn kərsettj. 1938 çьlь 14 noiabrdegj BK(b)P Ortalьq komitetjnjn qaulьsь partia propagandasьn tez çana cūqьl tyrde qaita qūrudьn kerek ekendjgjn çana onьn çolьn kərsettj. Bjz būdan partia tarixьn əzdjgjmen yirenudj çana partia propagandasьn dūrьs çolqa qoiu ycjn asa maqьzdь ədjsterdjn bjrj leksia ekendjgjn kəremjz. Sondьqtan audandьq partia komitetterj çana bastauьc partia ūiьmdarь, komsomol, sovet ūiьmdarь lektoridь tolьq paidalanьp, əzderjnjn ideialьq-saiasattьq dəreçelerjn būdanda çoqarь kəterulerj tijs.

Инв. № 187521-39
Вил. лист

MAZMИŃЬ

ВК(в)Р nьn barlьq ïtьnidirьnьn esjne 1
ВК(в)Р onsegjzjncj siezj 2

DANQTЬ QЬZЬL ARMIANЬN 21 ÇЬLDЬQIЬ

Lenin çana Stalin Qьzьl Armia çana sotsialistjk otandь qoroqau çaiьnda . . 7
I. V. STALIN—Qьzьl Armianьn yc өzgeceljgj turalь 8
Əskerljk ant beru tərtjbj men əskerljk anttьn tekstj turalь çana əsker bөljmderjnde, mekemelerjnde, çïmьs orьnd rьnda өz erkjmen çaldanьp çïmьs jstep çyrgen adamdardьn saltanattь, serttj mjndettemelerjnjn tekstj men mjndettemeler alubnьn tərtjbj turalь SSSR ÏLЬ SOVETJ PREZIDIUMЬNЬN UKAZDARЬ 11—15
Sotsialistjk Ïlь Oktəbr revolutsiasьnьn XXI çьldьq merekesj kyngj paradta
K. E. VOROCILOV çoldastьn sөilegen sөzj 16
Qьzьl Armianьn erçyrektjk çolь (Tarixi spravka) 20

QK(в)P ORTALЬQ KOMITETJNJN II PLENUMЬNЬN REZOLUTSIASЬ

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn „Partia propogandasьn „BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn" cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь" qaulьsьn orьndaudьn barьsь turalь 25
Marksistjk-lenindjk teoriamen qarulandьrudьn programmasь 29

BK(в)P TARIXЬN YIRENUCJLERGE KӨMEK

I. CAMERƏN— Çeke adamdardьn tarixtaqь rəlj turalь 32
M. VOLIN—„Enbektj azat etu" gruppasь 49
S. IU. SARTALIEV— Qьrьm soqьsь (1853—1856 çьldar) 49

QALQARALЬQ ÇAQJDAI MƏSELELERJ

L. PETROV—FRANSIADAQJЬ xal 53

TABЬICEVA —Alma-Ata qalalьq lektori çïmьsь 59

Redkollegia

Технический редактор **Н. Рулев** | Корректор **Шатаков Д.**
Сдано в производство 29 I 1939 г. | Объем 3,75 п. л.
Подписано к печати 27 II 1939 г. | Колич. зн. в п. л. 80.600
Ка госполитиздат № 320 | Формат бумаги 70x108/16
Уполн. Казгларлита № 566 | Тираж 7820 экз.

Кн.-журн. тип. Казгосполиграфтреста. Алма-Ата, Узбекская, 11. Зак. № 433

Bacqasь 50 tiьn

1939

ÇьLOǀA

„PROPAGANDA ÇANA YGJT“

ÇURNALьNA

ÇAZьLьNDAR!

ÇAZьLU BAOǀASь

9 aiqa . . . . 4 s. 50 t.
6 „ . . . . . 3 s.
3 „ . . . . . 1 s. 50 t.
Çeke sanь . . 50 t.

„Propaganda çana ygjt“ çurnalьna „Soiuzpeçattьn“ barlьq audandьq biurolarь arqьlь, qaladaqь, selodaqь, auldaqь. kolxoz-sovxozdardaqь, MTS tardaqь barlьq pocta bөljmderj arqьlь, sondai-aq qat tasucьlar çana kөsjp orьndarь çanьndaqь baspasөz taratucьlar arqьlь çazьluqa boladь.

Mйnьmen qatar bйl çurnalqa Qazaq Memlekettjk Saiasi Ədebiet baspasьnda (Alma-Ata, K. Marks kөcesj № 51) çazьluqa boladь.

Çurnaldьn qat, qabar alatьn adresj:
Alma-Ata, Ykmet yij, QK(b)P Ortalьq Komitetjnjn „Propaganda çana ygjt“ bөljmj

„Propaganda çana ygjt“
çurnalьnьn redaksiasь.